

Političke
PERSPEKTIVE

1

2014

POLITIČKE PERSPEKTIVE
časopis za istraživanje politike

~

Izlazi tri puta godišnje

~

MEĐUNARODNI SAV(J)ET

Florian Bieber (University of Graz), Xavier Bougarel (CNRS, Paris), Valerie Bunce (Cornell University), Nenad Dimitrijević (Central European University, Budapest), Jasna Dragović-Soso (Goldsmiths, University of London), Chip Gagnon (Ithaca College, NY), Eric Gordy (University College London), Stef Jansen (University of Manchester), Denis Kostovicov (London School of Economics), LSE Kevin Deegan Krause (Wayne State University), Keichi Kubo (Waseda University, Tokyo)

REGIONALNI SAV(J)ET

Damir Grubiša, Vukašin Pavlović, Zdravko Petak, Milan Podunavac, Zvonko Posavec, Žarko Puhovski, Milorad Stupar, Vučina Vasović, Ilija Vujačić, Nenad Zakošek

REDAKCIJA

Ana Matan (glavna urednica), Nataša Beširević (zamjenica urednice), Dušan Pavlović, Nebojša Vladislavljević, Tonči Kursar, Đorđe Pavićević, Dario Čepo

IZDAVAČI

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i Udruženje za političke nauke Srbije

ZA IZDAVAČA

Ilija Vujačić, Fakultet političkih nauka, Beograd
Nenad Zakošek, Fakultet političkih znanosti, Zagreb

ADRESE

Fakultet političkih nauka u Beogradu, Jove Ilića 165, Beograd
e-mail perspektive@fpn.bg.ac.rs
Fakultet političkih znanosti u Zagrebu, Lepušićeva 6, Zagreb
e-mail perspektive@fpzg.hr

~

Branka Janković Kursar (hrvatski), Aleksandar Belčević (srpski) (lektura i korektura), Goran Ratković (grafičko oblikovanje). Štampano u štampariji: *Čigoja štampa*,

svibanj/maj 2014.

Tiraž: 300

~

© Sva prava zadržana.

ISSN 2217-561X

CIP – Каталогизacija y публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

303.1

POLITIČKE PERSPEKTIVE : časopis za istraživanje politike / glavna urednica Ana Matan – 2014, br. 1 – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Fakultet političkih nauka : Udruženje za političke nauke Srbije ; Zagreb (Lepušićeva 6) : Fakultet političkih znanosti, 2011 – (Beograd : Čigoja štampa) . – 30 cm

Tri puta godišnje.

ISSN 2217-561X = Politiche perspektive
COBISS.SR-ID 183446540

SADRŽAJ

[ČLanci i studije]

Zlatko Šram

EKSPLOKATIVNA I KONFIRMATORNA FAKTORSKA ANALIZA SKALE
NACIONALISTIČKOG SINDROMA (SNS-1)

7

Lidija Kos-Stanišić

POPULIZAM U ARGENTINI – SEDAM DESETLJEĆA PERONIZMA

31

Višeslav Raos

IZBORNI USPJEH REGIONALISTIČKIH STRANAKA U HRVATSKOJ I SRBIJI

57

[PRIKAZI I RECENZIJE]

Tvrtko Jolić

POLITIČKA VIZIJA THOMASA HOBBSA

85

Nataša Beširević

DEMOCRATIC INSTITUTIONS AND AUTHORITARIAN RULE IN SOUTHEAST
EUROPE

91

Vladimir Hunjak Štula

KULTURA SJEĆANJA: 1991. POVIJESNI LOMOVI I SVLADAVANJE PROŠLOSTI

95

~

UPUTE SURADNICIMA (HRVATSKA REDAKCIJA)

101

UPUTSTVO SARADNICIMA (SRPSKA REDAKCIJA)

103

ČLANCI I STUDIJE

EKSPLOKATIVNA I KONFIRMATORNA FAKTORSKA ANALIZA SKALE NACIONALISTIČKOG SINDROMA (SNS-1)

Zlatko Šram

Viši znanstveni suradnik

Institut za migracije i narodnosti Zagreb

SAŽETAK

U ovom smo istraživanju nastojali utvrditi nalaze li se nacionalna afektivna vezanost, ksenofobija, antisemitizam, percepcija nacionalnomanjinske prijateljnosti i mentalitet nacionalnoga opasnog stanja u takvim međusobnim relacijama da na latentnoj razini višega reda formiraju homogen i unutarnje koherentan stavovski konstrukt nacionalističkog sindroma. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 368 studenata Sveučilišta u Zagrebu. Da bismo utvrdili dimenzionalnost i konstruktivnu validnost Skale nacionalističkog sindroma od 15 čestica (SNS-1), primijenili smo eksploratornu i konfirmatornu faktorsku analizu. Eksploratornom faktorskom analizom ekstrahirana su tri faktora nazvana ksenofobija i antisemitizam, percepcija prijateljnosti nacionalnoj sigurnosti i nacionalna afektivna vezanost. Konfirmatorna faktorska analiza je pokazala da trodimenzionalni model nacionalističkog sindroma nije posve zadovoljio postavljene kriterije pristajanja, ali ga ne treba u potpunosti odbaciti, jer se komparativni indeksi slaganja nalaze na graničnim razinama prihvatljivosti. Na razni faktora drugog reda model nacionalističkog sindroma ima zadovoljavajuće indekse pristajanja uz dopuštenu razinu standardne pogreške (SRMR= .06, RMSEA= .09, GFI= .88, AGFI= .84 CFI= .95, NFI= .95). U tom je smislu potvrđen teorijski model nacionalističkog sindroma kao unutarnje koherentnog sustava (1) etničkog ekskluzionizma, (2) percepcije prijateljnosti, i (3) snažne nacionalne afektivne identifikacije ili vezanosti. Visoka pouzdanost cijele skale SNS-1 (alfa=.89) pokazala je da se skala može koristiti kao korisna i pouzdana mjera nacionalističkog sindroma u različitim istraživanjima u području sociologije i političkih znanosti. Visoka pouzdanost faktorski ekstrahiranih subskala pokazuju da se one mogu koristiti kao zasebne mjere nacionalističkog sindroma.

KLJUČNE REČI: nacionalistički sindrom, nacionalizam, percepcija prijateljnosti, konfirmatorna faktorska analiza

1. UVODNA RAZMATRANJA

Koncept nacionalizma može se izučavati na različitim razinama analize i s različitim aspektata, te ga je stoga teško definirati na način koji bi bio općeprihvaćen u društvenim znanostima. Tako se npr. nacionalizam može izučavati kao određena politička ideologija (Conversi 2012, Freedon 1998, Zaslove 2009), kao proces stvaranja nacije ili uspostavljanja nacionalne države (Wimmer i Feinstein 2010), kao individualna politička orijentacija (Dekker, Darina i Hoogendoorn 2003, Reeskens i Wright 2013), socijalno-antropološki konstrukt (Gingrich 2006, Jaspal 2012) ili pak kao prostor određenih etničkih stavova koji upućuju na postojanje nacionalističkog sentimenta (Breuilly 1996, Fenton 2012, Hjern i Schnabel 2010, Ting 2008). Drugim riječima, izučavanju fenomena nacionalizma može se pristupiti s politološkoga, sociološkog, antropološkog, povijesnog ili političko-psihološkog stajališta. Upravo različita disciplinarna polazišta u izučavanju nacionalizma i primjena različitih metodologijskih postupaka u njegovu mjeranju, dovode do različitih nejasnoća u pogledu konceptualizacije i operacionalizacije fenomena nacionalizma. Dodatnom zamagljivanju koncepta i mjerenja nacionalizma pridonose autori koji „nacionalističko“ identificiraju s percepcijom nacionalne superiornosti i orijentacije prema nacionalnoj dominaciji (npr. Kimmelmeir i Winter 2008, Kosterman i Feshbach 1989) koji nedovoljno razlikuju političko-psihološko značenje i izvore etnocentrizma i nacionalizma (npr. Kangrga 2002, Sekulić i Šporer 2006, Todosijević 1995), koji nacionalizam definiraju u terminima snažne nacionalne vezanosti i izrazite svijesti o pripadnosti vlastitoj naciji (Cottam, Dietz_Uhler, Mastors i Preston 2010, Kissane i Sitter 2013, Križanec i Čorkalo Biruški 2009, Sidanius, Feshbach, Levin i Pratto 1997) ili pak nacionalizam definiraju s pomoću različitih drugih koncepata, kao što su npr. šovinizam, kolektivna narcisoidnost ili slijepi patriotizam (Coenders i Scheepers 2003, Golec de Zavala, Cichocka i Bilewicz 2013, Lieven 2004, Schatz, Staub i Levine 1999).

Neujednačenost u definiranju i mjeranju nacionalističkog sindroma uvelike otežava predikciju političkoga, socijalnog i ekonomskog ponašanja pojedinca i određenih društvenih ili nacionalnih skupina u potencijalno konfliktnom povijesno-političkom kontekstu. Važnost konceptualizacije, operacionalizacije i konstrukcije instrumenta za mjerenje nacionalističkog sindroma zacijelo je važna u području izučavanja migracijskih procesa (Ariely 2012), nacionalne sigurnosti (Griffith 2010, Melander 2009), globalizacijskih procesa (Olzak 2011) i ekonomskih odnosa (Chorafas 2010, Solt 2011). Konfuzija u konceptualizaciji i operacionalizaciji nacionalističkog sindroma kao političko-psihološkog konstrukta zasigurno generira njegovu slabu eksplanatornu snagu, otežava izgradnju jedne integralne teorije

nacionalizma, a na empirijskoj razini onemogućuje valjanu interpretaciju nalaza dobivenih na temelju istraživanja u različitom povijesnom i političkom kontekstu. Za razliku od povijesno-razvojnog i političkog pristupa u izučavanju nacionalizma, na razini individualne političke orijentacije znatno je kompleksnije definirati nacionalizam koji u biti prezentira sklop različitih individualnih etničkih stavova i sentimenata, odnosno strukturu nacionalističkog sindroma. Mogli bismo dakle, u idealno-tipskom smislu, fenomenologiju nacionalizma tretirati kao povijesno-političke procese koji rezultiraju pojavom određene nacionalističke ideologije s jedne strane te kao inter- i intrapsihičke procese koji rezultiraju pojavom nacionalističkog sindroma u obliku određenih internaliziranih etničkih stavova i sentimenata. Iako se u ovom radu primarno bavimo konstruktom nacionalističkog sindroma, to ne znači da nam on u određenoj mjeri neće pružiti mogućnost implicitnog zaključivanja o političko-psihološkoj pozadini strukturiranosti i dinamici potencijalne nacionalističke ideologije te njezinim socijalnim i političkim posljedicama.

Budući da nacionalistički sindrom u ovom radu primarno tretiramo kao stavovski konstrukt, odnosno složenicu različitih mišljenja, vjerovanja, vrijednosnih prosudbi i emocionalne involviranosti, nameće se pitanje što je ustvari „objekt“ stava za koji pretpostavljamo da u svojoj pozadini ima političkopsihološko značenje nacionalističkog sindroma. U ovom smo istraživanju nacionalistički sindrom definirali kao sustav relativno povezanih etničkih orijentacija i sentimenata koji na (1) afektivnoj razini upućuje na snažnu nacionalnu identifikaciju (nacionalna afektivna vezanost); na (2) kognitivnoj razini ukazuje na prisutnost percepcije prijetnje (percepciju prijetnje koja dolazi od nacionalnih manjina – nacionalnomanjinska prijetnja; percepciju prijetnje koja dolazi od neprijateljski raspoloženih naroda i država – mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja) i predrasuda (antisemitizam); (3) na potencijalnoj biheviornalnoj razini ukazuje na etnički ekskluzionizam (ksenofobija). Vidimo da smo osim konceptata kao što su nacionalna afektivna vezanost, ksenofobija i antisemitizam, u konceptualizaciji i operacionalizaciji konstrukta nacionalističkog sindroma koristili i koncept percepcije prijetnje. Nastojali smo da se u samoj strukturi konstrukta nacionalističkog sindroma implicite nalazi teorijski koncept koji, između ostalog, može ležati u njegovoj političko-psihološkoj pozadini.

U literaturi se, naime, koncept percepcije prijetnje smatra jednim od najboljih pojedinačnih prediktora ili eksplanatornom varijablom različitih oblika etničkog ekskluzionizma i netolerancije (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin 2008, Quillian 1995, Stephen i Stephen 2001), nacionalne identifikacije (Cameron, Duck, Terry i Lalonde 2005, Falomir-Pichastor i Frederic 2013, Verkuyten 2009) autoritarnosti (Canetti, Halperin, Hobfoll, Shapira

i Hirsch-Hoefler 2009, Cohrs 2013, Feldman i Stenner 1997), predrasuda (Legault i Green-Demers 2012, McLaren 2003, Stephen i Stephen 2000) i ideoloških orijentacija (Duckitt i Fisher 2003, Jost, Napier, Thorisdottir, Gosling, Palfai i Ostafin 2007, Lahav i Courtemanche 2012). Percepcija prijatnje se dakle nalazi u socijalnoj i političkopsihološkoj pozadini različitih obrazaca ekskluzionizma u etničkim i drugim socijalnim interakcijama te snažne nacionalne identifikacije i nekritičke afektivne vezanosti za svoju naciju, različitih oblika autoritarnosti, vrsti predrasuda te ideologija koje mogu prezentirati perceptivnu distorziju i iskrivljenost. U tom slučaju kombinacija različitih obrazaca etničkog ekskluzionizma i percepcije prijatnje može se nalaziti u pozadini određene autoritarne političke ideologije. Upravo ta perceptivna iskrivljenost realnosti može u nekim slučajevima generirati ne samo različite oblike socijalne i političke izolacije pojedinih etničkih i društvenih grupa, diskriminaciju njihovih članova, nego ponekad može u određenom političko-povijesnom kontekstu dovesti i do njihova uništenja (Hetherington i Suhay 2011, Huddy, Feldman i Weber 2007, Oxman-Martinez i sur. 2012).

U ovom smo istraživanju, dakle, nastojali utvrditi nalaze li se nacionalna afektivna vezanost, ksenofobija, antisemitizam, percepcija nacionalnomanjinske prijatnje i mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja u takvim relacijama da na latentnoj razini višega reda formiraju homogeni i unutarnje koherentni stavovski konstrukt, odnosno predstavlja li skala nacionalističkog sindroma (*SNS-1*) pouzdan mjerni instrument koji se može koristiti u različitim politološkim, sociološkim i psihološkim istraživanjima. Odnos među tim konceptima zapravo nam predstavlja teorijsku pozadinu nacionalističkog sindroma. Na razini primarnih faktora pretpostavili smo da će nacionalistički sindrom predstavljati višedimenzionalni stavovski konstrukt. Imajući na umu istraživanja koja su utvrdila međusobnu povezanost različitih dimenzija etničkog ekskluzionizma, međusobnu povezanost različitih dimenzija percepcije prijatnje te nacionalne afektivne vezanosti (implicirajući postojanje snažne nacionalne identifikacije), pretpostavili smo trofaktorski model nacionalističkog sindroma. Istraživanja su naime pokazala da postoji pozitivna povezanost između antisemitizma i ksenofobije (Bergman 1997, Fertig i Schmidt 2011, Krumpal 2012) a koja se osobito uspostavlja u psihodinamičnom sklopu i pod utjecajem autoritarne socijalizacije (Bohm 2010, Raden 1999).

Druga su istraživanja ukazala na supstancijalnu povezanost između percepcije unutarnje i vanjske prijatnje (Šram 2010) te nacionalnomanjinske prijatnje i mentaliteta opsadnog stanja (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin 2008, Golec de Zavala i Cichočka 2012) a pod snažnim utjecajem kolektivnog pamćenja fizičkog nasilja u interetničkim konfliktima (Bar-Tal 2003). Isto tako, bez snažne emocionalne zasićenosti, odnosno

snažne nacionalne identifikacije, teško je zamisliti strukturu nacionalističkog sindroma ili sentimenta (David i Bar-Tal 2009, Davidov 2011, Druckman 1994, Šram 2010, Weiss 2003). Da bismo testirali dimenzionalnost i teorijski model nacionalističkog sindroma koji smo definirali kao unutarnje koherentan sustav percepcije prijetnje (kognitivna komponenta), etničkog ekskluzionizma (potencijalno bihevioralna komponenta) i snažne nacionalne vezanosti (afektivna komponenta), primijenili smo eksploratornu faktorsku analizu (EFA) i konfirmatornu faktorsku analizu (CFA). Faktorske strukture dobivene eksploratornom faktorskom analizom često ne rezultiraju dobrim indeksima pristajanja (fitovima) konfirmatorne faktorske analize provedene na istom uzorku (Van Prooijen i Van Der Kloot, 2001). Osnovno pitanje na koje treba odgovoriti CFA jest odgovara li faktorska struktura rezultatima EFA.

2. ZNANSTVENA METODA: INSTRUMENTI, ISPITANICI I REZULTATI

Ispitivanje je provedeno na prigodnom uzorku studenata Zagrebačkog sveučilišta (N=368). U uzorku je bilo 62% studenata i studentica koji se školuju na fakultetima društvenih i humanističkih znanosti (Filozofski fakultet, Hrvatski studiji), 30% na fakultetima tehničkih znanosti (Arhitektonski fakultet i Fakultet elektrotehnike i računarstva) i 8% na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu. Prosječna dob ispitanika bila je 21 godina, a 63% su bili ženskog spola. Svi su ispitanici bili hrvatske nacionalnosti. Uпитnik je grupno primijenjen tijekom redovite nastave na fakultetima. Istraživanje je provedeno u sklopu većeg istraživanja etničkih stavova i političkih orijentacija zaagrebačkih studenata.

Skala nacionalističkog sindroma (SNS-1) razvijena je na temelju izbora čestica etničkih stavova i sentimentata koje definiraju pet subdimenzija (*tablica 1*): (1) nacionalna afektivna vezanost koja pokazuje postojanje snažnog osjećaja nacionalne identifikacije gdje vlastita nacija za pojedinca predstavlja njegov „alter ego“ (Šram 2008) (kodovi: ns1, ns2, ns3), (2) ksenofobija koja upućuje na antiimigracijski sentiment ili snažnu socijalnu distancu prema radnicima migrantima (kodovi: ns7, ns8, ns9) (Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur 2007), (3) antisemitizam koji ukazuje na prisutnost predrasuda prema Židovima u sferi poštenja i moći Židova u poslovnom svijetu (Selznick i Steinberg 1969) (kodovi: ns10, ns11, ns12), (4) percepcija nacionalnomanjinske prijetnje koja ukazuje na prijetnju nacionalnoj sigurnosti od strane nekih nacionalnih manjina (Canetti-Nisim i sur. 2009) (kodovi: ns4, ns5, ns6), (5) mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja ukazuje na osjećaj nacionalne ugroženosti, odnosno na ono mentalno stanje u kojem članovi određene nacije održavaju centralno

vjerovanje da drugi narodi i države imaju prema njima snažne neprijateljske namjere (Bar-Tal i Antebi 1992) (kodovi: ns13, ns14, ns15).

Tablica 1. Skala nacionalističkog sindroma (SNS-1)

kod	varijabla	moгуći odgovori
ns1	Ljubav prema svojoj naciji jedan je od najljepših osjećaja koje čovjek može imati.	1 2 3 4 5
ns2	Uvijek se razljutim kad netko loše govori o mojoj naciji.	1 2 3 4 5
ns3	Svaku uvredu nanесenu mojoj naciji doživlјavam kao napad na vlastitu osobu.	1 2 3 4 5
ns4	Postoje nacionalno manjinske političke stranke kojima ne bi trebalo dopustiti da budu u našem državnom parlamentu.	1 2 3 4 5
ns5	Neke nacionalne manjine ugrožavaju sigurnost naše zemlje.	1 2 3 4 5
ns6	Neke nacionalne manjine pokušavaju politički destabilizirati našu državu.	1 2 3 4 5
ns7	Ne bih volio živjeti u susjedstvu s radnicima migrantima.	1 2 3 4 5
ns8	Nikad ne bih odobrio da netko iz moje obitelji zasnuje brak s radnikom migrantom.	1 2 3 4 5
ns9	Veći broj radnika migranata u našoj zemlji ugrozio bi hrvatski narod, jer se ne bi moglo spriječiti da zasnivaju brakove s našim djevojkama.	1 2 3 4 5
ns10	Židovi nisu tako poštenі u poslu kao što su to drugi poslovni ljudi.	1 2 3 4 5
ns11	Židovi imaju previše moći u poslovnom svijetu.	1 2 3 4 5
ns12	Židovi se koriste nepoštenim stvarima kako bi u nečemu napredovali.	1 2 3 4 5
ns13	Moj narod ima mnogo neprijatelja.	1 2 3 4 5
ns14	Naša je nacija danas ugrožena sa svih strana.	1 2 3 4 5
ns15	Uvijek postoji prijetnja koja dolazi od susjednih naroda.	1 2 3 4 5

Eksplozivnom faktorskom analizom pod modelom glavnih komponenti uz promax rotaciju ispitana je dimenzionalnost Skale nacionalističkog sindroma (SNS-1). Značajnost korelacijske matrice utvrđena je Bartlettovim testom, a pogodnost korelacijske matrice za faktorizaciju Kaiser-Meyer-Olkinovim testom adekvatnosti uzorkovanja (Fulgosi, 1984.). Bartlettov test značajnosti korelacijske matrice je visok ($\chi^2=2421,66$) i značajan uz rizik manji od 1%. Kaiser-Meyer-Olkinov indeks adekvatnosti uzorkovanja iznosio je 0,89, što pokazuje da je matrica korelacija varijabli mjernog instrumenta pogodna za provedbu faktorizacije. Prema Gutman-

ZLATKO ŠRAM
 EKSPLOKATIVNA I KONFIRMATORNA FAKTORSKA ANALIZA SKALE
 NACIONALISTIČKOG SINDROMA (SNS-I)

Kaiserovu kriteriju, dobivena su tri faktora sa značajnim svojstvenim vrijednostima (6,17, 1,58 i 1,18). Ekstrahiranim faktorima objašnjeno je 59,63% varijance. Rezultati promax rotacije prikazani su u tablici 2.

Tablica 2. Faktorska analiza Skale nacionalističkog sindroma (Nacsind-1) (rezultati iz matrice sklopa)

varijabla	faktorsko zasićenje
Faktor: Antisemitizam i ksenofobija	
Židovi se koriste nepoštenim stvarima kako bi u nečemu napredovali.	0,85
Židovi nisu tako poštteni u poslu kao što su to drugi poslovni ljudi.	0,85
Židovi imaju previše moći u poslovnom svijetu.	0,75
Ne bih volio živjeti u susjedstvu s radnicima imigrantima.	0,71
Nikad ne bih odobrio da netko iz moje obitelji zasnuje brak s radnikom imigrantom.	0,66
Veći broj radnika imigranata u našoj zemlji ugrozio bi hrvatski narod, jer se ne bi moglo spriječiti da zasnivaju brakove s našim djevojkama.	0,48
Faktor: Percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti	
Naša je nacija danas ugrožena sa svih strana.	0,86
Moj narod ima mnogo neprijatelja.	0,81
Uvijek postoji prijetnja koja dolazi od susjednih naroda.	0,76
Neke nacionalne manjine pokušavaju politički destabilizirati našu državu.	0,57
Postoje nacionalno-manjinske političke stranke kojima ne bi trebalo dopustiti da budu u našem državnom parlamentu.	0,50
Neke nacionalne manjine ugrožavaju sigurnost naše zemlje.	0,49
Faktor: Nacionalna afektivna vezanost	
Uvijek se razljutim kad netko loše govori o mojoj naciji.	0,92
Svaku uvredu nanесenu mojoj naciji doživlјavam kao napad na vlastitu osobu.	0,86
Lјubav prema svojoj naciji jedan je od najljepših osjećaja koje čovjek može imati.	0,78

Prvi faktor definiraju varijable koje upućuju na predrasude prema Židovima vezane uz njihovo poštenje i utjecaj u poslovnom svijetu. Židovi se percipiraju kao nepošteni i s prevelikim utjecajem u poslovnom svijetu. Sklop tog faktora također definiraju varijable koje ukazuju na socijalnu distancu prema imigrantima. Imigranti se doživljavaju kao nepoželjni u

susjedstvu i rodbinskim vezama. Taj smo faktor nazvali Antisemitizam i ksenofobija. Drugi faktor definiraju varijable koje upućuju na mentalitet nacionalnog opasnog stanja i percepciju prijatnje koja dolazi od strane određenih nacionalnih manjina. Drugim riječima, percepcija ugroženosti od drugih naroda i nekih nacionalnih manjina koje žive u državi definiraju sadržaj faktora koji smo nazvali Percepcija prijatnje nacionalnoj sigurnosti. Treći faktor upućuje na onu vrstu nacionalne identifikacije gdje nestaje granice između osjećaja vlastitog ega i nacionalnog kolektiviteta. Drugim riječima, nacionalna pripadnost poprima psihološka obilježja alter ega. Taj smo faktor nazvali Nacionalna afektivna vezanost. Veličine interfaktorskih korelacija (0,45; 0,50; 0,58) upućuju na zajedničko podrijetlo dobivenih dimenzija nacionalističkog sindroma, odnosno da je riječ o vrlo sličnom izvoru individualnih razlika (*tablica 3*). Rezultati eksplorativne faktorske analize drugog reda potvrdili su našu pretpostavku o postojanju općenitije dimenzije nacionalističkog sindroma kojim je objašnjeno 67,50% varijance (*tablica 4*).

Tablica 3. Matrica interfaktorskih korelacija dimenzija nacionalističkog sindroma

	Antisemitizam i ksenofobija	Percepcija nacionalne prijatnje
Antisemitizam i ksenofobija	-	-
Percepcija prijatnje nacionalnoj sigurnosti	0,58***	-
Nacionalna afektivna vezanost	0,45***	0,50***

Tablica 4. Faktorska analiza latentnih dimenzija nacionalističkog sindroma

varijabla	faktorsko zasićenje
F2 Percepcija prijatnje nacionalnoj sigurnosti	0,85
F1 Antisemitizam i ksenofobija	0,82
F3 Nacionalna afektivna vezanost	0,78

Da bismo utvrdili faktorsku i konstruktnu validnost Skale nacionalističkog sindroma, primijenili smo konfirmatornu faktorsku analizu uz pomoć softvera za strukturalno modeliranje (Preliis i Lisrel, verzija 8.54). Pojednostavljeno govoreći, konfirmatorna faktorska analiza je statistički snažnija procedura eksplorativne varijante, jer pomaže nepristrano testirati koliko pojedini teorijski zasnovan model (ili hipotetska latentna struktura) odgovara empirijskim podacima. Poželjno je da model (konceptualiziran kao set međusobno povezanih matrica kovarijanci) što bolje pristaje

(odnosno da ima što bolji "fit") matrici kovarijanci u stvarnim podacima. Odsutnost dobrog pristajanja (ili nedovoljan "fit") obično znači da model nema dobru potporu u stvarnim podacima te da model treba modificirati ili posve odbaciti. Postoje različiti kriteriji podobnosti modela, odnosno indeksi slaganja empirijskih podataka s teorijskim modelom. Među njima se najčešće koriste hi-kvadrat test i njegova korekcija s obzirom na broj stupnjeva slobode (χ^2/ss ; relativni χ^2) te različiti indeksi komparativne podobnosti. Po pravilu se simultano koristi više komplementarnih indeksa od kojih u ovom radu navodimo: komparativni indeks pristajanja (CFI; *comparative fit index*), normirani indeks pristajanja (NFI; *normed index of fit*), standardiziranu prosječnu kvadratnu kovarijancu reziduala (SRMR; *standardized root mean-square residual*), mjeru odstupanja modela od populacije po stupnju slobode (RMSEA; *root mean-square error of approximation*), indeks najboljeg pristajanja (GFI, *goodness-of-fit index*) i indeks najboljeg pristajanja korigiran s obzirom na stupnjeve slobode (AGFI, *adjusted goodness-of-fit-index*).

Psihometričari se u potpunosti ne slažu u vrijednosti indeksa koje pokazuju je li struktura mjernog instrumenta dovoljno dobra, ali se slažu da te vrijednosti ne bi smjele biti manje od navedenih: vrijednosti CFI i NFI trebaju biti veće od 0,90 (Bentler 1992, Bentler i Bonett 1980), a SRMR vrijednosti (Hu i Bentler 1999) i RMSEA vrijednosti (Browne i Cudeck 1993.) trebaju biti manje od 0,10, GFI vrijednosti jednake ili veće od .85, a vrijednosti AGFI jednake ili veće od .80 (Cole 1987, Nunnally i Bernstein 1994). Drugim riječima, veće vrijednosti CFI i NFI te manje vrijednosti SRMR i RMSEA ukazuju na bolji model pristajanja. Vrijednost relativnog hi-kvadrata koja je manja od 3,00 najčešće se prihvaća kao model dobrog pristajanja, iako u praksi neki istraživači prihvaćaju i vrijednost od 5,00 (Mueller 1996.). Indeksi najboljeg pristajanja su koeficijenti u intervalu 0-1, a struktura instrumenta se to bolje slaže s pretpostavljenom što su indeksi bliže jedinici.

Konfirmatorna faktorska analiza Skale nacionalističkog sindroma na razini primarnih faktora ekstrahirala je trofaktorsku strukturu ili model nacionalističkog sindroma (*slika 1*). Prvi faktor definiraju varijable koje ukazuju na predrasude prema Židovima vezane uz njihovo poštenje i utjecaj u poslovnom svijetu. Židovi se percipiraju kao nepošteni i s prevelikim utjecajem u poslovnom svijetu. Sklop tog faktora također definiraju varijable koje upućuju na snažnu socijalnu distancu prema radnicima imigrantima. Prvi faktor smo nazvali *Antisemitizam i ksenofobija* (definiiraju ga čestice: Židovi nisu tako pošteni u poslu kao što su to drugi poslovni ljudi; Židovi imaju previše moći u poslovnom svijetu; Židovi se koriste nepoštenim stvarima kako bi u nečemu napredovali Ne bih volio živjeti u susjedstvu s radnicima migrantima; Nikad ne bih odobrio da netko iz moje

obitelji zasnuje brak s radnikom migrantom; Veći broj radnika migranata u našoj zemlji ugrozio bi hrvatski narod, jer se ne bi moglo spriječiti da zasnuju brakove s našim djevojkama).

Drugi faktor definiraju varijable koje ukazuju na mentalitet nacionalnog opasnog stanja i percepciju prijetnje koja dolazi od strane određenih nacionalnih manjina. Drugim riječima, percepcija prijetnje državnoj sigurnosti koja dolazi od strane nekih nacionalnih manjina koje žive u Hrvatskoj i percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti koja dolazi od drugih naroda i država definiraju sadržaj faktora koji smo nazvali *Percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti* (definiraju ga čestice: Moj narod ima mnogo neprijatelja; Naša je nacija danas ugrožena sa svih strana; Uvijek postoji prijetnja koja dolazi od susjednih zemalja; Postoje nacionalno manjinske političke stranke kojima ne bi trebalo dopustiti da budu u našem državnom parlamentu; Neke nacionalne manjine ugrožavaju sigurnost naše zemlje; Neke nacionalne manjine pokušavaju politički destabilizirati našu zemlju).

Treći faktor upućuje na onu vrstu nacionalne identifikacije gdje nestaje granice između osjećaja vlastitog ega i nacionalnog kolektiviteta. Drugim riječima, nacionalna pripadnost poprima psihološka obilježja alter ega. Taj smo faktor nazvali *Nacionalna afektivna vezanost* (definiraju ga čestice: Ljubav prema svojoj naciji jedan je od najljepših osjećaja koje čovjek može imati; Uvijek se razljutim kad netko loše govori o mojoj naciji; Svaku uvredu nanесenu mojoj naciji doživlјavam kao napad na vlastitu osobu).

U *tablici 5.* vidimo da model nacionalističkog sindroma na razini primarnih faktora nije posve zadovoljio postavljene kriterije pristajanja (goodness-of-fit indices), odnosno da empirijski podatci donekle odstupaju od hipotetskog modela. Možemo međutim uočiti kako se komparativni indeksi slaganja nalaze na graničnim razinama prihvatljivosti (CFI=0,90; NFI=0,89), a što znači da trodimenzionalni model nacionalističkog sindroma ne treba posve odbaciti.

ZLATKO ŠRAM
 EKSPLOLATIVNA I KONFIRMATORNA FAKTORSKA ANALIZA SKALE
 NACIONALISTIČKOG SINDROMA (SNS-1)

Tablica 5. Indeksi pristajanja za model nacionalističkog sindroma na razini primarnih faktora i na razini faktora drugog reda

	Nacionalistički sindrom	
	Primarni faktori	Faktor drugog reda
ss	90	87
χ^2	614,68	326,19
χ^2/ss	6,8	3,7
SRMR	0,26	0,06
RMSEA	0,13	0,09
CFI	0,90	0,95
NFI	0,89	0,95
GFI	0,81	0,88
AGFI	0,74	0,84

ss - stupnjevi slobode

χ^2 - hi-kvadrat

SRMR - standardized root mean-square residual

RMSEA - root mean-square error of approximation

CFI - comparative goodness-of-fit index

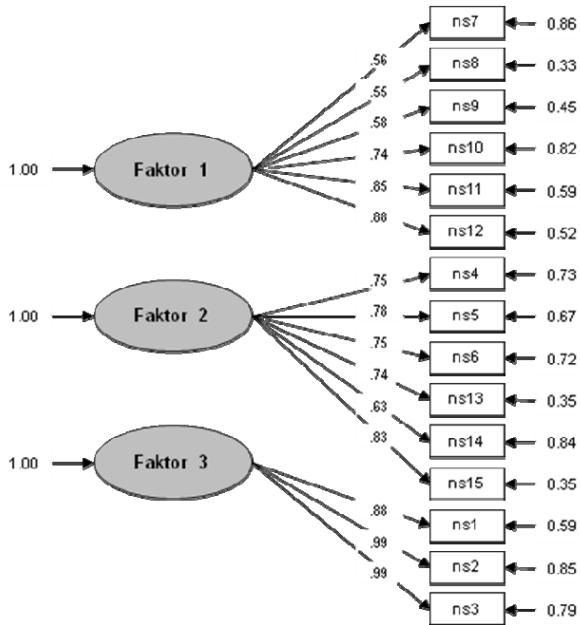
NFI - normed goodness-of-fit index

GFI - goodness-of-fit indeks

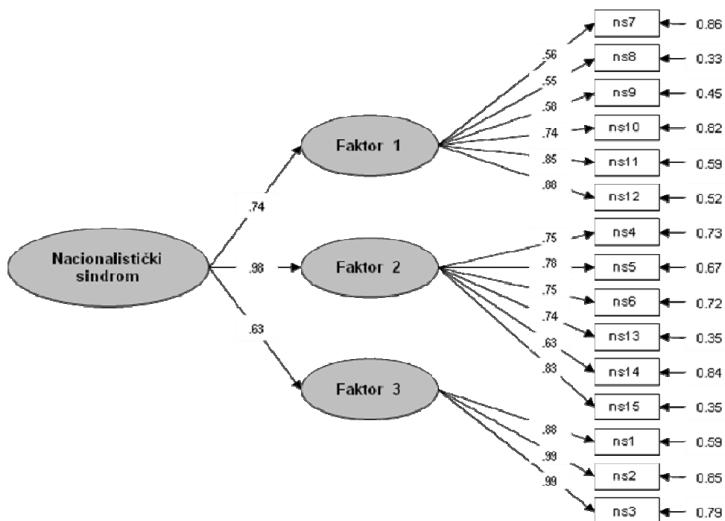
AGFI - Adjusted goodness-of-fit index

Na razini faktora drugog reda konfirmatornom faktorskom analizom ekstrahiran je jedan općenitiji faktor nacionalističkog sindroma (*slika 2*). U tablici 5. vidimo da model nacionalističkog sindroma na razini faktora drugog reda ima zadovoljavajuće indekse pristajanja uz dopuštenu razinu standardne pogreške. Vidimo dakle da nacionalistički sindrom mjereno skalom SNS-1 predstavlja teorijski utemeljen model kao faktor drugoga reda. Drugim riječima, hipotetska latentna struktura nacionalističkog sindroma na razini faktora drugog reda zadovoljavajuće korespondira s empirijskim podacima.

Slika 1. Konfirmatorna faktorska analiza Skale nacionalističkog sindroma na razini primarnih faktora

Slika 2. Konfirmatorna faktorska analiza višeg reda Skale nacionalističkog sindroma

3. POUZDANOST SKALE SNS-1

Eksploratorna faktorska analiza drugog reda upućivala je na postojanje zajedničkog podrijetla ekstrahiranih dimenzija nacionalističkog sindroma. Imajući na umu veličinu svojstvene vrijednosti na prvoj glavnoj komponenti (6.17), postotak objašnjene varijance (41,14%), veličinu faktorskih zasićenja na prvoj glavnoj komponenti (od 0,78 do 0,85) i visok Cronbachov koeficijent pouzdanosti (0,89), možemo Skalu nacionalističkog sindroma (SNS-1) tretirati kao unutarnje homogeni stavovski konstrukt. Izračunali smo također Cronbachov alfa koeficijent kako bismo utvrdili unutarnju konzistenciju skale. Cronbachov alfa za skalu od 15 čestica iznosi .896, što pokazuje visoku pouzdanost skale SNS-1. Na visoku pouzdanost skale ukazali su i drugi indikatori u analizi čestica, kao što je koeficijent diskriminativne valjanosti ili item-total korelacija i veličina Cronbachove alfe bez određene čestice (tablica 6). Utvrdili smo također visoku pouzdanost za svaku od subdimenzija nacionalističkog sindroma. Cronbachov alfa za *Antisemitizam i ksenofobiju* iznosi .83 (6 čestica), za *Percepciju prijatnje nacionalnoj sigurnosti* iznosi .82 (6 čestica), a za *Nacionalnu afektivnu vezanost* Cronbachov alfa koeficijent iznosi .83 (3 čestice).

Vrijednosti u koloni „item-total korelacije“ jesu korelacije između svake čestice i ukupnog rezultata postignutog na skali. U tablici 6. vidimo da se sve čestice nalaze u supstancijalnoj korelaciji s ukupnim rezultatom na skali SNS-1 (sve item-total korelacije kreću se između .49 i .63. Vrijednosti u koloni „Cronbachov alfa bez čestice“ jesu vrijednosti ukupne alfe ako određena varijabla (čestica) nije uzeta u obzir prilikom izračunavanja Cronbachova koeficijenta. Ukupna veličina alfe iznosi .89, što znači da bi se sve vrijednost alfe trebale kretati oko te vrijednosti. U tablici 6 vidimo da niti jedna od čestica ne bi bitno utjecala na pouzdanost skale kad bismo je izostavili iz izračuna Cronbachova koeficijenta.

Tablica 6. Item-total korelacije čestica skale SNS-1 i Cronbachov alfa bez varijable

Čestica	Item-tota korelacija	Cronbachov alfa bez čestice
ns1	.52	.89
ns2	.54	.89
ns3	.58	.88
ns4	.55	.89
ns5	.63	.88
ns6	.63	.88
ns7	.51	.89
ns8	.54	.89
ns9	.62	.88
ns10	.59	.88
ns11	.52	.89

ns12	.60	.88
ns13	.60	.88
ns14	.49	.89
ns15	.60	.88

Na temelju utvrđene homogenosti i pouzdanosti skale Nacsind-1 možemo konstrukt nacionalističkog sindroma tretirati kao kompozitnu varijablu dobivenu zbrajanjem umnožaka broječnih vrijednosti na Skali nacionalističkog sindroma. Raspon rezultata kreće se od 15 do 65, dok aritmetička sredina iznosi 34, uz standardnu devijaciju od 10.70 (*tablica 7*). Vrijednost koeficijenta asimetričnosti distribucije (skewness) iznosi .19, a njegova standardna pogreška iznosi .12. Dobivene vrijednosti pokazuju da distribucija rezultata na skali *SNS-1* ne pokazuje značajniju asimetričnost distribucije (vrijednosti su blizu nule). Vrijednosti koeficijenta spljoštenosti (kurtosis) distribucije rezultata iznose -.56, a njegova standardna pogreška .25, što upućuje na postojanje određene tendencije prema spljoštenosti distribucije (*tablica 8*). Kolmogorov-Smirnovljevim testom također nije utvrđeno da distribucija rezultata dobivenih primjenom skale *SNS-1* odstupa od normalne distribucije ($K-S z = .87$; $p = .436$).

Tablica 7. Deskriptivni statistici bodova postignutih kompozitnoj varijabli nacionalističkog sindroma mjenenog skalom *SNS-1*

	N	minimalan rezultat	maksimalan rezultat	aritmetička sredina	standardna devijacija	varijacija
nacionalistički sindrom	365	15	65	34.93	10.70	114.69

Tablica 8. Deskriptivni statistici asimetričnosti i spljoštenosti distribucije rezultata na skali *SNS-1*

	N	koeficijent asimetričnosti (skewness)	standardna pogreška (skewness)	koeficijent spljoštenosti (kurtosis)	standardna pogreška (kurtosis)
nacionalistički sindrom	365	.19	.12	-.56	.25

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rezultati eksploratorne i konfirmatorne faktorske analize (CFA) pokazali su da na razini primarnih faktora nacionalistički sindrom predstavlja višedimenzionalni stavovski konstrukt koji definiraju tri faktora: *Antisemitizam i ksenofobija*, *Percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti* te *Nacionalna afektivna vezanost*. Struktura prvog faktora nije samo potvrdila

neke prijašnje nalaze o povezanosti ksenofobije i antisemitizma (Bergman 1997, Fertig i Schmidt 2011, Krumpal 2012), nego je i ukazala da ta dva koncepta imaju vrlo slično socijalnopsihološko značenje i političkopsihološku pozadinu u socijalnim interetničkim relacijama. Imajući na umu da se koncept ksenofobije može tretirati kao indikator etničkog ekskluzionizma (Raijman 2012, Scheepers, Gijsberts i Coenders 2002), a koncept antisemitizma kao indikator predrasuda (Golec de Zavala i Cichocka 2012, Kovacs 2010), možemo zaključiti da strukturalna povezanost antisemitskih predrasuda i etničkog ekskluzionizma upućuje na određenu kognitivno-bihevioralnu komponentu nacionalističkog sindroma.

Strukturu drugog faktora definiraju mentalitet nacionalnog opasnog stanja i percepcija nacionalnomanjinske prijetnje, odnosno prisutnost percepcije prijetnje koja dolazi od strane određenih nacionalnih manjina s jedne, i percepcija prijetnje koja dolazi od strane drugih naroda i država s druge strane. Sadržaj i političkopsihološko značenje drugog faktora upućuje na prisutnost percepcije prijetnje nacionalnoj sigurnosti koja dolazi od strane unutarnjih i vanjskih neprijatelja, odnosno označava kognitivnu komponentu nacionalističkog sindroma. Time su potvrđeni nalazi onih istraživanja koji su utvrdili povezanost između različitih tipova percepcije prijetnje, neovisno o tome je li riječ o relističnim ili simboličkim prijetnjama (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin 2008, Golec de Zavala i Cichocka 2012, Šram 2010).

Treći faktor pokazuje prisutnost snažne nacionalne identifikacije ili vezanosti gdje nestaje granica između nacionalnog kolektiviteta i vlastitog ega, odnosno gdje nacionalna pripadnost i identifikacija poprimaju obilježja „alter ega“. Izdvojenost nacionalne afektivne vezanosti na razini primarnih faktora ukazuje na specifičnost afektivne komponente u sklopu nacionalističkog sindroma i etnocentrizma, a na što su upućivali i nalazi drugih istraživanja (Bizumić, Duckitt, Popadić, Dru i Krauss 2009, Šram 2008, 2010). Drugim riječima, to znači da afektivne komponente etnocentrizma ili nacionalističkog sindroma ne moraju nužno činiti unutarnje homogeni jednodimenzionalni stavovski konstrukt. Možda bi u nekoj budućoj verziji skale za mjerenje nacionalističkog sindroma trebalo izostaviti afektivnu komponentu, a fokusirati se samo na dimenzije etničkog ekskluzionizma i percepcije prijetnje nacionalnoj sigurnosti. U tom bismo slučaju vjerojatno imali pouzdaniji kognitivno-bihevioralni model nacionalističkog sindroma.

Iako model nacionalističkog sindroma na razini primarnih faktora konfirmatorne faktorske analize nije posve zadovoljio postavljene kriterije pristajanja (*goodness-of-fit indices*), ipak smo vidjeli da faktorska struktura EFA korespondira s faktorskom strukturom CFa, odnosno da trodimenzionalni model nacionalističkog sindroma mjerenim skalom SNS-1 ne treba

posve odbaciti. Drugim riječima, to znači da konstrukt nacionalističkog sindroma može biti lociran na dvjema razinama konceptualne širine: (a) na nižoj, trodimenzionalnoj razini izražavanja nacionalističkog sindroma i (b) na višoj razini generalizacije, tj. na jednodimenzionalnoj razini faktora drugog reda. Vidjeli smo, naime, da je na razini faktora drugog reda EFA i CFA izlučila jednodimenzionalni konstrukt nacionalističkog sindroma kojim je objašnjen veliki postotak varijance, odnosno koji je imao zadovoljavajuće indekse pristajanja uz dopuštenu razinu standardne pogreške. U tom je smislu potvrđen teorijski model nacionalističkog sindroma kao unutarnje koherentnog sustava etničkog ekskluzionizma (potencijalna bihevioralna komponenta), percepcije prijjetnje (kognitivna komponenta) i nacionalne afektivne vezanosti (afektivna komponenta). Prema tome, nacionalistički sindrom, kao i mnogi drugi konstrukti u socijalnoj i političkoj psihologiji, ima hijerarhijsku strukturu koja omogućuje predikciju rezultata na užoj razini po pojedinim subdimenzijama i na jednoj općenitijoj razini. Ovisno o problemu i ciljevima istraživanja, jednom se može koristiti višedimenzionalni koncept, a drugi put se može fokusirati na ukupni koncept nacionalističkog sindroma. Osim potvrđenoga teorijskog modela nacionalističkog sindroma kao faktora višeg reda, skala za njegovo mjerenje (SNS-1) pokazala se visoko pouzdanim mjernim instrumentom koji se može koristiti u različitim politološkim, sociološkim i psihološkim istraživanjima, ali isto tako i njezine subdimenzije.

Imajući na umu rezultate dobivene konfirmatornom faktorskom analizom i visoku pouzdanost skale SNS-1, nacionalistički sindrom možemo tretirati kao jednodimenzionalni stavovski konstrukt na višoj konceptualnoj razini. Političkopsihološke odrednice nacionalističkog sindroma mjenog skalom SNS-1 jesu: (a) Nacionalna identifikacija u čijoj se afektivnoj pozadini gubi granica između „mi“ i „ja“, tj. gdje je nacija i nacionalna pripadnost postala integralnim dijelom individualne identifikacije (alter ego); (b) postojanje predrasuda prema Židovima u pogledu njihova poslovnog morala i financijske moći u poslovnom svijetu te postojanje stereotipa kao opravdanje tih predrasuda (Crandall, Bahns, Warner i Schaller 2011); (c) potencijalno isključivanje stranaca odnosno radnika migranata iz prostora neposrednih socijalnih transakcija; (d) nepovjerenje prema nekim nacionalnim manjinama koje se percipiraju kao prijjetnja državnoj sigurnosti; i (e) osjećaj nacionalne ugroženosti od strane drugih naroda i država koji se percipiraju kao prijjetnja nacionalnoj sigurnosti. Potvrđena je dakle generalna teorijska postavka da u političkopsihološkoj pozadini snažne nacionalne identifikacije i etničkog ekskluzionizma postoji percepcija prijjetnje (Cameron, Duck, Terry i Lalonde 2005, Canetti-Nisim, Ariely i Halperin 2008, Falmoir-Pichastor i Frederic 2013, Stephen i Stephen 2001, Quillian 1995, Verkuyten 2009). U našem konkretnom

slučaju percepcija prijetnje nacionalnoj sigurnosti nalazi se u političkop-sihološkoj pozadini etničkog ekskluzionizma i snažne nacionalne identifikacije, odnosno vezanosti.

Strukturalna povezanost snažog osjećaja nacionalne identifikacije s konceptom percepcije prijetnje ne mora uvijek upućivati na njihovu uzročno-posljedičnu vezu, iako se percepcija prijetnje u postavljanju strukturalnih modela najčešće stavlja u poziciju „uzročne“, nezavisne ili eksplanatorne varijable (Canetti-Nisim, Ariely i Halperin 2008, Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur 2008). Snažna nacionalna identifikacija doduše može u danom političko-povijesnom kontekstu biti „posljedica“ percepcije realistične prijetnje ili konflikta, ali isto tako može biti „uzrok“ percepcije prijetnje, odnosno pridonijeti da se određene nacionalne manjine, Židovi, imigranti te druge države i narodi percipiraju kao izvor prijetnje državnoj i nacionalnoj sigurnosti zemlje (Šram 2010). Prema tome, snažna nacionalna identifikacija može biti antecedens percipirane prijetnje koja dolazi iz vanjskih grupa, ali i konsekvens percipiranja prijetnje (Verkuyten 2009). U svakom slučaju, skloniji smo prihvatiti teorijski model unutar kojeg se postulira da percepcija prijetnje, napose tip prijetnje koji se odnosi na državnu i nacionalnu sigurnost, znatno pridonosi razvoju i izražavanju nacionalne identifikacije, odnosno koja implicira prisutnost snažne nacionalne afektivne vezanosti (Falomir-Pichastor i Frederic 2013, Li i Brewer, 2004). Izražavanje snažne nacionalne afektivne vezanosti u kontekstu anticipirane državne i nacionalne ugroženosti upućuje na onu nacionalnu koheziju za koju je karakteristična personalna samotranscendencija (Roccas, Schwartz i Amit 2010). Prema tome, osim uobičajenih agenasa socijalizacije, kolektivnog pamćenja i povijesnih trauma, percepcija prijetnje koja dolazi od unutarnjeg i vanjskog neprijatelja znatno može individualni identitet transcendirati u nacionalni kolektivitet i dovesti do aktualizacije konfliktnoga energetskog potencijala.

Utvrđena strukturalna povezanost etničkog ekskluzionizma (ksenofobija i antisemitizam) i percepcije prijetnje državnoj i nacionalnoj sigurnosti u skladu je s nalazima istraživanja u kojima se koncept percepcija prijetnje tretira kao ključna eksplanatorna varijabla u formiranju i izražavanju anti-imigranstkih stavova, ksenofobije i antisemitizma (Raijman 2012, Scheepers, Gijsberts i Coenders 2002, Golec de Zavala i Cichocka 2012, Schneider 2008, Watts, 1996). Možemo stoga zaključiti da je koncept percepcije prijetnje, posebno prijetnje državnoj i nacionalnoj sigurnosti, onaj teorijski koncept koji znatno pridonosi razumijevanju političke i političkop-sihološke dinamike nacionalističkog sindroma. Iako je konstrukt nacionalističkog sindroma definiran u terminima etničkih stavova i sentimentata, to ne znači da nam ne može u određenoj mjeri ukazivati na prisutnost određene nacionalističke ideologije, političkog konzervativizma, ekstre-

mizma, autoritarne političke kulture (Duckitt i Fisher 2003, Jost i sur. 2007, Perrin 2005, Raden 1999) ili na prisutnost psihopatskih crta ličnosti (Šram i Podgorelec 2013). Da bismo utvrdili ideološku, političko-kulturalnu i psihološku pozadinu nacionalističkog sindroma, provjerili teorijsku održivost strukturalnog modela te pouzdanost mjere SNS-1, treba provesti istraživanje na reprezentativnom uzorku opće populacije u čijem bi nacrtu dimenzije političkih orijentacija, socijalnog kapitala, autoritarnosti i konativne osobine ličnosti bile stavljene u poziciju prediktorskog seta varijabli. Unutač mogućoj zamjerki da je istraživanje urađeno na studentskoj populaciji, možemo s određenom sigurnošću zaključiti da smo konstruirali pouzdanu i ekonomičnu mjeru nacionalističkog sindroma koja je teorijski utemeljena na konceptu percepcije prijetnje. S obzirom na to da distribucija rezultata postignutih na skali za mjerenje nacionalističkog sindroma ne odstupa statistički značajno od normalne distribucije, možemo zaključiti da nacionalistički sindrom, mjereno skalom SNS-1, ne predstavlja socijalno ili politički patološki fenomen unutar uzorka zagrebačkih studenata na kojem je ispitivanje izvršeno. To znači da u studentskoj populaciji može biti znatno prisutan konfliktni potencijal koji, zbog stvarne ili zamišljene percepcije nacionalne prijetnje, može dovesti do interetničkih konflikata, ksenofobije, političke paranoje, kolektivne narcisoidnosti i konspirativizma.

CITIRANA LITERATURA

- Altemeyer, R. A. 1981. *Right-wing Authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Ariely, G. 2012. „Globalization, immigration and national identity: How the level of globalization affects the relations between nationalism, constructive patriotism and attitudes toward immigrants?“ *Group Processes & Intergroup Relations* 15 (4): 539-557.
- Bar-Tal, D. i Antebi, D. 1992. „Beliefs about Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality.“ *Political Psychology* 13 (4): 633-645.
- Bar-Tal, D. 2003. „Collective memory of physical violence: Its contribution to the culture of violence.“ In ed. Ed Cairns i Michael D. Roe. *The role of memory in ethnic conflict*. London: Palgrave Macmillan.
- Bentler, P. M. 1992. „On the Fit of Models to Covariances and Methodology to the Bulletin.“ *Psychological Bulletin* 112 (3): 400-404.
- Bermann, W. 1997. „Antisemitism and Xenophobia in United Germany since Unification.“ In (eds) H. Kurthen, W. Bergmann i R. Erb. *Antisemitism and Xenophobia in Germany after Unification*. New York, Oxford: Oxford University Press.

- Bohm, T. 2010. „On the dynamics of xenophobic prejudices – with antisemitism as an illustration.“ *The Scandinavian Psychoanalytic Review* 33 (1): 32-39.
- Breuilly, J. 1996. „Approaches to Nationalism.“ In (ed) G. Balakrishnan. *Mapping the World*. London: Verso.
- Cameron, J. E., Duck, J. M., Terry, D. J. i Lalonde, R. N. 2005. „Perceptions of Self and Group in the Context of a Threatened National Identity: A Field Study.“ *Group Processes & Intergroup Relations* 8 (1): 73-88.
- Canetti, D., Halperin, E., Hobfol, S. E., Shapira, O. i Hirsch-Hoefler, S. 2009. „Authoritarianism, perceived threat and exclusionism on the eve of the Disengagement: Evidence from Gaza.“ *International Journal of Intercultural Relations* 33 (6): 463-474.
- Canetti-Nisim, D., Ariely, G. i Halperin, E. 2008. „Life, Pocketbook, or Culture: the Role of Perceived Security Threats in Promoting Exclusionist Political Attitudes toward Minorities in Israel.“ *Political Research Quarterly* 61 (1): 90-103.
- Canetti-Nisim, D., Halperin, E., Sharvit, K. i Hobfoll, S. E. 2009. „A New Stress-Based Model of Political Extremism: Personal Exposure to Terrorism, Psychological Distress, and Exclusionist Political Attitudes.“ *Journal of Conflict Resolution* 53 (3): 363-389.
- Chorafas, D. N. 2010. *The Business of Europe is Politics: Business Opportunity, Economic Nationalism and the Decaying Atlantic Alliance*. Farnham: Gower Publishing Limited; Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Coenders, M. i Scheepers, P. 2003. „The Effect of Education on Nationalism and Ethnic Exclusionism: An International Comparison.“ *Political Psychology* 24 (2): 313-343.
- Cohrs, C. J. 2013. „Threat and authoritarianism: Some theoretical and methodological comments.“ *International Journal of Psychology* 48 (1): 50-54.
- Cole, D.A. 1987. „Utility of Confirmatory Factor Analysis in test validation research.“ *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 55 (4): 584-595.
- Connor, W. 1994. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton: Princeton University.
- Conversi, D. 2012. „Modernism and nationalism.“ *Journal of Political Ideologies* 17 (1): 13-34.
- Cottam, M. L., Dietz-Uhler, B., Mastors, E. i Preston, T. 2010. *Introduction to Political Psychology*. New York: Psychology Press.
- Crandall, C., Bahns, A. J., Warner, R. i Schaller, M. 2011. „Stereotypes as Justifications of Prejudice.“ *Personality and Social Psychology Bulletin* 37 (11): 1488-1498.
- David, O. i Bar-Tal, D. 2009. „A Sociopsychological Conception of Collective Identity: The Case of National Identity as an Example.“ *Personality and Social Psychology Review* 13 (4): 354-379.

- Davidov, E. 2011. „Nationalism and Constructive Patriotism: A Longitudinal Test of Comparability in 22 Countries with the ISSP.“ *International Journal of Public Opinion Research* 23 (1): 88-103.
- Dekker, H., Malova, D. i Hoogendoorn, S. 2003. „Nationalism and Its Explanations.“ *Political Psychology* 24 (2): 345-376.
- Druckman, D. 1994. „Nationalism, Patriotism, and Group Loyalty: A Social Psychological Perspective.“ *Mershon International Studies* 38 (1): 43-68.
- Duckitt, J. i Fisher, K. 2003. „The Impact of Social Threat on Worldview and Ideological Attitudes.“ *Political Psychology* 24 (1): 199-222.
- Falmoir-Pichastor, J. M. i Frederic, N. S. 2013. „The dark side of heterogeneous ingroup identities: National identification, perceived threat, and prejudice against immigrants.“ *Journal of Experimental Social Psychology* 49 (1): 72-79.
- Feldman, S. i Stenner, K. 1997. „Perceived Threat and Authoritarianism.“ *Political Psychology* 18 (4): 741-770.
- Fenton, S. 2012. „Resentment, class and social sentiments about the nation: The ethnic majority in England.“ *Ethnicities* 12 (4): 465-483.
- Fertig, M. i Schmidt, C. M. 2011. „Attitudes towards foreigners and Jews in Germany: identifying the determinants of xenophobia in a large opinion survey.“ *Review of Economics and Household* 9 (1): 99-128.
- Freeden, M. 1998. „Is Nationalism a Distinct Ideology?“ *Political Studies* 46 (4): 748-765.
- Gingrich, A. 2006. „Neo-nationalism and the reconfiguration of Europe.“ *Social Anthropology* 14 (2): 195-217.
- Golec de Zavala, A. i Cichocka, A. 2012. „Collective narcissism and anti-Semitism in Poland.“ *Group Processes & Intergroup Relations* 15 (2): 213-229.
- Golec de Zavala, A., Cichocka, A. i Bilewicz, M. 2013. „The Paradox of In-Group Love: Differentiating Collective Narcissism Advances Understanding of the Relationship Between In-Group and Out-Group Attitudes.“ *Journal of Personality* 81 (1): 16-28.
- Greenstein, F. I. 1987. *Personality and Politics: Problems of Evidence, Inference, and Conceptualization*. Princeton: Princeton University Press.
- Griffith, J. 2010. „When Does Soldier Patriotism or Nationalism Matter? The Role of Transformational Small-Units Leaders.“ *Journal of Applied Social Psychology* 40 (5): 1235-1275.
- Halperin, E., Canetti-Nisim, D. i Pedahzur, A. 2007. „Threatened by the uncontrollable: Psychological and socio-economic antecedents of social distance towards labor migrants in Israel.“ *International Journal of Intercultural Relations* 31(4): 459-478.
- Hetherington, M. i Suhay, E. 2011. „Authoritarianism, Threat, and Americans’

- Support for the War on Terror." *American Journal of Political Science* 55 (3): 546-560.
- Hjerm, M. i Schnabel, A. 2010. „Mobilizing nationalistic sentiments: Which factors affect nationalistic sentiments in Europe.“ *Social Science Research* 39 (4): 527-539.
- Hu, L. i Bentler, P. M. 1999. “Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria versus New Alternatives.” *Structural Equation Modeling* 6 (1): 1-55.
- Huddy, L., Feldman, S. i Weber, C. 2007. “The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity.” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 1: 131-153.
- Jaspal, R. i Cinnirella, M. 2012. “**The construction of ethnic identity: Insights from identity process theory.**” *Ethnicities* 12 (5): 503-53.
- Jost, J. T., Napier, J. L., Thorisdottir, H., Gosling, S. D., Palfai, T. P. i Ostafin, B. 2007. “Are Needs to Manage Uncertainty and Threat Associated with Political Conservatism or Ideological Extremity?” *Personality and Social Psychology Bulletin* 33 (7): 989-1007.
- Kangrga, M. 2002. *Nacionalizam i demokracija*. Zagreb: Razlog.
- Kemmelmeier, M. i Winter, D. G. 2008. „Sowing Patriotism, but Reaping Nationalism? Consequences of Exposure to the American Flag.“ *Political Psychology* 29 (6): 859-879.
- Kissane, B. i Sitter, N. 2013. „Ideas in Conflict: The Nationalism Literature and the Comparative Study of Civil War.“ *Nationalism and Ethnic Politics* 19 (1): 38-57.
- Kosterman, R. i Feshbach, S. 1989. „Toward a Measure of Patriotic and Nationalistic Attitudes.“ *Political Psychology* 10 (2): 257-274.
- Kovacs, A. 2010. *Stranger at Hand: Antisemitic Prejudices in Post-Communist Hungary*. Boston; Leiden: Brill.
- Križanec, T. i Čorkalo Biruški, D. 2009. „Prediktori nacionalizma i kozmopolitizma: doprinos nekih sociodemografskih obilježja, ideološke samoidentifikacije i individualizma/kolektivizma na uzorku studenata i njihovih roditelja.“ *Migracijske i etničke teme* 25 (1-2): 7-33.
- Krumpal, I. 2012. „Estimating the prevalence of xenophobia and anti-Semitism in Germany: A Comparison of randomized response and direct questioning.“ *Social Science Research* 41 (6): 1387-1403.
- Lahav, G. i Courtemanche, M. 2012. „The Ideological Effects of Framing Threat on Immigration and Civil Liberties.“ *Political Behavior* 34 (3): 477-505.
- Legault, L. i Green-Demers, I. 2012. „The protective role of self-determined prejudice regulation in the relationship between intergroup threat and prejudice.“ *Motivation and Emotion* 36 (2): 143-158.

- Li, Q. i Brewer, M. B. 2004. „What Does it Mean to Be an American? Patriotism, Nationalism, and American Identity After 9/11.“ *Political Psychology* 25 (5): 727-739.
- Lieven, A. 2004. *America Right or Wrong: An Anatomy of American Nationalism*. New York: Oxford University Press.
- McLaren, L. 2003. „Anti-Immigrant Prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and Preferences for the Exclusion of Migrants.“ *Social Forces* 81 (3): 909-936.
- Nunnely, J. i Bernstein I. 1994) *Psychometric Theory*. New York: McGraw-Hill: New York.
- Melander, E. 2009. „The Geography of Fear: Regional Ethnic Diversity, the Security Dilemma, and Ethnic War.“ *European Journal of International Relations* 15 (1): 95-124.
- Olzak, S. 2011. „Does Globalization Breed Ethnic Discontent?“ *Journal of Conflict Resolution* 55 (1): 3-32.
- Quillian, L. 1995. „Prejudice as a Response to Perceived Group Threat: Population Composition and Anti-Immigrant and Racial Prejudice in Europe.“ *American Sociological Review* 60 (4): 586-611.
- Oxman-Martinez, J., Rummens, A. J., Moreau, J., Choi, Y. R., Beiser, M., Ogilvie, L. i Armstrong, R. 2012. „Perceived Ethnic Discrimination and Social Exclusion: Newcomer Immigrant Children in Canada.“ *American Journal of Orthopsychiatry* 82 (3): 376-388.
- Perrin, A. J. 2005. „National Threat and Political Culture: Authoritarianism, Antiauthoritarianism, and September 11 Attacks.“ *Political Psychology* 26 (2): 167-194.
- Raden, D. 1999. „Is Anti-Semitism Currently Part of an Authoritarian Attitude Syndrome?“ *Political Psychology* 20 (2): 323-343.
- Rajzman, R. 2012. „Foreigners and Outsiders: Exclusionist Attitudes towards Labour Migrants in Israel.“ *International Migration* 51 (1): 136-151.
- Reeskens, T. i Wright, M. 2013. „Nationalism and the Cohesive Society: A Multilevel Analysis of the Interplay Among Diversity, National Identity, and Social Capital Across 27 European Societies.“ *Comparative Political Studies* 46 (2): 153-181.
- Schatz, R. T., Staub, E. i Lavine, H. 1999. „On the Varieties of National Attachment: Blind Versus Constructive Patriotism.“ *Political Psychology* 20 (1): 151-174.
- Scheepers, P., Gijsberts, M. i Coenders, M. 2002. „Ethnic Exclusionism in European Countries. Public Opposition to Civil Rights for Legal Migrants as a Response to Perceived Ethnic Threat.“ *European Sociological Review* 18 (1): 17-34.
- Schneider, S. L. 2008. „Anti-Immigrant Attitudes in Europe: Outgroup Size and Perceived Threat.“ *European Sociological Review* 24 (1): 53-67.

- Sekulić, D. i Šporer, Ž. 2006. „Religioznost kao prediktor vrijednosnih orijentacija.“ *Revija za sociologiju* 37 (1-2): 1-19.
- Selznick, G. J. i Steinberg, S. 1969. *The Tenacity of Prejudice: Anti-Semitism in Contemporary America*. New York: Harper and Row.
- Sidanius, J., Feshbach, S., Levin, S. i Pratto, F. 1997. „The Interface between Ethnic and National Attachment: Ethnic Pluralism or Ethnic Dominance?“ *The Public Opinion Quarterly* 61 (1): 102-133.
- Solt, F. 2011. „Diversionary Nationalism: Economic Inequality and the Formation of National Pride.“ *The Journal of Politics* 73 (3): 821-830.
- Stephen, W. G. i Cookie, W. S. 2000. „An Integrated Threat Theory of Prejudice.“ In ed. S. Oskamp. *Reducing Prejudice Discrimination*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Stephen, W. G. i Cookie, W. S. 2001. *Improving Intergroup Relations*. Thousand Oaks: Sage Publications Inc.
- Šram, Z. 2008. „Etnocentrizam, autoritarne tendencije i religioznost: relacije na uzorku zagrebačkih studenata.“ *Migracijske i etničke teme* 24 (1-2): 49-66.
- Šram, Z. 2009. „Mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja i predsjednički izbori 2008. u Srbiji.“ *Revija za sociologiju* 40 (1-2): 23-52.
- Šram, Z. 2010. „Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet.“ *Migracijske i etničke teme* 26 (2): 113-142.
- Ting, H. 2008. „Social Construction of Nation – A Theoretical Exploration.“ *Nationalism and Ethnic Politics* 14 (3): 453-482.
- Todosijević, B. 1995. *Some Social and Psychological Correlates of Ethno-Nationalist Attitudes: Yugoslavia 1995 (neobjavljen magistarski rad)*. Prag: Central European University.
- Verkuyten, M. 2009. „Support for Multiculturalism and Minority Rights: The Role of National Identification and Out-group Threat.“ *Social Justice Research* 22 (1): 31-52.
- Watts, M. W. 1996. „Political Xenophobia in the Transition from Socialism: Threat, Racism and Ideology Among East German Youth.“ *Political Psychology* 17 (1): 97-126.
- Weiss, H. 2003. „A Cross-National Comparison of Nationalism in Austria, the Czech and Slovak Republics, Hungary, and Poland.“ *Political Psychology* 24 (2): 377-401.
- Wimmer, A. i Feinstein, Y. 2010. „The Rise of the Nation-State across the World, 1816 to 2001.“ *American Sociological Review* 75 (5): 764-790.
- Zaslave, A. 2009. „The Populist Radical Right: Ideology, Party Families and Core Principles.“ *Political Studies Review* 7 (3): 309-318.

SUMMARY

CONFIRMATORY FACTOR ANALYSIS OF THE SCALE
OF NATIONALISTIC SYNDROME (SNS-1)

The aim of this research was to find out whether national affective attachment, xenophobia, anti-Semitism, threat perception posed by some ethnic minority groups, and national siege mentality are correlated to such a degree that on the latent level of higher order they form a homogeneous and internally coherent attitudinal construct of nationalistic syndrome. The research was carried out on a random sample of students at the University of Zagreb (N=368). In order to establish dimensionality and construct validity of the Scale of nationalistic syndrome consisting of 15 items (SNS-1), exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) was performed. The EFA yielded three factors labeled a three-factor Anti-Semitism and xenophobia, Perception of threat to national security, and National affective attachment and self-sacrifice. CFA that did not completely meet the established criteria for goodness-of-fit indices. However, the first-order-factor model of nationalistic syndrome should not immediately be discarded because the comparative fit indices were on the borderline level of acceptability. A second-order-factor model of nationalistic syndrome had all the acceptable goodness-of-fit indices and an acceptable range for standard error (SRMR= .06; RMSEA= .09; GFI= .88; AGFI= .84, CFI= .95; NFI= .95). The theoretical model of nationalistic syndrome as an internally coherent system of ethnic exclusionism, threat perception, and strong national affective identification or attachment is confirmed. A high reliability of the scale SNS-1 ($\alpha = .89$) proved it to be an economic and useful tool for assessing nationalistic syndrome in sociological and political science. High reliability of factorially extracted subscales of SNS-1 indicated that they can be used as specific measures of nationalistic syndrome.

KEY WORDS: nationalistic syndrome, nationalism, threat perception, confirmatory factor analysis, Nacsind-1

POPULIZAM U ARGENTINI – SEDAM DESETLJEĆA PERONIZMA

Lidija Kos-Stanišić

*Izvanredni profesor
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti*

SAŽETAK

Članak prikazuje sedam desetljeća peronizma i njegove ideološke transformacije. U prvom poglavlju izlažu se osnovne karakteristike populizma u Latinskoj Americi, dok drugo i treće analiziraju politiku karizmatičnih lidera peronističke stranke – Juana Peróna, predstavnika klasičnog populizma, te Carlosa Menema, predstavnika neoliberalnog populizma. Posljednje poglavlje posvećeno je ideologiji i politici bračnog para Nestora i Cristine Kirchner. Svi navedeni peronistički lideri su, ovisno o političkoj situaciji, manevrirali između lijeve i desne političke opcije. Činjenica da jedan populistički pokret, peronizam, može jednostavno mijenjati svoj sadržaj govori u prilog tezi da populizam predstavlja slabo utemeljenu ideologiju. Autorica to dokazuje na primjeru ekonomskog nacionalizma i suprotstavljanja elitama i „opasnim drugima“ te zaključuje da, iako su zastupali različite ideologije, peronizam, menemizam i kirchnerizam imaju znatno više sličnosti nego razlika.

KLJUČNE REČI: populizam, Argentina, peronistička stranka, Juan Perón, Carlos Menem, Nestor i Cristina Kirchner

1. UVODNA RAZMATRANJA

Između liberalnih demokrata i radikalnih populista postoje različite nijanse vladara, a u ovome radu fokusirat ćemo se na slučaj populizma u Argentini. Ondje je trenutačno na vlasti kirchnerizam – poseban oblik populizma koji se ne može okarakterizirati radikalnim lijevim populizmom. Predsjednica Cristina Fernández de Kirchner članica je peronističke stranke Partido Justicialista (PJ) koja je pripadala chatch-all populističkom pokretu centra i desnog centra. Dolaskom na vlast njezinoga prethodnika i supruga Néstora Kirchnera promijenjen je ideološki

predznak stranke i okrenut ljevici. Nije to bio neuobičajen potez. Od samog je osnutka peronistička stranka nekoliko puta mijenjala ideološki predznak. Ovisio je o ekonomsko-političkoj situaciji i frakciji (lijevoj ili desnoj) koja je trenutačno bila jača i uspjela preuzeti čelo stranke i države. Tipične populističke stranke vode karizmatični vođe, a u slučaju Argentine kako su se oni smjenjivali na vlasti, mijenjala se i ideologija. Peronizam je populistički pokret koji se oblikovao oko lika i djela Juana Dominga Peróna, osobe koja je obilježila povijest Argentine posljednjih sedam desetljeća. Peroniste smatraju spasiteljima Argentine, a osim Peróna, tu su „svetu dužnost“ obnašali Carlos Menem i predsjednički par Kirchner. Većina znanstvenika smatra da se suvremeni populizam može tretirati kao politička ideologija (konceptualna mapa političkog svijeta koja olakšava građanima političko razmišljanje i snalaženje), a ne samo kao politički stil ili diskurs. Mudde (2004, 543-544) smatra da je danas populistički diskurs postao glavnom strujom politike zapadnih demokracija. Iako većina teoretičara smatra populizam patološkom, pseudo i post demokratskom formom nastalom korupcijom demokratskih ideala, Mudde podsjeća na Dohrendorfovu izjavu da što je „za jednog populizam za drugog je demokracija“ i obratno. Populizam definira kao ideologiju koja dijeli društvo na dvije homogene i antagonističke grupe – poštenu narod nasuprot korumpiranoj eliti koja drži da bi politika trebala izražavati *volonté général* naroda. Time se suprotstavlja elitizmu i pluralizmu. Suprotstavljanje elitama bitan je element populizma i osnova razlikovanja. Ako su elite konzervativne, populizam zastupa lijeve političke vrijednosti, a ako su elite liberalne, populistu su desno orijentirani. Suprotstavljajući se „opasnim drugima“, populistu mogu biti lijevi i desni, progresivni i reakcionarni. Populisti imaju zajedničko razumijevanje politike, ali ispunjeno različitim vrijednostima. Kako nemaju istu razinu intelektualne konzistencije i rafiniranosti – vrijednosti i sadržaji mogu biti različiti te se smatraju slabo utemeljenom ideologijom. Stoga se mogu lako kombinirati s drugim ideologijama (Ibid, 544; Šalaj 2012, 26-29).

Predmet je rada prikaz sedam desetljeća peronizma i njegove ideološke transformacije. Rad se sastoji od uvoda, četiriju poglavlja i zaključka. Prvo je poglavlje posvećen osnovnim karakteristikama populizma u Latinskoj Americi, dok ostala poglavlja prikazuju politiku karizmatičnih populističkih lidera peronističke stranke Peróna, Menema i Kirchnera. Budući da je Peronistička stranka nekoliko puta tijekom povijesti mijenjala naziv, u članku će biti korišten službeni naziv stranke ili pridjev peronistička stranka. Koristit ćemo metodu studije zemlje i pokušat ćemo dokazati da se suprotstavljanjem elitama i „opasnim drugima“ te ekonomskim nacionalizmom populizam na primjeru peronizma može smatrati slabom ideologijom. Teza je rada da je peronistička stranka klasična populistička stranka

koja je promjenom vodstva mijenjala i ideološke predznake te da će ih vjerovatno mijenjati i u budućnosti.

POPULIZAM U LATINSKOJ AMERICI

Latinskoamerički populizam smatra se specifičnim povijesno određenim političkim fenomenom nastalim nakon Velike depresije, kad se u kontekstu ubrzane ekonomske i društvene modernizacije u politički sustav inkorporiraju prije isključene grupe stanovništva.

Populizam je nacionalni pokret koji može biti vezan uz stranku ili sindikat, a predstavlja heterogenu, fluidnu i dinamičnu grupu masovnih organizacija pod kontrolom državnih politika i agencija (Schamis 2013, 151). Favorizira državno kontroliranu industrijalizaciju i stvaranje više-klasne koalicije (industrijalci orijentirani na domaće tržište, organizirano radništvo, nova urbana srednja klasa) pomoću koje se vlada državom. Populizam u Latinskoj Americi ponajprije je urbani fenomen (iako ga podržavaju i na ruralnim područjima) koji gravitira gradu, organiziranim radnicima, industrijalcima i državi. Promovira inkluziju subordiniranih grupa građana u politički proces, čime pridonosi demokratizaciji. Nije revolucionarni pokret, ali se zalaže za socijalnu pravdu i redistribuciju bogatstva. Građane organizira prema zanimanjima, što ujedno predstavlja preferirani oblik političkog predstavljanja – korporativizam. Iako nema striktnu ideologiju, učestalo zaziva ekonomski nacionalizam. „Tko smo mi“, odnosno identitet populista određen je ne/mogućnošću nacionalne kontrole nad ekonomskim resursima, stoga populisti mogu biti više ili manje progresivni ili reakcionarni, kao i više ili manje demokratski ili autoritarni. No, nikako ne mogu biti kozmopolitski i internacionalno orijentirani. I najznačajnije – populizam ne može postojati bez karizmatičnih vođa (Ibid, 144-178) koje se slavi utjelovljenjem demokratskih principa ili smatra ozloglašanim autoritarnim demagozima. Carlos De la Torre i Cynthia Arnson (2013, 14-35) u Latinskoj Americi razlikuju tri vrste populizma – klasični populizam, neoliberalni neopopulizam i radikalni populizam. Klasične populiste u ekonomski razvijenim državama Latinske Amerike predstavljaju Lázaro Cárdenas (Meksiko), Getúlio Vargas (Brazil) i Juan Péron (Argentina).¹ Odbijali su prihvatiti ustavna ograničenja osobne i državne moći, zaštitu političke autonomije civilnog društva i osiguravanje pluralizma pa je jedno od bitnih naslijeđa klasičnog populizma duboko ambivalentan stav prema liberalnoj demokraciji. Urušavanjem birokratsko-autoritarnih vojnih režima u državama Južne Amerike koji su tijekom svoje vladavine uništili

1 Populisti su bili i Victo Raúl Haya de la Torre (Peru) Jorge Eliécer Gaitan (Kolumbija) i José María Velasco Ibarra (Ekvador).

socijalnu i ekonomsku osnovu klasičnog populizma, započelo je razdoblje neoliberalnog neopopulizma. Glavni su predstavnici bili Alberto Fujimori (Peru), Fernando Collor de Mello (Brazil), Abdalá Bucaram (Ekvador) i Carlos Menem (Argentina). Preuzeli su retoriku i simbole klasičnih populista, no pritom su provodili neoliberalne ekonomske reforme.

Dio znanstvene zajednice dovodio je u pitanje ispravnost termina neopopulizam budući da su populizma smatrali redistributivnom i demokratizirajućom silom, dok su neoliberalni desno orijentirani predsjednici provodili politiku rezanja socijalnih davanja, što nipošto nije pogodovalo demokraciji. Tijekom devedesetih godina 20. stoljeća stranke su bile zahvaćene ozbiljnom krizom te su, zajedno s elitom, od neopopulista bile okarakterizirane kao netko tko je „izvan doticaja s realnošću i potrebama naroda“ i kao narodni neprijatelji. Uspješni reizabrani neopopulisti uspjeh su dugovali populističkoj politici patronaže i klijentelizma koja se financirala privatizacijom državnih poduzeća. Treći populistički val započeo je u Venezueli dolaskom na vlast Huga Cháveza 1999. Godine 2006. pridružili su mu se Evo Morales (Bolivija) i Rafael Correa (Ekvador) pa je stvorena nova radikalna populistička trojka. U znanstvenim su krugovima započele rasprave o novoj latinskoameričkoj ljevici i njezinim osobitostima.² Populistička radikalna ljevica koristi se klasičnim diskursom konfrontacije naroda i oligarhije. Politizira odnose između klasa, naglašava etničku nejednakost³ i pretvara politiku u bojište moralnih vrednota. Društva su polarizirana između dvaju antagonističkih blokova – naroda na čelu s vođom koji se bori protiv neprijatelja domovine. Kako bi postigli transformaciju društva, prakticiraju izravnu demokraciju, a položaj marginaliziranih dijelova društva poboljšavaju subvencijama i socijalnim programima pomoći koji se financiraju visokim cijenama izvoznih roba. Liberali smatraju da su demokracija i populizam nespojivi, no Carlos De la Torre i Cynthia Arnson (Ibid, 34) tvrde da je stav koji populizam smatra vrstom autoritarizma nastao pod utjecajem znanstvenika koji idealiziraju liberalnu demokraciju. Kako inače objasniti zadovoljstvo građana načinom na koji funkcionira demokracija u Venezueli, Ekvadoru, Boliviji ili Nikaragvi? Budući

2 Castañeda, Jorge. 2006. „Latin America ‘s Turn Left.“ *Foreign Affairs* 84 (3); Schamis, Hector. 2006. „A Left Turn in Latin America – Populism, socialism and democratic institutions.“ *Journal of Democracy* 17 (4): 20–34.; Petras James, Veltmeyer Henry. 2009. *What’s Left in Latin America? Regime Change in New Times*. Ashgate: Burlington; Rovira Kaltwasser, Cristobal. 2010. „Moving Beyond the Washington Consensus: The Resurgence of the Left in Latin America.“ *Internationale Politik und Gesellschaft* 3: 52–62.; „The New Left and Democratic Governance in Latin America.“ 2007. Arson Cynthia, Perales Jose Raul. Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars; Stokes, Susan. 2009. „Globalization and the Left in Latin America.“

3 U Latinskoj Americi etničkim manjinama smatraju se dvije od tri glavne etno-rasne grupe: autohtoni narodi i Afrolatinoamerikanci.

da je središnji problem suvremene latinskoameričke politike spor između posredovane institucionalizirane kompeticije na jednoj, te politike plebiscitarne akklamacije vođi na drugoj strani, predlažu pragmatičniji pristup i analiziranje ambivalentnog odnosa populizma i demokratizacije.

2. KLASIČNI POPULIZAM JUANA PERÓNA

Peronizam je masovni pokret koji se oblikovao oko političke figure Juana Dominga Peróna. Perón je bio aktivni učesnik disidentskog GUO (*Grupo de Oficiales Unidos*) pokreta koji je bio nezadovoljan vladavinom ultrakonzervativca Ramóna Castilla te ga je vojnim udarom 1943. svrgnuo s vlasti. Na vlast je došla vojska, a Perón je postao ministar rada i socijalne skrbi vojne vlade. Progresivnom socijalnom politikom postaje patronom urbanog proletarijata, a 1945. i potpredsjednik države. Iako je Perón bio časnik i pripadnik oružanih snaga Argentine, vojska je pogodovanje radnicima smatrala prijetnjom njihovim interesima i u jesen 1945. traži njegovu ostavku i uhićenje. Perónovi pristaše (*descamisados*) stali su u njegovu obranu i organizirali masovne ulične demonstracije te je Perón pušten na slobodu. Dao je ostavku na sve dužnosti, povukao se iz vojske, no već se sljedeće godine vratio na vlast. Bio je predsjednički kandidat koalicije Partido Unico de la Revolución Nacional, no nakon pobjede raspušta stranke koalicije i u siječnju 1947. osniva Peronističku stranku (*Partido Peronista*) kasnije poznatu i pod nazivom Partido Justicialista (PJ). Namjera mu je bila sagraditi nov politički sustav u kojem bi u savezu s korporativističkim tijelima koji predstavljaju određene segmente društva (oružane snage, poduzetnike, radničke sindikate, Crkvu) obuzdao tradicionalne sektore zemljoposjednika izvoznika i industrijalizirao zemlju bazirajući se na rastu domaćeg tržišta. Kao i svi populisti, tako je i Perón smatrao da je društvo podijeljeno u dvije suprotstavljene skupine – poštenu narod i korumpiranu elitu te da je njegova zadaća omogućiti narodu bolji život. Vodio je nacionalističku i redistributivnu socijalnu politiku koja se „poklopila“ s razdobljem uvozne supstituirane industrijalizacije (ISI). Stvorena je višeklasna koaliciju koja je ovisila o redistribuciji viškova te je bila vrlo nestabilna. Radnici i nova buržoazija bili su Perónova inicijalna baza, a podržavale su ga i oružane snage, crkvena hijerarhija i desnica. Protivnici su mu bili većina pripadnika više agrarne klase, stare buržoazije, srednje klase te liberalne i lijevo orijentirane stranke i organizacije. Perón je najprije našao uzor u fašističkom modelu koji je zagovarao industrijalizaciju, nacionalistički protekcionizam privrede i militarizaciju države sposobne održavati socijalni red.⁴ Iako se divio Mussoliniju,

4 Germani smatra da je populizam u Latinskoj Americi bio povijesna faza tijekom koje je regija krenula putem moderniteta, što je pak vodilo socijalnoj mobilizaciji i političkoj

preuzeo je bliži mu model latinskoameričkog populizma meksičkog osnivača PRI-a Lazara Cárdenasa. Bio je svjestan važnosti potpore masa te je ubrzo populistička komponenta peronizma nadvladala fašističku (Herrera 2007, 2). Cilj mu je bio „odozgo“ mobilizirati radnike i buržoaziju. Waisman (1999, 85) smatra da se zbog navedenoga peronizam razlikuje od fašizma kojem je baza bila sitna buržoazija, dok su mu radnički pokreti bili neprijatelji, ali da se razlikuje i od tipičnih latinskoameričkih populista koji nisu imali tako snažnu radničku komponentu. Teoretičarka populizma Margaret Canovan vladavinu Peróna okarakterizirala je populističkom diktaturom, dok ga Arditi smatra zastupnikom klasičnoga urbanog i industrijskog populizma.⁵ Iako je Perón bio vatreni antikomunist, prihvatio je Marxovu pretpostavku da je radnička klasa odlučujući revolucionarni faktor. Stoga je glavni cilj Perónova režima bio poboljšavanje životnog standarda radnika kako ne bi bili nezadovoljni i digli revoluciju. Tako su radnici iz građana drugog reda postali ravnopravni članovi društva koji su prihvaćali korporativističku kontrolu države sve dok im je povećavala plaće i podizala životni standard. Širi se sektor javnog obrazovanja, ubrzava industrijalizacija, isplaćuju se sva strana dugovanja i proglašava se ekonomska neovisnost. Država je kontrolirala privredu, a najdramatičniji je primjer bio njezin monopol nad izvozom poljoprivrednih proizvoda koji državi nosi visoke prihode. Kako bi zemljoposjedničku elitu držao pod kontrolom, Perón se nije zalagao za provođenje zemljišne reforme. Uz kompenzaciju nacionalizira se željeznica u britanskom vlasništvu, vodeća telefonska kompanija u američkom vlasništvu i francuska lučka postrojenja. Spomenuti su potezi bili preradikalni za višu klasu i Crkvu. Kako su se počele pojavljivati ozbiljne ekonomske teškoće, Perón je morao provesti stabilizacijski program koji se poklopio s jačanjem njegove političke samovolje. Zahvaljujući svojoj karizmi, kao politički se akter pojavljuje i Perónova supruga Evita (Eva Duarte de Perón) koja 1947. osniva Pero-

inkorporaciji prije isključenih dijelova društva. Prvi je to počeo provoditi Mussolini, čime su se klasični populisti ugledali na totalitarne režime. Germani je peronizam okarakterizirao „oblikom autoritarizma radničke klase“ (Carlos De la Torre i Cynthia Arnson 2013, 31).

5 Margaret Canovan dijeli populističke pokrete na agrarne (populizam farmera, zemljoradnički populizam, populizam intelektualaca) i političke (populistička demokracija, političarski populizam, reakcionarni populizam, te populističke diktature – vladavina Perón) (Šalaj 2013, 24). Arditi (2005, 73) spominje da su karakteristike klasičnoga urbanog i industrijskog populizma: snažan nacionalizam; percepcija da je država glavni politički i ekonomski akter te da se ekonomski programi moraju temeljiti na subvencijama i kontroli cijena, izvozno supstituiranom industrijalizacijom i zaštitom domaće industrije; državnim sredstvima nagrađuju se pristaše, a kažnjavaju protivnici; javna se sredstava troše na patronažu ne uzimajući u obzir fiskalnu ili monetarnu odgovornost; urbanom proletarijatu daje se pravo glasa, a koristi se u mobilizacija u borbi protiv oligarhije; stvaranje masovnih političkih stranaka; jačanje sindikalnog militarizma koje vlada koristi za masovne skupove potpore stranci ili vođama; kult lidera s mesijanskim kvalitetama koji učestalo kad im odgovara zaobilaze formalne mehanizme predstavnštva.

nističku žensku stranku (Partido Peronista Femenino), niz humanitarnih zaklada i oko sebe okuplja fanatično odane mase. Budući da je izbornom reformom 1947. bio dopušten uzastopni izbor na predsjedničku dužnost, a žene, odane Evitine sljedbenice, dobile pravo glasa, Perón je 1951. ponovo izabran za predsjednika. Ubrzo donosi odluku o ekspropriaciji opozicijskoga dnevnog lista La Prensa, čime započinje razdoblje torture, uhićenja i cenzure. Sljedeće godine umrla mu je supruga što mu je dodatno pomoglo, jer je mit o Eviti držao peroniste na okupu.

U politici Argentine za vladavine Peróna peronistička stranka nije imala presudno značenje. Puno su utjecajni bili radnički sindikati, državne agencije, oružane snage ili Evitine zaklade. Stranka je korištena samo za mobilizaciju peronističkih glasača u predizborno vrijeme i širenje peronističke doktrine (*doctrina justicialista*).⁶ Peronistička je stranka pretvorena u tipičnu karizmatiku stranku u kojoj se stranka identificira s vođom, subordinirana je njegovoj volji, centralizirana je i ima karakter pokreta, za što je osobito bio značajan Statut stranke iz 1954. godine. Peronistička stranka bila je samo jedan segment Peronističkog pokreta (*Movimiento Peronista*). Ostale sastavne dijelove činili su Ženska peronistička stranka (*Partido Peronista Femenino*) i sindikat CGT (*Confederacion General del Trabajo*). Kasnije im se pridružio i Peronistički pomladak (Mustapic 2002, 143).

Perón je bio začetnik peronističke vanjske politike koja nije bila ideološki niti pragmatično orijentirana, nego je odražavala unutarnju političku situaciju, refleksne radnje i raspoloženje vođe, a bila je podređena ostvarivanju kratkoročnih domaćih ciljeva. U deset godina vladavine Peróna evoluirala je od autarkičnog i militantnog antiamerikanizma prema aktivnom traženju američkog investiranja u strateške resurse kao što je nafta (Malamud 2011, 87-88). S vremenom Perón je stjecao sve više neprijatelja. Populistička se koalicija počela urušavati zbog lošeg stanja privrede, što je vodilo strogom stabilizacijskom programu, nužnosti stranih investicija i zamrzavanja plaća. Leđa mu okreću dijelovi oružanih snaga i Crkva.⁷ U strahu za vlastitu sigurnost Perón je naoružao descamisadose, čime je

6 Perónova je namjera bila pretvoriti Argentinu u modernu i pravednu zemlju, kojom ne bi vladao kapitalizam niti komunizam već treći razvojni put – *justicialismo*. Doktrina je zagovarala suradnju društvenih klasa, državni intervencionizam, nacionalističku politiku i nesvrstanost, čime bi Argentina postala ekonomski neovisna, socijalno pravedna i politički suverena država (Vacas 2006, 421).

7 Kontrolu nad vojskom pokušao je održati preferencijalnim napredovanjima, dok je Crkvu namjeravao neutralizirati oduzimanjem moći. Peronisti su vodili masovne demonstracije protiv Crkve, legaliziran je razvod, a crkvene su škole stavljene pod nadzor Ministarstva obrazovanja, na što je Vatikan odgovorio ekskomuniciranjem članova Perónove vlade, uključujući i samog predsjednika.

protiv sebe okrenuo cjelokupne oružane snage koje su ga u rujnu 1955. udarom zbacile s vlasti.

Perón je otišao iz Argentine, ali ne i s političke scene. Iz Španjolske je 18 godina upravljao strankom, a sindikalne su organizacije provodile njegove naputke. Zbacivanje Peróna s vlasti argentinsko društvo podijelilo se na dva dijela – pristaše i protivnike Peróna te je u sljedećim desetljećima državom bilo teško upravljati. Sukob je bio uglavnom vezan za distribuciju viškova kojih je bilo sve manje, a glavne su političke igrače predstavljali radnički sindikati, industrijalci, zemljoradnici te oružane snage koje su intervenirale kao medijatori ili arbitri, ili kao politički predstavnici pro-zemljoradničke koalicije. Perónovo zbacivanje podupirali su i intelektualci koji su se, unatoč pozitivnim socijalnim promjenama, protivili njegovu autoritarnom stilu vladavine, jer socijalne reforme nisu uključivale i slobodu izražavanja. Argentinska se politika u razdoblju 1955. – 1973. našla u slijepoj ulici (Waisman 1999, 94). Na vlasti se smjenjuju generali, a za vrijeme vladavine Pedra Aramburua zabranjen je rad PJ-a, te properonistički orijentirana vojska na čelu s generalom Juanom Joséom Valleom diže pobunu koja je ugušena u krvi. Peronistička je stranka bila zabranjena, jer je vojna vlada smatrala da bi u protivnome pobijedila na izborima. Činjenica da PJ nije sudjelovao u izbornom procesu vodila je političkoj destabilizaciji države. Budući da nisu bili predstavljeni na izborima, radnički su sindikati koristili pretorijansku taktiku generalnih štrajkova, okupiranja tvornica i masovnih protesta, što je onemogućavalo upravljanje državom i destabiliziralo režime. Stoga su sve neperonističke vlade, civilne i vojne, bile politički slabe, a peronistički su im sindikati učestalo blokirali provođenje nužnih ekonomskih reformi (Levitsky 2005, 67).

Godine 1958. vojska je raspisala izbore na kojima je pobijedio Arturo Frondizi (1958. – 1962), predstavnik srednje klase i vođa Radikalne stranke (UCR), te nastupa razdoblje restriktivne demokracije. Iako je Frondizi peronistima dopustio djelovanje, vodio je politiku koja je bila u suprotnosti s peronističkom. U to su se vrijeme smanjila primanja i kupovna moć radnika, dolazi do niza štrajkova te na kongresnim i lokalnim izborima 1962. pobjedu odnose peronisti. Radikali primoravaju Frondizija da izbore poništi, čime se diskreditirao u očima vojske koja ga je maknula s vlasti. Na vlasti su se smjenjivali predsjednici, a iza scene je vladala vojska koja u savezu s tehnokratima i stranim investitorima nije uspijevala riješiti glavni problem Argentine, a to je oporavak gospodarstva. Lansiraju novi stabilizacijski program, a nakon zabrane rada stranaka i sindikata dolazi do opozicijskih antivladinih protesta i političkog nasilja. Dio se inteligencije radikalizira, što dovodi do ideološkog zaokreta u tom tradicionalno anti-peronistički raspoloženom dijelu društva. Postojanje velikog broja obrazovanih mladih, što je bio slučaj u Argentini, kao i nemogućnost socijalne

mobilitnosti, bili su zapaljiva kombinacija. Na socijalnu frustraciju odgovaraju identificiranjem s „narodom“, tj. radnicima koji su bili baza peronizma, i njihovom željom za promjenom. Nastaju revolucionarne grupe koje uvode praksu otimanja poslovnih ljudi za koje traže visoke otkupnine. Vlada je na nasilje odgovorila još žješćim nasiljem te u Argentini izbija građanski rat. S vremenom su sve društvene grupe, uključujući ekonomsku elitu i vojsku, vidjele u Perónu jedinog spasitelja sposobnog obuzdati mobilizaciju niže i srednje klase, napose neutralizirati novi fenomen argentinskog društva – gerilu (Waisman 1999, 95). Stoga je 1971. iznova legalizirana peronistička stranka, a Perónu dopušten povratak u zemlju. Vojni je vrh priznao poraz i raspisao izbore na kojima su mogle sudjelovati sve političke stranke, ali ne i Perón osobno. On se vraća u zemlju i podupire predsjedničku kandidaturu Héctora Cámpora, pripadnika lijeve peronističke frakcije. Cámpora je pobijedio na predsjedničkim izborima 1973. s 49,6% glasova, dok je peronistička stranka Frente Justicialista dobila 20 od 22 guvernerska mjesta i kontrolu obaju domova Kongresa. Povratkom Peróna u zemlju došlo je do sukoba lijeve i desne frakcije peronističke stranke te je na svjetlo dana izišla njihova međusobna nesnošljivost.⁸ Cámpora lansira novi ekonomski program i stvara koaliciju koja uključuje sve interesne grupe argentinskog društva, no ne uspijeva zaustaviti nasilje i otmice pa se te iste 1973. povlači s vlasti. Frente Justicialista nominira Peróna za predsjednika, a njegovu treću ženu Isabel za potpredsjednicu. Kako je vojska u Perónu vidjela jedinu nadu u borbi protiv gerile i ljevice, dopustila mu je kandidaturu na izborima na kojima je dobio 61,8% glasova. Perónov je treći mandat trajao samo šest mjeseci (X.1973. – VII.1974.) i bio je obilježen borbama lijeve i desne peronističke frakcije. Pod utjecajem svoga osobnog tajnika Perón se okreće protiv ljevice. Izbacuje iz stranke pripadnike lijeve urbane gerile Montoneros (*Movimiento Peronista Montonero* – MPM) koji su 1970. oteli i ubili bivšeg predsjednika Arambura smatrajući ga odgovornim za ubojstvo generala Vallea i nestanak Evitina tijela.⁹ Potom izvan zakona stavlja komuni-

8 Ezeiza pokolj odigrao se u blizini aerodroma Ezeiza u Buenos Airesu 20.VI.1973. Više od dva milijuna peronista došlo je pozdraviti Peróna koji se u društvu s predsjednikom Héctorom Cámporom, pripadnikom lijeve peronističke frakcije, vratio iz egzila. Snajperist koji je pripadao desnoj peronističkoj frakciji i terorističkoj grupi nazvanoj Argentinska antikomunistička alijansa *Triple A* (osnivao je Peronov osobni tajnik José López Rega) otvorilo je paljbu po Peronističkoj mladeži i Montonerosima. Službeni izvori tvrde da je poginulo desetak, a ranjeno tristo tujak peronista, no očevidci tvrde da je bilo puno više žrtava.

9 Evitino je balzamirano tijelo 1955., nakon što je Peron maknut s vlasti, ukradeno iz sjedišta CTG-a gdje je bilo izloženo, navodno u pokušaju da se peronizam izbriše iz argentinske povijesti. Bilo je skrivano da bi uz pomoć Vatikana 1957. preseljeno u Italiju i pod lažnim imenom pokopano na milanskom groblju. Godine 1971. iskopano je i dostavljeno Peronu u Španjolsku, da bi tek 1975. bilo vraćeno u Argentinu, a sljedeće godine, nakon što je bilo javno izloženo, konačno pokopano na obiteljskoj grobnici na Ricoleti. Montoneros je 1977. uništila vojska.

stima sklonu Narodnu revolucionarnu vojsku (*Ejercito Revolucionario del Pueblo* - ERP) koja je stajala iza čestih otmica i egzekucija vojnih časnika. Perónova stara korporativistička praksa više se nije mogla provoditi, jer su u međuvremenu radnici i industrijalci postali autonomne političke sile, a više nije bilo ni viškova koji bi se mogli redistribuirati. Godine 1974. izbija naftna kriza koja je ozbiljno ugrozila argentinsku platnu bilancu. U srpnju Perón umire i ostavlja udovicu Isabel u teškim problemima. Isabel nije bila političarka Evitina kalibra te je vladala uz pomoć Perónova osobnog tajnika Josea Lópeza Rege. Kako je ekonomsko propadanje bilo popraćeno političkim nasiljem, vojska ju je, unatoč tome što im je dala slobodu u borbi protiv gerile, u ožujku 1976. maknula s vlasti. Vojska je za svoje vladavine (1976. – 1982.) provodila „proces nacionalne reorganizacije“ s ciljem razbijanja populističkog društva koje su činili peronizam, sindikati, stranačka demokracija i etatizam (Merkel 2011, 192). Zabranila je rad svih političkih stranaka te provodila državni terorizam koji je rezultirao nestankom i smrću približno 30.000 građana. Iako je uspjela uništiti gerilu, izgubila je legitimitet političkog aktera, jer je vršila represiju i nad nevinima građanima, a nije uspjela srediti tešku ekonomsku situaciju. Budući da je politika uvožno supstituirane industrijalizacije bila proglašena odgovornom za ekonomsku i političku krizu, vojska ju je zamijenila politikom ekonomske liberalizacije koja je pogodovala financijskom i uslužnom sektoru. Pod pritiscima ostalih sektora društva vojska je provodila skupe investicijske programe koji nisu urodili plodom. Izgubljeno desetljeće (osamdesete) započelo je fiskalnom i dužničkom krizom i deindustrijalizacijom. Novi udarac legitimitetu vojske bio je poraz u Falklandskom ratu 1982. od Velike Britanije, čime se delegitimirala i kao profesionalna organizacija. Poražena raspisuje izbore na kojima, suprotno očekivanjima, pobjeđuje vođa radikala Raúl Alfonsín Foulkes (1983. – 1989.). Demokracija se vratila u Argentinu, no Alfonsín nije uspio riješiti dva teška problema – obnoviti privredu i potaknuti ekonomski rast te normalizirati odnos s vojskom i podrediti je civilnom nadzoru. Stoga mu je nakon amnestije časnika i galopirajuće inflacije narod okrenuo leđa (Kos-Stanišić 2009, 174-175).

3. NEOLIBERALNI POPULIZAM CARLOSA MENEMA

Kao što smo spomenuli, peronistička je stranka tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina doživjela znatne transformacije. U stranku je ušao dio ljevičarske inteligencije čime je ojačana njezina lijeva frakcija, stvorena je peronistička gerila koju je vojska uništila, zbog represije i deindustrijalizacija oslabio je utjecaj radnika, da bi nakon Perónove smrti došlo do krize liderstva. Snaga peronizma u razdoblju 1945. – 1976. vodila je nestabilnosti režima, no u demokratskom razdoblju osamdesetih transformi-

rana je u umjerenu i pokroviteljstvu orijentiranu stranku koja nije predstavljala prijetnju eliti na vlasti. Djelovanje stranke je obnovljeno 1982., ali se podijelila na dvije frakcije: verticaliste koji su htjeli zadržati staru Perónovu hijerarhijsku strukturu i antiverticaliste koji su željeli uvesti nove demokratske procedure i izbor vođe stranke. Pobjedili su vertikalisti koji su predsjednikom stranke imenovali Isabel Perón, dok su na izborne liste stavili „stare“ političare i vođe sindikata (Vacas 2006, 421). Peronistički je pokret još uvijek bio korporativistički organiziran, a nakon izbornog poraza shvatili su nužnost reorganiziranja. Nakon niza unutarnjih sukoba, pojavljuje se pokret La Renovación Peronista. Vođe se sukobi grupe pravovjernih (*la ortodoxia*) bliske sindikalnim vođama i obnovitelja (*renovadores*) stranke. Većina su obnovitelja bili kongresni zastupnici i glavni im je cilj bio institucionalizacija i demokratizacija stranke. Isticali su se Antonio Cafiero, Carlos Grosso i Carlos Menem. Godine 1988. peronistička se stranka demokratizira i otvara izravnom sudjelovanju članova u donošenju odluka – svi su članovi pozvani na konvenciju na kojoj su birali predsjedničkog kandidata. Veliko je iznenađenje bio poraz predsjednika stranke Cafiera od strane guvernera male provincije la Rioja Carlosa Menema, koji se u međuvremenu približio organizacijski i financijski jačim ortodoksima. Mustapic (2002, 150-153) navodi da je iste godine novom organizacijskom shemom PJ prestao biti pokret i postao je stranka. U stranci su marginalizirani desno orijentirani krugovi povezani s radničkim sindikatima i vojskom, a na značenju je dobila umjerena socijaldemokratska ili kršćansko-socijalna struja.

Na predsjedničkim izborima 1989. pobjeđuje Carlos Saúl Menem (1989.-1999.) koji zbog katastrofalne ekonomske situacije u državi preuzima vlast pet mjeseci ranije. Barros (2005, 254-262) navodi da je većina znanstvenika Menemov dolazak na vlast smatrala radikalnom rupturom, što ne drži ispravnim. Uočava da je Menem preuzeo Alfonsinov diskurs odbacivanja autoritarne, birokratske i korporativističke prošlosti Argentine, zagovaranja demokracije kao jedinog uvjeta ponovnog uzdizanja države, no da ga je „upakirao“ u peronistički paket. Menemov koncept demokracije bio je „prazan“ kako bi se kasnije mogao ispuniti različitim značenjima, čim je došlo do „peroniziranje“ demokracije. Iako se u predsjedničkoj kampanji zalagao za „produktivnu revoluciju“, otvaranje novih radnih mjesta i dizanje radničkih plaća, učinio je najdramatičniji preokret u argentinskoj politici 20. stoljeća. Odustaje od predizbornih obećanja i prihvaća „narodni liberalizam“ (Schamis 2013, 166).

Uvodi ortodokсни ekonomsko-stabilizacijski program i radikalnu ekonomsku liberalizaciju i objašnjava da je to jedini mogući odgovor na hiperinflaciju koja je vladala Argentinom. Bilo je to potez suprotan tradicionalnoj peronističkoj politici. Schamis (2013, 148) tvrdi da je samo popu-

list mogao provesti nužne i nepopularne reforme budući da je imao na raspolaganju organizacijsku strukturu i simbolične resurse koji su zahtijevali demobilizaciju „oštećenih“ ekonomskim promjenama. Menemova sposobnost prakticiranja demokracije i provođenja radikalnih ekonomskih reformi proizlazila je iz same peronističke stranke koja je imala bliske veze s radnicima i siromašnim dijelovima društva, glavnim gubitnicima uvođenja neoliberalizma. Glavne radničke sindikalne organizacije bile su pod vodstvom PJ-a te su samo jednom štrajkale za prvoga Menemova mandata. Sindikati ostalih sektora surađivali su s vladom prilikom svake važnije privatizacije. Menem je postao vodeći primjer neoliberalnog populista Latinske Amerike.

Novi ministar ekonomije Domingo Cavallo proširuje privatizaciju državnih poduzeća, reže javnu potrošnju te veže peso za dolar u omjeru 1:1, restrukturira dugovanja i obuzdava inflaciju. Ekonomsko „čudo“ imalo je i negativne posljedice – precijenjeni peso stimulira uvoz, dolazi do nezaposlenosti i osiromašjenja srednje klase. U razdoblju 1990. – 1995. BDP raste za 40%, a izvoz za 50%. Peronisti su zadržali potporu većine pripadnika niže klase organiziranjem javnih kuhinja, distribucije osnovnih dobara i organiziranjem društvenih i kulturnih događanja. Vlada je koristila dvije taktike u odnosu s organiziranim radništvom. Proliberalno orijentirani vođe sindikata mogli su računati na to da će biti imenovani na unosne funkcije, dok je druga taktika bila selektivna distribucija sredstava dobivenih privatizacijom tvrtki sindikatima koji su ih trebali prosljediti radnicima. Za Menema je osobito bio visok stupanj kontrole civilne vlasti nad oružanim snagama. Smanjio je vojni budžet s 18% na 10%, te veličinu oružanih snaga za trećinu, privatizirao vojne tvrtke, ali i oprostio časnicima zločine i kršenje ljudskih prava. U skladu s peronističkom vanjskom politikom, Menem je odustao od zagovaranja politike nesvrstanih i zamijenio je proameričkom i protržišnom politikom nazvanom automatsko svrstavanje ili pragmatično pomirenje (Mahmud, 2011:90).

Argentina se okrenula regiji i promovirala je razvoj zajedničkog tržišta Argentine, Brazila, Urugvaja i Paragvaja (MERCOSUR). Menemova želja za reizborom, zbog čega je trebalo promijeniti ustav, bila je toliko snažna da je bio voljan žrtvovati dio predsjedničkih ovlasti, smanjiti predsjednički mandat sa šest na četiri godine i opoziciji omogućiti bolji položaj u Kongresu. Menem je, očekivano, 1995. ponovo pobijedio na predsjedničkim izborima. No, za drugog mandata odnosi snaga su se, kao i politička klima, promijenili. Opozicija je bila svjesna da se treba bolje organizirati ako želi doći na vlast i poduzima strateške poteze. Radikali (UCR) i novoosnovani FREPASO prihvaćaju ključne elemente neoliberalne ekonomske politike i 1997. sklapaju Alijansu za poslove, pravdu i obrazovanje. Postaju ozbiljna alternativa menemizmu i pobjeđuju na kongresnim izborima 1997., nakon

čega Menem više nije mogao provoditi svoju volju. Želio je još jedan reizbor, ali prijedlog je naišao na protivljenje opozicije i vladajuće stranke.

Razdoblje Menemove vladavine učestalo je okarakterizirano „hiperprezidencijalizmom“ (Levitsky 2003, 247; Levitsky 2005, 78) ili vodećim primjerom O'Donnellove delegativne demokracije.¹⁰ No, Philip (1998, 82) smatra da je hiperprezidencijalizam nanio manje zla demokraciji, nego što bi je nanijela prolongirana institucionalna kriza. Sudska grana vlasti nije bila nezavisna od izvršne vlasti, jer je Menem Vrhovni sud oblikovao prema vlastitim preferencijama, reformirao je ustav te pretjerano rabio i predsjedničke dekrete kojima je zaobilazio zakonodavnu vlast. Bilo je to osobito vidljivo za prvog mandata. Posljedica niskog stupnja odgovornosti izvršne vlasti bila je korupcija visokih vladinih dužnosnika koji su bili upleteni u niz skandala, ali nitko nije bio izveden pred lice pravde. No, ključne demokratske institucije nisu bile ugrožene. Izbori su bili slobodni i poštenu, ljudska su se prava štitila, opozicija je imala slobodu djelovanja, jednako kao i mediji. Prema Waismanu (1999, 118) peronistička stranka je krajem devedesetih bila umjerena stranka koja je, unatoč nostalgiji za populizmom i nacionalizmom, prihvatila liberalnu demokraciju i ekonomski liberalizam. Socijalnu bazu joj je predstavljalo radništvo, siromašni i ekonomska elita, što je predstavljalo vrlo neuobičajeno glasačko tijelo. Bilo je to vidljivo 1999. kad je na predsjedničkim izborima peronista Eduarda Duhaldea (38% glasova) sa 48% glasova pobijedio kandidat Alijanse Fernando de la Rúa (UCR). Kao posljedica vanjskih šokova i domaćih političkih ograničenja urušila se privreda. Argentina nije mogla otplaćivati strane kredite. Dvije godine štednje i recesije imale su teške socijalne i političke posljedice – raste nezaposlenosti, a tri milijuna građana živjelo je ispod granice siromaštva – te je narod okrenuo vladi leđa. Organiziraju se opći štrajkovi, a nezaposleni blokiraju prometnice. Na izborima u listopadu 2001. Alijansa je kažnjena s 23% glasova, dok su peronisti s 37% glasova zadobili kontrolu nad Kongresom. Vrhunac je krize bio u prosincu 2001. kad je zbog nepridržavanja politike nultog deficita MMF suspendirao Argentini kredite nakon čega je državu zahvatio val protesta. Vlada je bila primorana proglasiti izvanredno stanje, a 20. prosinca De la Rúa je dao ostavku. Vlast je prešla u ruke peronista. De la Rúa je najprije zamijenio peronistički guverner Adolfo Rodríguez Saá koji je proglasio obustavu plaćanja duga MMF-u u iznosu 132 milijardi američkih dolara, nakon čega je dao ostavku. Nakon nekoliko dana zamijenio ga je peronistički senator Eduardo Duhalde

10 Guillermo O'Donnell je zaključio da u većini ponovo demokratiziranih država Latinske Amerike i ne postoji predstavnička već delegativna demokracija, budući da građani biraju vođe koji zatim čine što žele. Predsjednik utjelovljuje narod, glavni je čuvar i branitelj narodnih interesa, stoga i politika njegove vlade ne mora biti u skladu s obećanjima, jer ima autorizaciju naroda da vlada kako misli da je za narod najbolje (O'Donnell 1994, 55-69).

(2002.-2003.) koji se našao u nemogućoj poziciji. MMF je davanje pomoći uvjetovao znatnim rezanjem troškova i otpuštanjem gotovo pola milijuna zaposlenika financiranih iz državnog proračuna. Kongres je 6. siječnja 2002. ukinuo zakon o konvertibilnosti nakon čega je jedan američki dolar iznosio tri pesa, a državom je zavladao kaos i najgora depresija u povijesti. Gotovo četvrtina stanovnika bila je nezaposlena (22%), a polovina siromašna (Levitsky 2003, 261). Situacija se u drugoj polovini 2002. uspjela smiriti. Otpor prema neoliberalizmu iznova je rasplamsao populističku retoriku iz prošlih vremena, a najglasnije su se čule fraze o redistribuciji bogatstva i antiameričkom nacionalizmu (Schamis 2013, 150). Peronisti su ponovo bili vladajući, no duboko podijeljeni.

4. KIRCHNERIZAM

Na izborima zakazanim za travanj 2003. peronisti se nisu mogli dogovoriti oko zajedničkog kandidata pa su u prvom krugu glasovanja najveći broj glasova dobili dvojica kandidata peronističke stranke. Bivši predsjednik Carlos Menem dobio je 24% glasova, a javnosti malo poznati guverner provincije Santa Cruz kojega je podupirao predsjednik Duhalde, Néstor Kirchner Ostoić¹¹ 22% glasova. Kako su ankete javnog mnijenja pokazivale da će Kirchner nadmoćno pobijediti u drugom krugu glasovanja, Menem se povukao. Kirchner je proglašen izbornim pobjednikom, čime je započelo novo političko razdoblje Argentine. Nestor je bio kandidat peronističkog izbornog saveza Fronta za pobjedu (*Frente para la Victoria*) koja se otad počinje identificirati s kirchnerizmom. Kirchnerizam (*Kirchnerismo*) je politički pokret unutar peronističke stranke vezan uz ideologiju i politiku bračnog para Kirchner – Néstora (2003. – 2007.) i Cristine (2007. do danas). Karakteristike su kirchnerizma da pripada lijevoj političkoj opciji, zalaže se za zaštitu ljudskih prava, odbacuje neoliberalističku politiku koju su provodili stranački kolege Menem i de la Rúa te zagovara razvojnu ekonomsku politiku, protivi se sklapanju sporazuma o stvaranju Slobodne trgovačke zone Amerika, promovira Mercosur i razvijanje dobrih odnosa s lijevim latinskoameričkim vladama Venezuele, Ekvadora, Kube, Bolivije i Brazila. Svamp (2013, 14) smatra da kirchnerizam predstavlja vrstu populizma srednje klase unutar koje vladaju sukobi te da se može okarakterizirati Gramscijevim pojmom pasivne revolucije. Navodi da je kirchnerizam nastao u vrijeme trostrukih promjena. Na lokalnoj razini 2001. – 2002. državu je zahvatio val protesta i mobilizacije naroda, na regionalnoj razini dovodi se u pitanje ispravnost preporuka vašingtonskog konsenzusa, dok je

11 Néstor Carlos Kirchner Ostoić ima švicarske i hrvatske korijene budući da mu je majka Čileanka hrvatskog podrijetla Marija Ostojić.

na globalnoj razini započeo novi ekonomski ciklus buma cijena primarnih proizvoda i ere robnog konsenzusa (*Commodity concensus*). Od samih početaka kirchnerizma je varirao između kontinuiteta i ruptura. Isprva se identificirao s nastajućom progresivnom latinskoameričkom ljevicom. Néstor Kirchner se distancirao od politike svojih prethodnika. Napao je simbole stare politike, promijenio je sastav sudaca Vrhovnog suda koji su bili upleteni u brojne korupcijske skandale i na njihova mjesta imenovao cijenjene pravne stručnjake. Uspio je i isposlovati ukidanje zakona o amnestiji vojnih časnika donesen za Alfonsina pa je za njegove vladavine velik broj zločinaca procesuiran i osuđen na zatvorske kazne. Uspješno se nosio s ekonomskim problemima, najprije restrukturirajući dugove, a potom otkazujući plaćanje MMF-u.¹² Sklapa nove političke saveze s najkonzervativnijim dijelovima peronističke stranke – guvernerima provincija, ali i vođom peronističkog sindikata CGT Hugom Moyanom, protivnikom neoliberalizma (Svamp 2013, 14). Preokrenuo je i vanjsku politiku te savezništvo s SAD-om zamijenio bliskom suradnjom s članicama Mercosura i ostalim državama Latinske Amerike. No, učinio je to u skladu s peronističkom premisom ostvarivanja domaćih ciljeva – potpore birača i financijske stabilnosti. Politički komentatori optuživali su ga za koncentriranje moći i pretjeranu upotrebu dekreta (donio je 232 dekreta, što je iznosilo 4,3 mjesečno, gotovo kao Menem), te prijateljstvo s Hugom Chávezom i okretanje populizmu. No, Levitsky i Murillo (2008, 20-25) smatraju da je Néstorova sposobnost koncentriranja moći u njegovim rukama bila limitirana robusnim demokratskim institucijama, snažnim civilnim društvom i samom prirodom peronističke koalicije pa država nije dovedena u poluautoritarno stanje u kakvom se nalazi Venezuela. Smatraju da je Néstor poštovao slovo zakona, no kršio njegov duh.

Zahvaljujući poljoprivrednom izvoznom bumu, na kraju mandata rast privrede iznosio je 9% godišnje, što je vodilo rastu životnog standarda i padu nezaposlenosti s 20% na 9% i siromaštva s 50% na 27%. Neuobičajeno je to što Nestor nije imao, za peroniste uobičajene, razgranate socijalne programe borbe protiv siromaštva. Kirchner je preokrenuo i praksu „zamrznutih“ radničkih plaća, podupirao je sindikate u zahtjevima za povećanjem minimalnih plaća pa su za njegova mandata porasle za 70% (Levitsky i Murillo 2008, 17). Kako bi obitelji osigurali još jedan mandat, Kirchneri su preuzeli nekada Duhaldeov moćan peronistički ogranak provincije Buenos Airesa, „radili“ su na daljnjoj fragmentaciji stranke kako bi lakše mogli njome upravljati i kooptirali su s opozicijskim strankama

12 Budući da je Argentina 2001. obustavila otplatu stranih kredita u iznosu od približno 130 milijardi američkih dolara, Kirchner je rješenje pronašao u „zamjeni dugovanja“ te je 2005. ponudio da se stare obveznice zamijene novima koje su vrijedile 70% prave vrijednosti. Tri četvrtine kreditora prihvatilo je ponudu, a jedna četvrtina je na sudu zatražila pravdu.

kako bi dobili potporu i u distriktima u kojima je prije nisu imali (Schamis 2013, 173). Unatoč tomu što je cijeli mandat imao visok postotak odobravanja javnosti (60% – 70%). Nestor se nije kandidirao na sljedećim predsjedničkim izborima, čime je omogućio pobjedu svoj supruzi, senatorici Cristini Fernández de Kirchner. Kao i suprug, Cristina je bila kandidatkinja koalicije Frente para la Victoria (FPV). Na izborima je dobila 45% glasova, čime je postala prva izabrana predsjednica Argentine. Za razliku od Isabel, po prvi je puta u povijesti Argentine žena pobjedom na izborima „naslijedila“ muža. Nije samo suprug pridonio Cristininju pobjedi, pridonijela je i vrlo snažna peronistička stranka koja je imala stabilno glasačko tijelo, grassroots organizacije i aktiviste koji su diljem države kombinacijom klijentelizma i apeliranjem mobilizirali građane.¹³ Pobjedi je pridonijela i razjedinjena i slaba opozicija, a osobito je bilo loše stanje unutar stranke UCR-a koja se nakon katastrofalne De la Ruine vladavine počela raspadati. Cristina je isprva nastavila s politikom svoga supruga koji je još uvijek sudjelovao u oblikovanju vlade i politike zbog čega su ih nazivali „predsjednički brak“. No, ubrzo je populistički konfliktni diskurs prevladao. Cristina, koja je navodno zastupala interese naroda, krenula se sukobljavati s moćnicima. Najprije s udrugama poljoprivrednih proizvođača, jer je dekretom donijela novi sustav oporezivanja (*retenciones*) izvoza četiriju najvažnijih poljoprivrednih proizvoda i njihovih derivata – soje, suncokreta, kukuruza i pšenice. Oštećeni novim sustavom, poljoprivredni su proizvođači više od četiri mjeseca protestirali i pokazivali nezadovoljstvo na ulicama Provincije La Pampa, što je imalo znatne posljedice po unutarnju i vanjsku trgovinu. Naknadno se „novi porez“ namjeravalo provući kroz zakonodavno tijelo. Prijedlog je prošao u Zastupničkom domu, dok je u Senatu odlučujući glas protiv dao Cristinin potpredsjednik Cabos (Cavalo i Murillo 2012, 154). Krajem godine vlada je nacionalizirala privatne mirovinske fondove.

U nedostatku čistoga ideološkog identiteta politika bračnog para Kirchner imala je odlike umjerene i radikalne ljevice. Politički su potezi uglavnom bili u skladu sa strategijom umjerene ljevice, poštovala su građanska i politička prava, ali ne i slobode medija. Ekonomska i socijalna politika Kirchner – Fernández bila je bliže radikalnoj nego umje-

13 Iako je PJ vrlo fragmentirana stranka s dvije ili tri izborne liste rivalskih frakcija na lokalnim izborima, izborni su gubici te stranačke fragmentacije minimalni. Razlog je tomu postojanje fenomena fuzije kandidata s različitim lista (*listas colectoras*), čime se različiti kandidati za gradonačelnike ili guvernere nalaze na glasačkom listiću na kojem se nalazi isti predsjednički kandidat. Ana María Mustapic, koordinatorka Programa de Estudios Electorales y Legislativos de la Universidad Torcuato Di Tella objašnjava kako je „aktualni izborni sustav oblikovan tako da omogućuje da kandidat za guvernera ili senatora može biti na listi s nekim drugim kandidatom za neku drugu dužnost, za koje stranka nema kandidata, dakako pod uvjetom da se izbori istodobno održavaju.“ No, zakon zbirne liste ne zabranjuje niti spominje. Dostupno na <http://chequeado.com/el-explicador/471-colectoras.html>

renoj ljevici. Neočekivano, Cristinin životni i politički partner Néstor u listopadu 2010. preminuo je od srčanog udara. Schamis (2013a, 71) navodi da je argentinsko društvo skloni nekrofiliji, Peron je kapitalizirao Evitinu smrt, a Cristina Néstorovu. U obraćanju javnosti Cristina je učestalo spominjala „njega“ (El) i njegovo naslijeđe. Kako su padale njezine suze, tako joj je rastao rejting. I ne samo zato. Povoljni devizni tečaj vodio je industrijskom izvozu, država je subvencionirala dio troškove hrane, energije i prijevoza, čime je tradicionalna peronistička koalicija industrijalaca i radnika ponovo stupila na scenu. Uključivanjem radnika neformalnog sektora i nezaposlenih u mirovinski sustav te dodjeljivanjem prava na dječji doplatak, Cristina je dobila glasove siromašnih. Glasove srednje klase donio joj je gospodarski rast, dok je lijevo orijentiranu srednju klasu pridobila legaliziranjem istospolnih brakova, čime je Argentina postala prva država Latinske Amerike koja je to učinila. U kolovozu 2011. održavali su obvezni otvoreni stranački predizbori. Imajući na umu predsjedničke izbore, Cristina je iskoristila predizbore da bi isključila iz predsjedničke utrke sve disidentske peronističke kandidate. U listopadu 2011. kao predsjednički kandidat Fronte za pobjedu Cristina je u prvom krugu glasanja dobila rekordnih 54,11 % glasova, malo manje nego što je nekada dobio utemeljitelj stranke Perón. Peronistička je stranka zadržala većinu u Senatu i vratila kontrolu nad Zastupničkim domom izgublenu 2009. Izbori su pokazali trajnost i ideološku fleksibilnost peronizma u politici Argentine, kao i sposobnost kirchnerizma. Cavallo i Murillo (2012) podsjećaju na to da je još Gibson opisao peronizam kao dvoglavu zvijer – stranku s progresivnom urbanom i konzervativnom ruralnom bazom. Bazirajući se na konzervativno glasačko tijelo, kao što je to učinio 1995. Menem ili na progresivno kao što je to 2011. učinila Cristina, peronizam je demonstrirao da predstavlja pokret koji može računati na glasove „istih“ ljudi iz „istih“ područja, i to iz godine u godinu.

Radikalni elementi Cristinine politike osobito su ojačali nakon Nestorove smrti. Ojačan je utjecaja La Campore, peronističke mladeži koja se nalazi pod izravnom kontrolom Máxima Kirchnera, sina bivšeg predsjednika i sadašnje predsjednice, koja zagovara veće prisutnost države u ekonomiji. U travnju 2012. Kongres je donio odluku o nacionalizaciji 51 % YPF, najveće argentinske naftne kompanije u vlasništvu španjolskog Repsola. Nacionalizacija je u Argentini dočekana s oduševljenjem, ali ne i u Europskoj uniji koja je zaprijetila da će zamrznuti odnose s Argentinom. Nacionalizacija se opravdavala nužnošću kontroliranja za državu ključnoga energetskog sektora, koji je i proglašen od „javnog interesa“.

Za drugoga Cristinina mandata postrožena je devizna kontrola i ograničen uvoz. Agresivna protekcionistička politika dovela je do znatnog pada uvoza, smanjene domaće potrošnje te nestašice nekih proizvoda. Diskri-

miniraju se najvažnije dnevne novine Clarin i La Nacion koje se ne slažu s Cristininim potezima, čime je sloboda medija dodatno ugrožena. Vlada sustavno ignorira odluke sudova i antagonizira sudsku vlast (Schamis 2012, 170). Sredinom 2012. postalo je jasno da je privreda u ozbiljnim problemima. Javni troškovi su veliki, a oslanjanje na politiku redistribucije, koja se pak oslanja na izvoz poljoprivrednih proizvoda dovedena je u pitanje. Gospodarski je rast smanjen, a inflacija koju vlada ne priznaje, prema procjenama neovisnih ekonomista je otprilike 24% godišnje. Vrhunac nezadovoljstva ekonomskom situacijom i Cristininom vladavinom bio je izlazak naroda na ulice gdje je lupanjem po loncima demonstrirao svoje nezadovoljstvo (*carerolazos*). Uslijedio je znakovit pad popularnosti. Za drugoga Cristinina mandata Argentinu je zahvatio proces političke polarizacije različit od polarizacije u ostalim državama regije. Prvu razliku čini to što je kirchnerizam u biti peronizam sposoban kombinirati političku smjelost i tradicionalnu organizacijsku strukturu te uvjerenje da socijalnu participaciju treba kontrolirati „odozgo“ i da treba biti pod pokroviteljstvom države i vođe. Potom, kirchnerizam ne potiče ubrzanje dinamike demokratizacije te narod ne sudjeluje u stvaranju novih ustava kao što čine vlade Venezuele, Bolivije i Ekvadora. Najzad, dok Venezuela i Bolivija prakticiraju „narodni populizam“ u kojemu niže klase stječu političku moć, u Argentini je na snazi populizam Kirchnera koji je dao moć srednjoj klasi (Svampu 2013, 16). Nasuprot Svampu, Schamis (2013, 174-177) smatra da su Kirchneri izgledali i zvučali kao populisti, ali da su im nedostajali elementi da bi ih mogli takvima okarakterizirati – nisu provodili industrijalizaciju, nisu imali čvrste redistributivne programe kojima bi eliminirali siromaštvo, nisu uspjeli organizirati i institucionalizirati višeklasnu koaliciju koja bi ih podupirala. Smatrali ih populistima ili ne, politika Kirchnera može se opisati učestalim korištenjem patronaže i vladanjem dekretima, i sve to u okružju političke fragmentacije. Provodili su politiku institucionalizirane medijacije koja je bila odraz ekonomskog ciklusa, što je u povijesti Argentine već viđeno.

Vanjska politika Kirchnera bila je fokusirana na unutarnju politiku, bila je personalistička, kratkoročna i, unatoč glasnom zagovaranju ljevičarske ideologije, znatno više pragmatična nego ideološka. U sedam desetljeća peronističke vanjske politike jedini kontinuitet predstavljala je njezina subordinacija unutarnjoj politici i ciljevima, bilo izbornim ili financijskim, odbacivanje ideoloških programa ili definiranja nacionalnih interesa. Za peronističke vođe, vanjska je politika bila samo unutarnja politika, ali s drugim sredstvima (Mahmud, 2011:98-100).

ZAKLJUČNE NAPOMENE

Smatramo da se na primjeru peronizma u Argentini može potvrditi da se suvremeni populizam može tretirati kao slabo utemeljena politička ideologija, a ne samo kao politički stil ili diskurs. U radu smo se fokusirali na vladavinu populista i karizmatičnih vođa iz redova peronističke stranke te ekonomski nacionalizam i njihovo suprotstavljanje elitama i „opasnim drugima“. Populisti imaju zajedničko razumijevanje politike, ali ispunjeno različitim vrijednostima. Upravo je navedeno bilo vidljivo u primjeru populizma u Argentini. Utemeljitelj argentinskoga klasičnog populizma Juan Perón ujedno je i osnivač peronističkog pokreta i stranke. Ovisno o ideologiji koja mu je trenutačno više odgovarala, Peron je manevrirao između desne (konzervativizam) i lijeve (liberalizam) političke opcije. Prvi uzor bio mu je talijanski fašizam, poslije meksički populizam. Jednom su mu „opasni drugi“ bili zemljoposjednici, drugi put je to bila Katolička crkva, a treći put inteligencija i lijevi gerilski pokreti unutar same peronističke stranke. Peronističkoj je stranci pripadao i Carlos Menem, vodeći primjer latinskoameričkoga neoliberalnog neopopulista. Njegov narodni neprijatelj bila je privreda u državnom vlasništvu koju je stoga trebalo privatizirati, a pritom zaštititi „gubitnike“ neoliberalizma. Stoga je lijevi ideološki predznak predsjedničke kampanje, dolaskom na vlast zamijenio desnim.

Peronizam je i trenutačno na vlasti u Argentini, no ovaj put u vidu kirchnerizma. Vladavinu Kirchnera teško je okarakterizirati. Jedni smatraju da predstavlja lijevu vladu proizišlu iz etablirane populističke stranke, drugi da provode politiku koja je u nedostatku čistoga ideološkog identiteta imala odlike umjerene i radikalne ljevice, treći da zagovaraju „populizam srednje klase“, a četvrti da su postpopulisti. No, bez obzira na karakterizaciju, Kirchneri su peronisti koji, kao i njihovi stranački prethodnici, imaju narodne neprijatelje i „opasne druge“. Najprije je to bio Vašingtonski konsenzus, potom udruge proizvođača unosnih izvoznih poljoprivrednih proizvoda, onda opozicijski mediji, Repsol i najzad suparnici unutar peronističke stranke. Canovan (1999, 2-3) navodi da u modernim demokratskim društvima populizam predstavlja revolt naroda protiv etabliranih struktura moći, osobito etabliranih stranaka te dominantnih ideja i vrednota društva. No, u Argentini nije bio izražen revolt protiv etabliranih stranaka, jer je peronistička stranka bila etablirana stranka. Identitet populista određen je i mogućnošću ili nemogućnošću nacionalne kontrole nad ekonomskim resursima. Perón je u razdoblju 1946. – 1955. bio u mogućnosti kontrolirati ekonomske resurse i izvoz poljoprivrednih proizvoda, što mu je omogućivalo stvaranje i distribuciju viškova te provođenje politike ISI. No, u razdoblju 1973. – 1974. nije upravljao ekonomskim resursima i nije imao što redistribuirati. Za Menema nije bilo ekonomskih resursa koji

bi se mogli kontrolirati, ali je pronađen način kako doći do novca i potencijalnih viškova – prodajom državnih poduzeća. Dio sredstava distribuirao se Menemovim pristašama, a dio se trošio na servisiranje dugova. Nestor Kirchner je imao sreće jer se njegov dolazak na vlast poklopio s novim ekonomskim ciklusom dizanja cijena primarnih proizvoda, a još k tome je uspio restrukturirati dugove. Suprugovu politiku nastavila je i Cristina, a po uzoru na osnivača stranke pokušala je financirati redistribuciju viškova oporezivanjem poljoprivrednih proizvođača izvoznika, no nije uspjela.

Iako su zastupali različite ideologije, peronizam, menemizam i kirchnerizam imaju puno više sličnosti nego razlika. U tablici 1. odabrane su neke od najvažnijih odlika populizma – postojanje karizmatičnog vođe, vezanost pokreta uz stranku, državno kontrolirana privreda, višeklasna koalicija, inkluzija subordiniranih građana, redistribucija bogatstva i nepoštovanje ustavnih ograničenja moći vođe i države. Namjera je usporediti koliko je populističkih karakteristika bilo prisutno, te ustanoviti može li se vladavina Perona, uključujući i Isabel, Menema te Kirchnera okarakterizirati populističkom (minimalno četiri karakteristike). I dok je za prvog i drugoga Perónova predsjedničkog mandata (1947. – 1955.) prisutno svih sedam spomenutih karakteristika, za trećeg mandata (1973. – 1974.) nedovoljan ih je broj da bi se njegova vladavina mogla okarakterizirati populističkom, kao niti za vladavine Isabel koja nije bila karizmatični vođa. Za Menemove vladavine (1989. – 1999.) bilo je prisutno pet od sedam populističkih odlika, a nemogućnost kontroliranja privrede uzrokovala je i nemogućnost distribucije bogatstva. Za Kirchnera (2003. do danas) prisutne su gotovo sve spomenute karakteristike, na temelju čega možemo zaključiti da kirchnerizam ima više sličnosti s prvim dvama Peronovim mandatima, nego s menemizmom.

Da populizam u Argentini možemo smatrati političkom ideologijom, ide u prilog i činjenica da se uz prezimena spomenutih vođa dodaje u španjolskom jeziku nastavak ismo (izam u hrvatskom) kako bi se označilo razdoblje njihove vladavine. Stoga peronizam, menemizam i kirchnerizam možemo smatrati slabom političkom ideologijom. Želja za nastavkom kirchnerizma i trećim mandatom Cristine Fernández de Kirchner nije naišla na odobravanje javnosti, opozicijskih stranka, čak niti dijela peronističke stranke. Trenutačno se ne zna tko će biti peronistički predsjednički kandidat na izborima 2015. te hoće li pobijediti ili izgubiti. No, ono što se može pretpostaviti da će, ovisno o političkoj situaciji, i Kirchnerovi nasljednici pronaći nove neprijatelje i „opasne druge“ o kojima će ovisiti ideološki predznak peronističke stranke.

Tablica 1. Odabrane karakteristike populizma na primjeru peronističke stranke

	PERONIZAM		MENEMIZAM		KIRCHNERIZAM	
karizmatični vođa	DA Juan Perón (1947-1955)	DA Juan Perón (1973-1974)	NE Isabel Perón (1974-1976)	DA Carlos Menem (1989-1999)	DA Nestor Kirchner (2003-2007)	DA Cristina Fernández de Kirchner (2007-danas)
nacionalni pokret vezan uz peronističku stranku	DA	DA	DA	DA	DA	DA
državno kontrolirana privreda	DA	NE	NE	NE	DA	DA
višeklasna koalicija	DA	DA	NE	DA	?	?
inkluzija subordiniranih građana	DA	NE	NE	DA	DA	DA
redistribucija bogatstva	DA	NE	NE	NE	DA	DA
nepoštovanje ustavnih ograničenja moći vođe i države	DA	?	?	DA	DA	DA

CITIRANA LITERATURA

- Arditi, Benjamin. 2005. „Populism as an Internal Periphery of Democratic Politics.“ In ed. Panizza, Francisco. *Populism and the mirror of democracy*. London, New York: Verso.
- Barroso, Sebastian. 2005. „The Discursive Continuities of the Menemist Rupture“ In ed. Panizza, Francisco. *Populism and the mirror of democracy*. London, New York: Verso.
- Canovan, Margaret. 1999. „Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy.“ *Political Studies* 47: 2-16.
- Mudde, Cas. 2004. „The Populist Zeitgeist.“ *Government and Opposition* 39 (4): 542-563.
- Castañeda, Jorge. 2006. „Latin America’s Turn Left“, *Foreign Affairs* 85. dostupno na: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61702/jorge-g-castaneda/latin-americas-left-turn>
- Cavalo, Ernesto. Murilo, Victoria. 2012. „Argentina: The Persistence of Peronism“ *Journal of Democracy* 23. (2): 148-161.
- Hernandez, Israel. „A New Left in Latin America? Or the Same Shades of Old Politics?“, dostupno na: <http://www.global-politics.co.uk/issue6/hernandez/>
- Herrera, Veronica. 2007. „The Persistence of Peronism.“ *Center for Latin American Studies UC Berkley Spring 2007*.
- Jones, Mark. 1999. „Evaluating Argentina’s Presidential Democracy.“ In ed. Scott

- Mainwaring and Matthew *Soberg Shugart*. *Presidentialism and Democracy in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kos-Stanišić, Lidija. 2011. „Nova radikalna ljevica u Latinskoj Americi.“ *Političke analize* 6: 3-7.
- Kos-Stanišić, Lidija. 2010. *Latinska Amerika i suvremeni svijet*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Malamud, Andres. 2011. „Argentine Foreign Policy under the Kirchners: Ideological, Pragmatic or Simply Peronist?“ In ed. Gian Luca Gardini and Lambert Peter. *Latin American Foreign Policies: Between Ideology and Pragmatism*. New York: Palgrave Macmillan.
- De la Torre Carlos and Arnson Cynthia J. 2013. *Latin American Populism in the Twenty-First Century*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Levitsky, Steven. 2003. „Argentina From Crisis to Consolidation (and Back).“ In ed. Jorge I. Domínguez and Michael Shifter. *Constructing Democratic Governance in Latin America*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- Levitsky, Steven. 2005. „Argentina Democratic Survival amidst Economic Failure.“ In ed. Frances *Hagopian* and Scott P. *Mainwaring*. *Third wave of democratization in Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levitsky, Steven. Murillo, Maria Victoria. 2008. „From Kirchner to Kirchner.“ *Journal of Democracy* 19 (2): 16-30.
- Merkel, Wolfgang. 2011. *Transformacija političkih sustava: Uvod u teoriju i empirijsko istraživanje transformacije*. Zagreb: Biblioteka politička misao.
- Mustapic, Ana Maria. 2002. „Argentina – Del Partido Peronista al Partido Justicialista. Las Transformaciones de un partido carismatico.“ In ed. Marcelo Cavarozzi and Abal Medina. *El asedio a la politica – los partidos latinoamericanas en a era neoliberal*. Buenos Aires: Homo sapiens Ediciones.
- O'Donnell, Guillermo. 1992. *Delegative Democracy?* University of Notre Dame: Helen Kellogg Institute for International Studies, dostupno na: <http://kellogg.nd.edu/publications/workingpapers/WPS/172.pdf>
- Petras, James. Veltmeyer, Henry. 2009. *What's Left in Latin America? Regime Change in New Times*. Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Cheresky, Isidoro. 2001. *Politica e instituciones en las nuevas democracias latinoamericanas*. Buenos Aires – Barcelona – Mexico: Paidós.
- Pressly, Linda. 2012. *The 20-year odyssey of Eva Peron's body*. BBC News, 26.07.2012., dostupno na: <http://www.bbc.co.uk/news/magazine-18616380>
- Quiroga, Hugo. 2005. *La Argentina en emergencia permanente*. Buenos Aires: Edhasa.
- Rovira, Kaltwasser Cristobal. 2010. „Moving Beyond the Washington Consensus:

- The Resurgence of the Left in Latin America.“ *Internationale Politik und Gesellschaft* 3: 52-62.
- Schamis, Hector. 2006. „A „Left Turn“ in Latin America – Populism, socialism and democratic institutions.“ *Journal of Democracy* 17: 20-38.
- Phillip, George. 1998. „The New Populism, Presidentialism and Market-Orientated Reform in Spanish South America.“ *Government and Opposition* 33 (1): 81-97.
- Schamis, Hector. 2013. „From the Perons to the Kirchners: „Populism“ in Argentine Politics.“ In ed. De la Torre Carlos and Arnson Cynthia J. *Latin American Populism in the Twenty-First Century*. Washington DC: Woodrow Wilson Center Press, Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Schamis, Hector. 2013a. „Argentina’s Democratic Decay.“ *Current History* 112. (751): 70-77.
- Stokes, Susan. 2009. *Globalization and the Left in Latin America*
- Stokes, Susan C. 2009. „Globalization and the Rise of the Left in Latin America.“ Unpublished manuscript, dostupno na:
http://www.yale.edu/macmillanreport/resources/Stokes_GlobalizationLeft.pdf
- Seveso, Cesar. 2011. „Millions of Small Battles the Peronist Resistance in Argentina.“ *Buletin of Latin American Research, Society for Latin American Studies*. Oxford and Malden: Blackwell Publishing.
- Svamp, Maristella. 2013. „La década kirchnerista: Populismo, clases media y revolución pasiva.“ *LASA Forum* 2013 44 (4): 14-16.
- Šalaj, Berto. 2012. „Što je populizam?“ *Političke analize* 11: 55-61.
- Šalaj, Berto. 2013. „Suvremeni populizam.“ *Anali Hrvatskog politološkog društva* 2012: 21-49.
- Arson, Cynthia and Perales Jose Raul. 2007. „The New Left and Democratic Governance in Latin America.“ Washington: Woodrow Wilson International Center for Scholars.
- Vacas, Aldo. 2006. „Argentina, Politics of Latin America.“ In ed. Vanden H. and Prevost G. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Waisman, Carlos. 1999. „Argentina: Capitalism and Democracy.“ In ed. Larry Diamond, Juan Linz and Seymour Martin Lipset. *Democracy in Developing Countries Latin America*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Howard J. Wiarda, Harvey F. Kline. 2001. *An Introduction to Latin America Politics and Development*. Boulder: Westview press.

INTERNETSKI IZVORI:

<http://www.infolatam.com/2012/08/21/la-deuda-que-argentina-tiene-por-pagar/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/19/%C2%BFse-anticipa-la-ofensiva-k-por-la-reeleccion/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/09/cristina-ya-trabaja-para-2015/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/07/el-plan-de-cristina-negociar-con-repsol-pero-sin-brufau/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/05/el-camino-erratico-de-la-presidenta/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/01/fernandez-y-chavez-firman-una-alianza-estrategica-entre-ypf-y-pdvsa/>

<http://www.infolatam.com/2012/07/26/guerra-de-clanes-en-el-sidicalismo-argentino/>

<http://www.infolatam.com/2012/08/27/imagen-de-presidenta-argentina-fernandez-vuelve-a-caer/>

<http://www.frenteparalavictoria.org/>

<http://chequeado.com/el-explicador/471-colectoras.html>

SUMMARY

POPULISM IN ARGENTINA – SEVEN DECADES OF PERONISM

The article presents seven decades of Peronism and its ideological transformation. The first chapter presented the main characteristics of populism in Latin America, while the second and third analyzes the politics of charismatic leaders Peron party - Juan Peron, representative of classical populism, and Carlos Menem, representative of neo-liberal populism. The last chapter is devoted to the ideology and politics of the couple Nestor and Cristina Kirchner. All these Peron leaders, depending on the political situation, maneuvered between the political left and right options. The fact that a populist movement, Peronism, can easily modify your content speaks in favor of the thesis that populism is a poorly-based ideology. The author argues that on the example of economic nationalism and opposition elites and „dangerous to others“ and concludes that, although they represented different ideologies, Peronism, ‘menemism’ and *kirchnerism* have much more similarities than differences.

KEY WORDS: populism, Argentina, Peron party, Juan Peron, Carlos Menem, Nestor and Cristina Kirchner

IZBORNI USPJEH REGIONALISTIČKIH STRANAKA U HRVATSKOJ I SRBIJI

Višeslav Raos
Viši asistent
Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti

SAŽETAK

U radu se problematizira izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji. Članak ističe specifičnost regionalističkih stranaka i potrebu njihove zasebne klasifikacije u odnosu na etnoregionalističke i etničke stranke. Ova komparativna analiza prati nastanak i izborni uspjeh regionalističkih stranaka u hrvatskom i srpskom stranačkom sustavu tijekom četvrt stoljeća. Pri analizi razlika u uspjehu hrvatskih i srbijanskih regionalističkih stranaka, stavlja se naglasak na kontekstualni okvir (narav stranačkog natjecanja, izborni model), kao i na društvene čimbenike (etnički i vjerski sastav) te povijesne faktore (naslijeđe centralizacije, odnosno autonomije). Članak tvrdi kako je kombinacija kontekstualnih, društvenih i povijesnih čimbenika stvorila bolje preduvjete za razvoj regionalizma u hrvatskom slučaju te omogućila snažniji izborni uspjeh negoli u Srbiji.

KLJUČNE REČI: Istra, Vojvodina, regionalizam, autonomija, decentralizacija

1. UVODNA RAZMATRANJA

Cilj je ovoga članka osvijetliti prethodno u najvećoj mjeri zanemareni aspekt stranačkog života u Hrvatskoj i Srbiji – regionalističke stranke. U ovoj binarnoj studiji promotrit ćemo kontekst nastanka regionalističkih stranaka u ovim dvjema zemljama te usporediti razlike u izbornom uspjehu regionalista na hrvatskim i srbijanskim parlamentarnim izborima. Također će se pružiti uvid u uspjeh najznačajnijih regionalističkih stranaka na regionalnim izborima u njihovim matičnim regijama, odnosno dijelovima zemlje u kojima te stranke žele biti predstavnicima regionalnog identiteta. Naposljetku će se ponuditi moguće objašnjenje za razlike u izbornom

uspjehu regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji. Rad polazi od pretpostavke da su različiti kontekstualni uvjeti, društveni čimbenici i povijesni faktori pridonijeli različitim preduvjetima za izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji. Narav stranačkog natjecanja i izborni model utječu na povoljne, odnosno nepovoljne uvjete za izborni uspjeh regionalističkih stranaka. Također, očekuje se da će heterogenija demografska struktura (etnički i konfesionalni sastav) u regiji koju regionalistička stranka želi predstavljati potpomognuti njezin izborni uspjeh. Naposljetku, očekuje se da će uspješnija biti ona regionalistička stranka koja uspije pridobiti relevantne etničke ili druge manjinske skupine u regiji koju želi predstavljati.

Članak polazi od pretpostavke da kolektivni identiteti, kao što su regionalni ili nacionalni identitet, nastaju društvenom i političkom praksom i konstrukcijom, odnosno upisivanjem značenja u niz međusobno povezanih povijesnih kulturnih artefakata. No, uspješna konstrukcija kolektivnog identiteta nije moguća *ex nihilo*. Drugim riječima, da bi neki kolektivni identitet doista zaživio kao politička činjenica, potrebni su mu određeni povijesni i društveni preduvjeti, odnosno stanovit „sirovi materijal“ iz kojeg je moguće izgrađivati identitetske matrice koje će poslužiti za učinkovitu političku mobilizaciju.

Komparativna istraživanja stranaka i stranačkih sustava u postkomunističkoj Europi (Cabada, Hloušek i Jurek 2014, Hloušek i Kopeček 2012, Stojarová i Emerson 2010, Millard 2004, Birch 2003, Lewis 2000, Kitschelt, Mansfeldová, Markowski i Tóka 1999) općenito te posebice u jugoistočnoj Europi, dosad su gotovo u potpunosti zanemarivala regionalističke stranke. Stoga smatram da ovaj članak barem donekle popunjava tu prazninu, tj. stvara pretpostavke za daljnje proučavanje te vrste stranaka u kontekstu višenacionalnih komparacija stranaka i stranačkih sustava u postkomunističkoj Europi.

2. POJAM REGIONALISTIČKIH STRANAKA

Kad proučavamo regionalističke stranke, u početku analize suočavamo se s problemom točne definicije ove vrste stranaka. Postavlja se pitanje – je li riječ o zasebnoj stranačkoj obitelji te, ako je odgovor na to pitanje potvrđan, prema kojim kriterijima grupirati postojeće političke stranke u spomenutu stranačku obitelj. U literaturi često nailazimo na miješanje i preklapanje pojmova regionalističkih, etnoregionalističkih i regionalnih stranaka. Ta pojmovna nepreciznost i nedosljednost unosi zbrku i priječi jasnu analizu stranaka iz više različitih zemalja.

Peter Mair i Cas Mudde (1998, 215), oslanjajući se na koncept stranačkih obitelji Klausa von Beymea i teoriju društvenih rascjepa Lipseta i Rokkana,

navode deset temeljnih stranačkih obitelji, među kojima su i regionalističke stranke. U tom kontekstu regionalističke stranke možemo opisati kao stranke izrasle na rascjepu centar – periferija, odnosno onomu što je Dawn Brancati nazvala „regionalnim društvenim rascjepima“ (2007, 135). Osim na temelju društvenih rascjepa, regionalističke je stranke moguće definirati i prema njihovoj samoidentifikaciji, odnosno načinu na koji same sebe doživljavaju. Drugim riječima, idejna zasada neke stranke, zapisane u temeljnom programu i/ili statutu, može poslužiti kao orijentir za svrstavanje u stranačku obitelj. Kod regionalističkih stranaka možemo naići na cijeli ideološki raspon, od socijaldemokratskih, preko liberalnih pa sve do desno populističkih stranaka te stoga nije moguće koristiti idejno-političke, odnosno ideološke karakteristike pri njihovu razvrstavanju. Širok ideološki raspon koji nalazimo kod regionalističkih stranaka upravo je jedan od razloga za probleme pri njihovu jasnom definiranju i razgraničavanju od sličnih i srodnih stranaka.

Politološka literatura koja se dotiče fenomena regionalizma navodi kako se ta vrsta stranaka identificira s teritorijem i društvenom skupinom koja se ne poklapa s cijelim državnim teritorijem i pripadajućim cjelokupnim stanovništvom te stoga u ime specifičnog teritorija i društvene skupine postavlja određene političke zahtjeve središnjoj vlasti (Rokkan i Urwin 1982, 8). Etnoregionalističke se stranke pak definiraju kao rezultat „nastojanja geografski koncentriranih perifernih manjina koje dovode u pitanje postojeći poredak, a ponekad čak i demokratski poredak nacionalne države putem zahtjeva za priznanjem svojega kulturnog identiteta“ (Müller-Rommel 1998, 19). Lieven De Winter (1998, 5) pak ističe kako sve regionalističke stranke operiraju s kolektivnim identitetom kao pokretačkom političkom snagom unutar točno definiranog teritorija koji je manji od cijele države.

Kao što je već ranije spomenuto, za tu vrstu stranaka mnogi se autori koriste drugim pojmovima koji unose pomutnju i otežavaju jasno određenje. Tako De Winter i brojni drugi autori umjesto pojma regionalističke stranke rabe naziv etnoregionalističke stranke. U nekim pak tekstovima (primjerice Jović 1992) susrećemo se s pojmom regionalne stranke.

Držim kako je bitno razlikovanje ovih pojmova koji označavaju slične, a ipak različite stranke. Naime, regionalnim strankama možemo smatrati sve one stranke koje su svojim izbornim rezultatima i stvaranjem zemljopisno definiranih stranačkih utvrda kroz višegodišnji izborni uspjeh u pojedinim izbornim jedinicama stegnule regionalnu biračku bazu, tj. geografski ograničeno čvrsto biračko tijelo. Dakle, neka stranka može biti regionalne naravi bez obzira sadržava li njezin program ideje regionalizacije, decentralizacije i federalizacije ili ne.

Što se pak tiče regionalističkih i etnoregionalističkih političkih stranaka, tu valja istaknuti kako su regionalističke stranke one stranke koje svoj

politički identitet izgrađuju na temelju određenog teritorija, tj. regije, dok pak etnoregionalističke stranke imaju istodobno i regionalističku komponentu (identitetsko utemeljenje u teritoriju) i etničku komponentu (identitetsko utemeljenje u etničkoj zajednici). Prema tom shvaćanju, etnoregionalističke stranke predstavljaju spoj etničkih i regionalističkih stranaka, odnosno ujedinjuju značajke obiju vrsta stranaka.

Prisjetimo li se početne teze kako sve regionalističke stranke barataju nekom vrstom kolektivnog identiteta izvedenog iz nekoga subnacionalnog teritorija (tj. regije), primijetiti ćemo kako identitet kojim neke stranke operiraju ima etnička svojstva, dok druge pak koriste regionalni identitet baziran na kulturno-povijesnom naslijeđu. Istraživanja politika identiteta i političkih borbi oko identiteta u bivšoj Jugoslaviji pokazuju da granica između povijesnoga regionalnog identiteta i suvremenoga nacionalnog identiteta ne mora uvijek biti jasno definirana. Drugim riječima, titularna etnička skupina neke nacionalne države može neki od nedovoljno definiranih i jednoglasnih identiteta dovoditi u pitanje, odnosno može ih pretvoriti u predmet osporavanja. Postavlja se pitanje kako odrediti što je etnički, a što regionalni identitet. U Španjolskoj, u stranačkom sustavu koji je najviše obilježen regionalizmom, regionalističke od etnoregionalističkih stranaka možemo razlučiti, barem djelomično, sukladno različitim identitetskim odredbama statuta autonomnih zajednica (*Estatuto de Autonomía*) u kojima djeluju pojedine regionalističke, odnosno etnoregionalističke stranke. Prema tome, u onim autonomnim zajednicama (Katalonija, Baskija, Galicija, Baleari, Kanari, Aragonija, Andaluzija i Valencijska zajednica) čiji su noseći identiteti definirani kao nacionalnosti (*Nacionalidades*) govorimo o etnoregionalističkim strankama, dok u ostalim španjolskim regijama govorimo o regionalističkim strankama.¹

Nakon što je, dakle, ponuđeno razlikovanje između etnoregionalističkih i regionalističkih stranaka, također treba razdvojiti etnoregionalističke stranke od etničkih stranaka, odnosno stranaka nacionalnih manjina. U mnogim europskim zemljama stranke nacionalnih manjina imaju poseban status unutar izbornog sustava. U Srbiji, Poljskoj i Rumunjskoj na liste stranaka nacionalnih manjina ne primjenjuje se izborni prag. U Hrvatskoj i Sloveniji nacionalne manjine pak imaju rezervirane mandate u nacionalnom predstavničkom tijelu. Regionalističke su stranke vezane uz specifičan, jasno određen teritorij iz kojeg izvode svoj identitet. Stranke nacionalnih manjina su pak vezane uz etnički identitet pojedinaca i skupina, bez obzira na to žive ili oni samo u jednom dijelu zemlje ili su pak koncentrirani u nekoliko dijelova države. S druge pak strane, stranke koje imaju

1 Andaluzija ima zaseban regionalni, no ne i zaseban etnički identitet. Nadalje, Katalonci žive u više autonomnih zajednica (Katalonija, dio Aragonije, Valencijska zajednica i otočje Baleari). Baski pak, osim u Baskiji, žive i u Navari te na sjeverozapadu pirinejske Francuske.

etnički predznak, ali i jasno teritorijalno, tj. teritorijalno utemeljenje, treba svrstavati među etnoregionalističke stranke. Sukladno tomu, Savez vojvođanskih Mađara (SVM) je etnoregionalistička stranka, a ne samo etnička stranka, odnosno stranka nacionalne manjine.²

Ravnajući se prema iznesenom konceptualnom okviru i definiciji regionalističkih stranaka, u ovoj binarnoj studiji o izbornom uspjehu regionalističkih stranaka u Hrvatskoj i Srbiji, bavit ću se isključivo onim političkim strankama koje svoj identitet i politički smisao izvode iz teritorija i teritorijalnog identiteta. Drugim riječima, predmet rada isključivo su one stranke koje se, temeljem svojeg statuta i programa, pozivaju na određen subnacionalni teritorij (pokrajinu, regiju, županiju i slično) te sebe vide kao političku snagu koja predstavlja taj teritorij i njegove građane i specifične interese.

3. KONTEKST RAZVOJA REGIONALISTIČKIH STRANAKA U HRVATSKOJ I SRBIJI

Hrvatski stranački sustav u devedesetima obilježen je dominacijom Hrvatske demokratske zajednice i ratnim stanjem koje je utjecalo na dinamiku stranačkog natjecanja i ključne teme izbornih kampanja. Stranački sustav u Srbiji devedesetih godina 20. stoljeća obilježen je dominacijom Socijalističke partije Srbije i involviranošću Srbije, odnosno Savezne Republike Jugoslavije, u ratovima unutar (Kosovo) i izvan (Hrvatska, Bosna i Hercegovina) vlastitih granica. U oba stranačka sustava godina 2000. predstavlja jasnu razdjelnicu. Nakon te godine, Hrvatska prelazi s mješovitoga na razmjerni izborni sustav (usvojen 1999. godine, no prvi put primijenjen 3. siječnja 2000. godine). Ustavnim promjenama 2000. godine politički sustav transformiran je iz polupredsjedničkog u parlamentarni, a ustavnim promjenama 2001. godine napušten je bikameralni ustroj nacionalnoga predstavničkog tijela. Hrvatska doživljava prvu smjenu vlasti nakon uvođenja višestranačja te uz novu saborsku većinu izabire i novog predsjednika. Godina 2000. u srpskom političkom sustavu označava pak pad režima Slobodana Miloševića i premoćnu pobjedu ujedinjene oporbene koalicije DOS (Demokratska opozicija Srbije). Također, uveden je razmjerni izborni sustav s jednom izbornom jedinicom i jedinstvenim izbornim pragom od pet posto, za razliku od prethodnih nejednako velikih izbornih jedinica (u korist krajeva s manjim brojem stanovnika, tj. birača) na koje se primjenjivao petpostotni izborni prag na razini izborne jedinice. Održavanjem

2 O izazovima pred kojima su se našle talijanska i mađarska nacionalna manjina u zemljama slijednicama federalne Jugoslavije, vidjeti Klemenčić i Zupančić 2004. Za analizu djelovanja stranaka nacionalnih manjina u Srbiji, vidjeti Zuber 2011.

Zagrebačkog *summita* krajem 2000. godine otvara se perspektiva članstva u Europskoj uniji za ove dvije zemlje. Dugotrajan put europskih integracija podrazumijevao je stupanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, ali i spremnost na potpunu suradnju s Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Den Haagu. Međutim, 2003. godine u Srbiji je ubijen premijer Zoran Đinđić čime je doveden u pitanje daljnji uspjeh demokratske konsolidacije i europskih integracija, dok se u Hrvatskoj zbiva ponovna smjena vlasti i europeizacija cijeloga stranačkog sustava, a obje se glavne političke stranke usmjeruju (Hrvatska demokratska zajednica i Socijaldemokratska partija Hrvatske) prema centru.

Snažnija državna i demokratska konsolidacija, kao i proces europskih integracija, u slučaju Hrvatske stvorili su pogodnije uvjete za izborni uspjeh regionalističkih stranaka, budući da ih se više nije doživljavalo kao prijetnju nacionalnom suverenitetu.³ Također, europeizacija stranačkog sustava i naglasak Europske unije na regionalnom razvoju učinili su pitanja regionalizacije i decentralizacije političkim *mainstreamom*. Pa ipak, paralelne studije Hrvatske i Srbije pokazat će da su regionalističke stranke bile puno uspješnije u hrvatskom stranačkom sustavu, dok je u Srbiji, usprkos slabim regionalističkim strankama, postignuto puno više u smislu ostvarenja autonomije i regionalnih ovlasti. U sljedećim dvama poglavljima pokazat ću razvoj i izborni uspjeh regionalističkih stranaka u objema zemljama. Obradit ću samo one stranke koje su barem u nekom trenutku zadobile parlamentarni status i imale veću ulogu. Također, pokazat ću zašto neke stranke koje se u javnosti percipira kao regionalističke to zapravo nisu. Imajući na umu tako postavljene parametre analize, ne treba stoga čuditi što će najveći dio poglavlja o hrvatskom slučaju biti posvećen Istri i Istarskom demokratskom saboru, dok će najveći dio poglavlja o srpskom stranačkom sustavu biti posvećen Vojvodini i Ligi socijaldemokrata Vojvodine.

4. REGIONALISTIČKE STRANKE U HRVATSKOJ

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj (travanj – svibanj 1990. godine) održani su prema postojećem socijalističkom izbornom sustavu (trodomni Sabor, dvokružni sustav apsolutne većine). Glavna je tema izbora bilo buduće uređenje odnosa u jugoslavenskoj federaciji, tj. budućnost Hrvatske unutar ili izvan federacije. U tom kontekstu dominaciju zadobiva Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) koja kao svoj krajnji cilj postavlja osamostaljenje Hrvatske, a drugu po snazi opcija zastupa Savez komunista Hrvatske

3 O strukturnim razlikama u posttranzicijskoj Hrvatskoj i Srbiji vidjeti također Zakošek 2008, Ramet 2011.

– Stranka demokratskih promjena (SKH – SDP) istaknula se kao snaga koja je zastupala konfederalno rješenje. Regionalizam se stoga nije mogao pojaviti kao relevantna politička ideja na prvim izborima. Međutim, neki su autori (Jović 1992) naznake pojave regionalnog pitanja vidjeli u programima stranaka koje su se natjecale na izborima 1990. godine i iznosile različite poglede na ulogu Hrvatske u razrješenju jugoslavenske krize te se zauzele za ravnomjeran regionalni razvoj Hrvatske.

No, u razdoblju od 1990. do 1992. godine, u nekoliko se hrvatskih krajeva – Istri, Primorju i Dalmaciji, kasnije i u Slavoniji, pojavljuju ideje o političkom zastupanju regionalnih interesa. Pogotovo snažan impuls razvoju regionalističke ideje daje uspostava županijskog sustava 1992. godine koja je mnoge krajeve ostavila nezadovoljnima novim administrativnim granicama (Šantić 2013). U riječkoj se regiji tako pojavljuje Riječki demokratski savez (RiDS, kasnije RDS), regionalistička stranka koja će isprva zastupati samo interese grada Rijeke i okolice, a do parlamentarnih izbora 1992. i lokalnih izbora 1993. godine transformirat će se u Primorsko-goranski savez (PGS), odnosno stranku koja zastupa specifične interese novoosnovane Primorsko-goranske županije koja obuhvaća najveći dio Gorskog kotara, Hrvatsko primorje, kvarnerske otoke i Liburniju (istočni dio istarskog poluotoka). U Dalmaciji se tijekom ranih devedesetih pojavljuje Dalmatinska akcija, no zahvaljujući oštrim reakcijama vlasti u Zagrebu i javnim optužbama za separatizam, dalmatinski regionalizam ubrzo jenjava.⁴

Istarski demokratski sabor (IDS), osnovan je na Valentinovo 1990. godine, no prvi put izlazi na parlamentarne izbore 1992., zajedno s Dalmatinskom akcijom i PGS-om. IDS, čiji je vođa Ivan Jakovčić (predsjednik stranke od 1991. do 2014.) dva desetljeća pragmatično lavirao između snažnog oponiranja službenom Zagrebu i suradnje s izvršnom vlašću (usp. Raos, 2013a), nastaje na istarskom poluotoku kao izraz otpora nacionalnoj homogenizaciji i ekonomskoj i upravnoj centralizaciji. Istarski regionalisti mobiliziraju postojeće osjećaje istarske posebnosti i proklamiraju se zaštitnicima multikulturalnog života u Istri koji je nastao kao posljedica dodira mletačkih, habsburških i slavenskih utjecaja i naslijeđa (Cocco 2010, Ashbrook 2011). Istarski regionalizam temelji se, dakle, na snažnoj politici identiteta uronjenog u identifikaciju građana s teritorijem (istarskim poluotokom, većim od same Istarske županije) i na želji za fiskalnom decentralizacijom. Uz zagovaranje multikulturalizma te lokalne i regionalne specifičnosti, ta je stranka razvila politiku dvojezičnosti, odnosno zalaganje za ravnopravnu službenu uporabu hrvatskog i talijanskog jezika na županijskoj razini. Također, od samih svojih početaka, IDS snažno zago-

4 O optužbama za separatizam i pokušajima čelnika IDS-a da se odupru takvim kvalifikacijama vidjeti također Milardović 1995.

vara članstvo u Europskoj uniji, budući da prepoznaje europske integracije kao proces koji snaži subnacionalnu razinu odlučivanja i upravljanja te stoga u EU vidi šansu za implementaciju regionalističkih ideja (Ashbrook 2008). Nadalje, IDS-ov proeuropski stav izravno se nadovezivao na politiku simboličkog odmaka od rata, odnosno isticanja Istre kao mjesta suživotu i tolerancije, u odnosu na rat u ostatku Hrvatske i drugim dijelovima bivše Jugoslavije (Stjepanović 2012a, 191). Usto, treba naglasiti da se IDS konzistentno profilirao kao liberalna stranka koja se zalaže za privatizaciju, slobodno poduzetništvo i otvaranje stranim ulaganjima, posebice u turističku infrastrukturu. Naposljetku, IDS je još za vrijeme rata zagovarao demilitarizaciju istarskog poluotoka i pretvaranje vojnih objekata u turističke destinacije. Tijekom devedesetih, posebice u kontekstu Domovinskog rata, ideja o demilitarizaciji poluotoka smatrana je u službenom Zagrebu znakom manjka nacionalne lojalnosti, no nakon 2000. postala je dijelom političkog *mainstreama*.

Premda mu se, zajedno s drugim regionalističkim strankama, isprva opirao, IDS je naposljetku prigrio županijski sustav, odnosno izvukao iz njega znatne prednosti. Naime, na prvim županijskim i lokalnim izborima 1993. godine, IDS osvaja više od tri četvrtine mandata u županijskoj skupštini (*tablica 2*). Zahvaljujući toj premoćnoj pobjedi, koja je uvelike bila posljedica duboke krize SDP-a i otpora Istre HDZ-ovoj politici stroge centralizacije, Istarski demokratski sabor uspio je kolonizirati lokalne i županijske institucije u Istri i kroz njih provesti svoju regionalističku agendu, tj. preoblikovati javne ustanove tako da one identitetom i praksom svjedoče o Istri kao partikularnom teritoriju, drukčijem od ostatka Hrvatske. Premda je udio IDS-ovih mandata u istarskoj županijskoj skupštini tijekom više od dvaju desetljeća kontinuirano opadao (*tablica 2*),⁵ tijekom cijelog razdoblja stranka je zadržala dominantan status i vlast na županijskoj razini i u najvećem dijelu gradova i općina istarskog poluotoka. Općenito, IDS nije samo najuspješnija regionalistička stranka u Hrvatskoj, nego i najuspješnija takva stranka u cijeloj EU (Raos 2011). Segmentirani izborni sustav koji se upotrebljavao na parlamentarnim izborima 1992. i 1995. išao je na ruku najvećoj stranci (HDZ), no na lokalnoj je razini (izbori 1993. i 1997. godine) pomagao strankama koje su dominirale u pojedinim županijama, a jedina takva stranka je bio upravo IDS u Istarskoj županiji.

Sve do kraja Domovinskog rata postojala je snažna napetost između IDS-a i HDZ-a. Vrh vladajuće stranke, uključivši samog Franju Tuđmana, redovito je optuživao istarske regionaliste za separatizam, ali i za suradnju

5 Preostali regionalistički mandati odnose se na Istarski demokratski forum (IDF), stranku koja je nastala 1996. nakon raskola u pulskoj podružnici IDS-a i odlaska Luciana Delbianca iz stranke.

s talijanskim iredentistima. No, te su optužbe pomogle upravo IDS-u u dodatnoj mobilizaciji birača koji je tako uspio privući brojne birače koji nisu nužno bili veliki pobornici regionalizma, ali su bili nezadovoljni vladajućom strankom (vidjeti također Ashbrook 2005, 2006).

Na prijevremenim izborima 1995. godine⁶ IDS okuplja oporbenu koaliciju „Sabor ‘95“, zajedno s Hrvatskom narodnom strankom (HNS), Hrvatskom seljačkom strankom (HSS), Hrvatskom kršćanskom demokratskom unijom (HKDU) te Slavonsko-baranjskom hrvatskom strankom (SBHS). Potonja je također bila regionalistička stranka, no bez zapaženijega izbornog uspjeha. Tijekom devedesetih u Hrvatskoj su bile uobičajene te „šarolike“ predizborne koalicije, budući da je oporba jedinu šansu za suprotstavljanje dominaciji HDZ-a mogla ostvariti putem suradnje ideoloških udaljenih stranaka. Pred izbore 2000. koji su donijeli preokret u stranačkom sustavu, IDS je bio pokretač okupljanja oporbenih stranaka u takozvanu „Porečku skupinu“ u kojoj se, osim istarskih regionalista, uključili i HNS, HSS, HSLŠ (Hrvatski socijalno liberalni savez) i Liberalna stranka (LS). Nakon pobjede ujedinjene oporbe i formiranja prve koalicijske vlade u Hrvatskoj, IDS po prvi puta participira u izvršnoj vlasti na nacionalnoj razini. No, već nakon godinu dana, istarski će regionalisti napustiti vladu zbog sukoba sa SDP-om oko prijedloga novog statuta Istarske županije (Zakošek i Maršić 2010, 825). Naime, statut je previđao definiranje Istre kao regije, zagovarao punu dvojezičnost⁷ te isticao „istarski plurietnos“ kao amalgam različitih kulturnih i etničkih identiteta koji supostojе na istarskom poluotoku. Ponešto izmijenjen statut naposljetku je usvojen 2009. godine. Time je IDS pobijedio na simboličkoj razini, uspjevši upisati svoju viziju istarskog identiteta u temeljni pravni akt Istarske županije, no nije postigao gotovo ništa na polju decentralizacije.

Početak 2000-ih, ponovno se aktiviralo povezivanje regionalističkih stranaka u Hrvatskoj. Tako su 2002. godine u Severinu na Kupi predstavnici IDS-a, PGS-a, Dalmatinske akcije, i SBHS-a usvojili *Goransku deklaraciju* kojom su zatražili podjelu zemlje na pet regija – Istru, Riječku regiju, Dalmaciju, Slavoniju i Središnju Hrvatsku (Šantić 2006, 94-98). No, ta, kao i sve kasnije inicijative decentralizacije ili regionalizacije, doživjela je neuspjeh. Unatoč očitom neuspjehu u provođenju osnovnog cilja svake regionalističke stranke (prenošenje ovlasti s nacionalne na subnacio-

6 O značaju tih izbora za promjenu dinamike stranačkog natjecanja u Hrvatskoj, vidjeti također Kasapović, 1995.

7 Osim zagovaranja ravnopravnosti uporabe hrvatskog i talijanskog jezika, u nacrt statuta ugrađena je i odredba prema kojoj se Talijansku uniju, glavnu udruhu talijanske nacionalne manjine u Hrvatskoj, smatra jedinim priznatim predstavnikom Talijana u Istri. Tako je IDS je uza se vezao istarske Talijane i onemogućio stvaranje možebitne talijanske istarske etno-regionalističke stranke.

nalnu, odnosno regionalnu razinu), IDS na lokalnim izborima 2005. godine potvrđuje svoju neupitnu dominantnu ulogu u Istarskoj županiji. Izbori 2005. godine značajni su pak zbog raskola do kojeg dolazi u dijelu slavonskog HDZ-a zbog sukoba između premijera Ive Sanadera i najistaknutijeg člana te stranke u Slavoniji – Branimira Glavaša. Epilog tog sukoba bila je osuđujuća presuda Glavašu za ratne zločine počinjene tijekom 1991. u Osijeku i odsluženje zatvorske kazne u Bosni i Hercegovini, ali i osnivanje slavonske regionalističke stranke – Hrvatskog demokratskog saveza Slavonije i Baranje (HDSSB). Iako HDSSB isprva postiže dobre izborne rezultate te osvaja gradsku vlast u Osijeku i županijsku vlast u Osječko-baranjskoj županiji, stranka, dugoročno gledano, nije uspjela proširiti svoj utjecaj na cijelom području onoga što smatraju regijom Slavonijom (Osječko-baranjska, Vukovarsko-srijemska, Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Brodsko-posavska županija) (Raos 2013b, 31-32). Također, imajući na umu da je HDSSB sebe istodobno definirao kao stranku „regionalnog i nacionalnog usmjerenja“, teško se u njegovom slučaju može govoriti o regionalističkoj stranci u punom smislu te riječi.⁸ Prema tome, IDS predstavlja onu regionalističku snagu u Hrvatskoj koja je jedina postigla dominaciju na gotovo cijelom prostoru koji smatra svojom regijom te ju zadržala tijekom više od dva desetljeća. Također, riječ je o čistom tipu regionalističke stranke, odnosno o stranci koja dosljedno izvodi svoj identitet i svrhu postojanja iz specifičnoga teritorijalnog identiteta i zastupanja i obrane tog identiteta.

Ono što također izdvaja IDS od ostalih regionalističkih stranaka jest sposobnost odupiranja drugim regionalističkim strankama koje pretendiraju na predstavljanje istog teritorija (regije), kao i sprečavanje nacionalnih stranaka u preuzimanju prevlasti u Istarskoj županiji. Naime, 2009. godine istarski poduzetnik Plinio Cuccurin putem udruge (kasnije i stranke) Ladonja pokušava dovesti u pitanje IDS-ovu dominaciju na istarskom poluotoku. Premda je Ladonja bila zamišljena kao poduzetnička stranka koja će nadrasti istarske okvire, njezin je prvotni angažman bio izravno uperen protiv IDS-ove vlasti. No, IDS je uspio odoljeti tom izazovu te je i 2009. potvrdio svoju premoć u Istri. Naposljetku, na posljednjim lokalnim izborima, održanima u svibnju 2013. godine, istarski regionalisti suočili su se

8 Vidjeti *Program HDSSB-a*. HDSSB je potrebno tumačiti ponajprije kao *splinter group* HDZ-a koji je tek naknadno dobio regionalističko „ruho“ koje nije do kraja koncipirano i razrađeno. Također, premda bavarski CSU doista zastupa i specifične bavarske interese, on prije svega djeluje kao CDU u Bavarskoj, odnosno CDU s bavarskim karakteristikama. Regionalističke stranke u pravom smislu te riječi od samog osnutka imaju jasnu regionalističku agendu te se nikada neće u potpunosti prepustiti trajnom koaliranju s nekom nacionalnom strankom. Jasno je, stoga, da niti HDSSB ni CSU ne možemo tumačiti kao istinske regionalističke stranke, odnosno isključivanje tih stranaka iz analize nadaje se kao opravdano.

izazovom koji je došao od glavnoga koalicijskog partnera na nacionalnoj razini – SDP-a. Naime, socijaldemokrati su, u želji da preotmu IDS-u čelni položaj u županiji, iskoristili sukobe između Damira Kajina, jednog od najistaknutijih istarskih regionalista i vodstva stranke te poduprli Kajinovu kandidaturu za mjesto istarskog župana nasuprot IDS-ovu Valteru Flegu. Naposljetku je SDP doista uspio ojačati svoj položaj u Istri povećanjem broja izabраниh vijećnika, no IDS je zadržao mjesto župana te izbacio SDP iz vladajuće koalicijske većine u županijskoj skupštini (Raos 2013b, 28-29).

Tablica 1. Udio regionalističkih mandata u Saboru, 1990.-2011.⁹

Saziv Sabora	Broj mandata	Udio u ukupnom broju mandata
1990.	0	0%
1992.	6	4,35%
1995.	4	3,15%
2000.	7	4,63%
2003.	5	3,31%
2007.	6	3,92%
2011.	9	5,96%

Izvor: Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske

Tablica 2. Udio regionalističkih mandata u Županijskoj skupštini Istarske županije, 1993.-2013.

Saziv Županijske skupštine	Broj mandata	Udio u ukupnom broju mandata
1993.	35	87,5%
1997.	30	75%
2001.	28	68,3%
2005.	24	58,6%
2009.	21	51,2%
2013.	22	48,9%

Izvor: Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske

⁹ Poradi lakše usporedivosti sa srbijanskim slučajem za vrijeme prije 2001. uzeti su u obzir samo rezultati izbora za Zastupnički dom, a kod izbora 1990. (trodomni Sabor) uzet je ukupan rezultat.

Kao što možemo vidjeti iz tablice 1, broj mandata regionalističkih mandata u Saboru nije pretjerano varirao u protekla dva desetljeća. Također, kao što je već spomenuto, udio regionalističkih mandata u Županijskoj skupštini Istarske županije, premda je kontinuirano opadao, cijelo se vrijeme zadržavao na visokoj razini od preko ili gotovo pedeset posto (tablica 2). Preokret u dinamici stranačkog natjecanja i strukturi stranačkog sustava poslije 2000. godine donio je i promjene izbornog sustava. Nakon segmentiranog izbornog sustava koji se tijekom devedesetih godina provodio na parlamentarnim (1992., 1995.) i lokalnim izborima (1993., 1997.), uveden je razmjerni sustav za izbor saborskih zastupnika, kao i županijskih, gradskih i općinskih vijećnika. No, ta promjena nije imala većega utjecaja na broj regionalističkih mandata. Drugim riječima, izborni sustav ne možemo smatrati faktorom koji znatnije utječe na izborni uspjeh regionalističkih stranaka u Hrvatskoj.

Odmaknemo li se od drugih regionalističkih stranaka i fokusiramo li se samo na istarski slučaj i uspjeh IDS-a, otvorit ćemo pitanje o demografskim pretpostavkama uspjeha regionalizma. Može li vrlo heterogena etnička i konfesionalna struktura stanovništva regije u kojoj stranka djeluje biti olakšavajući faktor za izborni uspjeh takve stranke? Naime, još je Urwin (1982, 428) zaključio kako upravo jezične, vjerske ili etnokulturne razlike između periferije (regije) i centra pospješuju uspjeh regionalističkih političkih projekata. Od svih hrvatskih županija, Istarska županija ima najveći postotak deklariranih ateista i nevjernika te najmanji postotak pripadnika titularnog naroda (Hrvata) (Raos, 2014: 37). Prema tome, taj dio Hrvatske doista ponajviše odudara od ostatka zemlje, a onda i centra političke moći. Štoviše, promotre li se tablice 3 i 4, može se primijetiti opadanje dominantne etničke (Hrvati) i vjerske (katolici) skupine u Istarskoj županiji. Premda ne možemo govoriti o izravnoj povezanosti uspjeha regionalista i etničke i vjerske strukture stanovništva županije, svakako možemo istaknuti da je inicijalna heterogena struktura stvorila povoljne preduvjete za mobilizaciju birača oko hibridnoga regionalnog identiteta koji objedinjuje partikularne etničke i vjerske lojalnosti. Također, dugogodišnja prevlast istarskih regionalista, koja se razvija nasuprot procesima nacionalne i konfesionalne homogenizacije, može se tumačiti kao faktor koji pospješuje održavanje i rast broja pripadnika etničkih i konfesionalnih manjina. Usto, visok postotak istarskih građana koji su se na popisu stanovništva izjasnili u smislu regionalne pripadnosti (tablica 3) zorno svjedoči o uspjehu regionalističke agende i promicanja istarskoga regionalnog identiteta.

Tablica 3. Etnička struktura Istarske županije

Etnička skupina	Popis 2001.	Popis 2011.
Hrvati	71,88	68,33
regionalno opredjeljeni	4,3	12,11
Talijani	6,92	6,03
Srbi	3,2	3,46
Bošnjaci	1,49	2,95
neizjašnjeni	6,35	1,96
Albanci	0,98	1,15

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

Tablica 4. Vjerska struktura Istarske županije

Vjerska zajednica	Popis 2001.	Popis 2011.
Katolička Crkva	78,09	75,08
ateisti	6,11	9,5
Islamska vjerska zajednica	4,18	4,79
Pravoslavna Crkva ¹⁰	2,95	3,47
agnostici i neizjašnjeni	7,52	1,07

Izvor: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske¹⁰

Zaključno možemo ustvrditi da su regionalističke stranke u Hrvatskoj postale trajno prisutnima u parlamentarnom životu te da se Istarski demokratski sabor pokazao kao najrobusnija regionalistička stranka koja već više od dva desetljeća vlada svojom matičnom županijom – Istrom. No, izborni uspjeh regionalističkih stranaka nije pratio i uspjeh u provođenju reformi koje bi rezultirale decentralizacijom i regionalizacijom zemlje.

¹⁰ Ova kategorija predstavlja ukupan zbroj svih građana koji su se izjasnili kao pripadnici sljedećih vjerskih zajednica: Bugarska pravoslavna crkva, Crnogorska pravoslavna crkva, Grčka pravoslavna crkva, Makedonska pravoslavna crkva, Rumunjska pravoslavna crkva, Ruska pravoslavna crkva i Srpska pravoslavna crkva.

5. REGIONALISTIČKE STRANKE U SRBIJI

Za razliku od Hrvatske, gdje se regionalističke ideje i regionalistička strujanja pojavljuju u različitim dijelovima zemlje, u Srbiji je regionalističko političko djelovanje gotovo isključivo ograničeno na područje Vojvodine. Stoga će se ovaj dio članka, odnosno druga studija slučaja u ovoj binarnoj komparaciji, koncentrirati na vojvođanski slučaj, uz tek kraći osvrt na regionalističke političke aktere u ostatku Srbije, tj. u Šumadiji.

Dekonstrukcija ustavne arhitekture socijalističke Srbije i Jugoslavije koju je kasnih osamdesetih godina 20. stoljeća proveo Slobodan Milošević počela je upravo u Vojvodini, etnički i vjerski najraznolikijoj sastavnici jugoslavenske federacije i najprosperitetnijem dijelu Srbije (Dević 2002, 8). Miloševićevo preuzimanje vlasti u Srbiji započelo je upravo antibirokratskom revolucijom i svrgavanjem pokrajinskih vodstava u Vojvodini i na Kosovu, a ubrzo je uslijedilo i ukidanje statusa autonomnih pokrajina donošenjem novog ustava 1990. godine. Ukidanje autonomije postat će pokretačem svih kasnijih regionalističkih i etnoregionalističkih strujanja u Vojvodini. Bitno je naglasiti da vojvođanska autonomija ima povijesnu tradiciju koja je puno starija od jugoslavenske federacije (Subotić 2009a, 2009b). Ukupno su tri vojvođanske stranke svoj identitet i program izgradile oko borbe za povratak autonomije i oko diskursa o ekonomskom izrađivanju koje provodi Beograd – socijaldemokratske regionalističke stranke Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV) i Reformisti Vojvodine te etnoregionalistička stranka Savez vojvođanskih Mađara (SVM) (Dević 2002, 11). Budući da je fokus ovog rada na regionalističkim strankama i kontinuitetu (ili diskontinuitetu) njihova izbornog uspjeha u Hrvatskoj i Srbiji, najviše će pozornosti biti posvećeno Ligi socijaldemokrata Vojvodine.

Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine regionalističke snage nastupile su kao dio Saveza reformskih snaga Jugoslavije, odnosno liste Ante Markovića, posljednjeg premijera (predsjednika Saveznog izvršnog vijeća) SFRJ. Savez reformskih snaga Jugoslavije, koji će se ubrzo transformirati u Reformsku demokratsku stranku Vojvodine (RDSV) (od 2000. godine Reformisti Vojvodine), osvojio je dva mandata u Narodnoj skupštini. Na izborima 1992. godine RDSV ponovno osvaja dva mandata, ovoga puta u koaliciji s Demokratskom strankom (DS). Na prijevremenim izborima 1993. niti jedna regionalistička stranka ne osvaja parlamentarne mandate, a 1997. godine koalicija „Vojvodina“, u kojoj su se udružili RDSV, LSV i Narodna seljačka stranka, osvaja četiri mandata. Kao i u slučaju IDS-a i ovdje možemo vidjeti spremnost regionalističkih stranaka na „šarolike“ koalicije koje prelaze uobičajene svjetonazorske granice.

Liga socijaldemokrata Vojvodine osnovana je 1990. godine, no svoj istinski izborni uspjeh, kako na nacionalnoj (*tablica 5*), tako i na pokra-

jinskoj razini (*tablica 6*), doživljava tek nakon što je ujedinjena oporba (Demokratska opozicija Srbije, DOS) u prosvjedima 5. listopada 2000. godine srušila s vlasti Slobodana Miloševića i Socijalističku partiju Srbije. Tu stranku socijaldemokratskog usmjerenja (Reformisti Vojvodine također imaju socijaldemokratski predznak) od osnutka do danas vodi Nenad Čanak. Za razliku od IDS-a koji je Talijansku uniju pretvorio u svoju produženu ruku, LSV se nije uspio nametnuti Savezu vojvođanskih Mađara. Naprotiv, mađarski etnoregionalisti na sjeveru Vojvodine (sjeverna Bačka) kontinuirano postižu puno bolje izborne rezultate negoli vojvođanski regionalisti. Osim povratka autonomije, LSV, kao i Reformisti Vojvodine, okosnicu svoje regionalističke politike grade na multikulturalizmu i na s time povezanom višejezičnošću. Ta višejezičnost, za razliku od one istarske, uključuje čak šest jezika – uz dva najveća (srpski i mađarski) ova jezična politika obuhvaća i slovački, hrvatski, rumunjski i rusinski.

Nakon već spomenutih prijelomnih izbora 2000. godine, LSV se koalicijski veže uz DS, što mu omogućuje stabilnu prisutnost u Narodnoj skupštini (*tablica 5*). Izbori 2003. godine predstavljaju pak iznimku, budući da je LSV na njima nastupio kao član koalicije „Zajedno za toleranciju“ u kojoj su sudjelovale još dvije etnoregionalističke stranke (Savez vojvođanskih Mađara i Sandžačka demokratska partija) te Liga za Šumadiju.¹¹ Upravo na ovim izborima Liga socijaldemokrata Vojvodine gubi parlamentarni status.

Parlamentarni izbori 2008. održani su pak u situaciji šoka kojeg je proglašenje neovisnosti Kosova izazvalo na srpskoj političkoj sceni. U takvom kontekstu, vojvođanski regionalizam iznova je postao trn u oku mnogim političkim snagama. LSV je na ovim izborima obnovio suradnju s Demokratskom strankom. Boris Tadić je na ovim izborima okupio široku koaliciju centra i lijevog centra pod nazivom „Za europsku Srbiju“ te pokušao biračima ponuditi nadu u članstvo u Europskoj uniji uz istovremeno odbijanje prihvaćanja kosovarske secesije, za razliku od socijalista i Koštuničinog DSS-a koji su istovremeno odbijali suradnju sa sudom u Den Haagu, europske integracije i neovisno Kosovo (Konitzer 2009, 142). U posljednja tri izborna ciklusa (izbori 2008., 2012. i 2014. godine) vojvođanski su regionalisti zadržali stabilnu mandatnu prisutnost u Narodnoj skupštini. Na prijevremenim parlamentarnim izborima 2014. godine, na kojima je Demokratska stranka doživjela iznimno velik pad mandata (48 manje negoli 2012. godine), nova politička opcija pod vodstvom Borisa Tadića (Nova demokratska stranka), najbolji je rezultat ostvarila u Vojvo-

¹¹ Sandžačka demokratska partija nastala je iz sandžačke podružnice bošnjačke Stranke demokratske akcije. Liga za Šumadiju, modelirana prema LSV-u, nije nikada zabilježila ozbiljniji izborni uspjeh te se naposljetku 2010. godine utopila u Ujedinjenim regionima Srbije.

dini te je upravo zahvaljujući koaliciji s Ligom socijaldemokrata Vojvodine uspjela prijeći izborni prag (Vučićević 2014, 51). Godine 2010. koalicija liberalne konzervativne stranke G17 Plus i malih regionalističkih grupacija (Liga za Šumadiju, Liga za Kragujevac) prerasta u regionalističku stranku desnog centra Ujedinjeni regioni Srbije (URS). Na izborima 2012. godine ta stranka osvaja 16 mandata u Narodnoj skupštini. No, URS samo uvjetno možemo nazivati regionalističkom strankom budući da ona ne operira s jasnim regionalnim identitetom iz kojega crpi snagu, nego je riječ o nacionalnoj stranci koja snažno zagovara decentralizaciju i regionalizaciju Srbije. Nakon gubitka parlamentarnog statusa na izborima 2014. godine može se očekivati pad značaja te političke opcije.

Tablica 5. Udio regionalističkih mandata u Narodnoj skupštini, 1990.-2011.¹²

Saziv Narodne skupštine	Broj mandata	Udio u ukupnom broju mandata
1990.	2	0,8%
1992.	2	0,8%
1993.	0	0%
1997.	4	1,6%
2000.	15	6%
2003.	0	0%
2007.	4	1,6%
2008.	5	2%
2012.	5	2%
2014.	6	2,4%

Izvor: Republička izborna komisija Republike Srbije

Nasuprot istarskom primjeru, regionalističke stranke nisu uspjele zadobiti dominaciju u vojvođanskoj pokrajinskoj skupštini (tablica 6). Nakon što na prvim izborima u svibnju 1992. godine niti jedna regionalisti-

¹² Poradi lakše usporedivosti s hrvatskim slučajem, iz razmatranja izbornih rezultata izuzeti su rezultati parlamentarnih izbora za Saveznu skupštinu Savezne Republike Jugoslavije u svibnju i prosincu 1992. godine te 1996. i 2000. godine.

stička opcija nije osvojila mandat, zajednička lista Reformske demokratske stranke Vojvodine, Demokratske stranke, Lige socijaldemokrata Vojvodine i Demokratskog pokreta Srbije (DEPOS)¹³ osvojila je čak 10 pokrajinskih skupštinskih mandata. Na idućim izborima, 1996. godine, već spomenuta koalicija „Vojvodina“ osvaja šest mjesta u vojvođanskoj skupštini. Godina 2000. bila je prijelomna ne samo za nacionalnu, nego i za pokrajinsku razinu vlasti u Srbiji.¹⁴ Oporbene snage, ujedinjene u DOS-u, osvajaju gotovo sva mjesta u Skupštini Vojvodine te tako LSV, s 34 pokrajinska mandata, po prvi puta dolazi na vlast. Nakon raspada DOS-a, LSV će koaliranjem s Demokratskom strankom i Savezom vojvođanskih Mađara uspjeti biti članom skupštinske većine u Vojvodini, dok ostale stranke s regionalističkim predznakom potpuno gube na značaju. Tako na izborima 2004. koalicija „Zajedno za Vojvodinu“, prevedena LSV-om, osvaja sedam mandata, a Reformisti Vojvodine samo dva. U ponešto izmijenjenom sastavu koalicija se nastavlja i na idućim izborima na kojima osvaja šest mandata, dok 2012. LSV odlučuje samostalno izaći na izbore te osvaja 10 mandata, najviše dosad. Liga socijaldemokrata Vojvodine na tim je izborima postala treća po jačini snaga u Vojvodini, iz koalicije predvođene Demokratskom strankom („Izbor za bolji život Vojvodine“) i koalicije predvođene radikalima („Pokrenimo Vojvodinu“).

Dok su tijekom devedesetih godina izbori za zastupnike u vojvođanskoj skupštini održavani prema različitim inačicama većinskog sustava (dvokružni većinski sustav s pragom izlaznosti, sustav jednostavne većine, dvokružni većinski sustav s tri najbolje plasirana kandidata u drugom krugu), od 2004. koristi se segmentirani izborni sustav – 60 pokrajinskih zastupnika bira se u jednomandatnim izbornim okruzima sustavom apsolutne većine, a za preostalih 60 mandata se natječu liste u *at-large* izbornoj jedinici, uz izborni prag od pet posto (Vučićević 2012, 70). No, promjene izbornog sustava nisu donijele znatne promjene u izbornom uspjehu regionalističkih stranaka u Vojvodini.

13 DEPOS je bila koalicija koju su 1992.-1993. godine činili Demokratska stranka Srbije (samo u 1992. godini), Srpski pokret obnove, Srpska liberalna stranka i Nova demokratija.

14 O reperkusijama 2000. godine na stranački sustav u Srbiji vidjeti također Goati 2001, 250-252, 264-265.

Tablica 6. Udio regionalističkih mandata u Pokrajinskoj skupštini Autonomne Pokrajine Vojvodine, 1992.-2012.

Saziv Pokrajinske skupštine	Broj mandata	Udio u ukupnom broju mandata
1992. (svibanj)	0	0
1992. (prosinac)	10	8,3f%
1996.	6	5%
2000.	34	28,3%
2004.	9	7,5%
2008.	6	5%
2012.	10	8,3%

Izvor: Pokrajinska izborna komisija Autonomne pokrajine Vojvodine

Nakon demokratskih promjena 2000. godine, takozvanim „Omnibus zakonom“ 2002. godine vraćen je velik dio ovlasti pokrajinske skupštine te je time započet proces povratka vojvođanske autonomije. Ključnu ulogu u kreiranju tog zakona imala je Demokratska stranka (Goati 2006, 42), a ne regionalističke snage. Prema tome, stranačke elite LSV-a, Reformista i SVM-a nisu se uspjele nametnuti pokrajinskom biračkom tijelu kao relevantni akteri koji će promicati i implementirati nove (stare) autonomne ovlasti, nego su se dovele u stanje ovisnosti o većim koalicijskim partnerima (Demokratska stranka, Liberalno demokratska partija) koji su ih doveli u pokorni odnos sinekurama na pokrajinskoj i državnoj razini (Dević 2002, 23-24). Tako su se vojvođanski regionalisti ubrzo priključili *mainstreamu* stranačkog sustava te nisu mogli, s pomoću diskursa o perifernom položaju i ekonomskoj obespravljenosti Vojvodine, privući birače. Pitanje vojvođanske autonomije dio srpske akademske javnosti (npr. Knežević 2002, Stepić, 2002) tumači ponajprije iz perspektive geopolitike, odnosno potencijalnih sigurnosnih ugroza po državni integritet Srbije. Poslije NATO-ove intervencije na Kosovu, regionalizacija zemlje počinje se stavljati u kontekst smanjivanja državnog teritorija Srbije (Petsinis 2011) ili pak kao uvod u raspad zemlje (Korhecz 1999).¹⁵ Nakon što se Crna Gora referendumom osamostalila i time dokinula Državnu Zajednicu Srbije i Crne Gore, novi srpski ustav iz 2006. godine definirao je Srbiju kao unitarnu

¹⁵ Korheczov je članak pokušaj afirmiranja političkih stavova (Saveza vojvođanskih Mađara, čiji je on istaknuti vođa) u akademskoj formi, upravo kao i članak što ga je početkom devedesetih objavio vođa Lige socijaldemokrata Vojvodine kako bi međunarodnoj javnosti približio svoju ideju multikulturalne Vojvodine (Čanak 1993).

zemlju s dvjema pokrajinama (Vojvodinom i Kosovom) s asimetričnom autonomijom (Stjepanović 2012b, 17).

Stupanjem na snagu novog Statuta Autonomne Pokrajine Vojvodine 1. siječnja 2010. godine ta je pokrajina dobila široke ovlasti i mogućnost samostalnog upravljanja financijskim i administrativnim poslovima. No, (ponovna) uspostava autonomije nije premostila nego produbila jaz između vođođanskih regionalista (autonomaša) i centralista (prije svega Srpske radikalne stranke, kasnije i Srpske napredne stranke). Uoči pokrajinskih izbora, održana je 4. vojvođanska konferencija, skup autonomaških političkih i društvenih snaga, na kojemu je usvojena deklaracija o potrebi federalizacije zemlje, tj. o transformaciji Srbije u Saveznu Državu Srbiju sastavljenu od dviju federalnih jedinica, Srbije i Vojvodine (Vučićević 2012, 78). Prijedlogu federalizacije, osim stranaka koje djeluju na nacionalnoj razini, usprotivio se i Nenad Čanak, dok ga je poduprla samo koalicija „Preokret“, predvođena Liberalno demokratskom partijom Čede Jovanovića (Vučićević 2012, 79). Novi vojvođanski statut neki autori (npr. Komšić 2007) tumače kao dokaz modernizacije srpskoga političkog sustava, budući da decentralizaciju i regionalizaciju smatraju pokazateljima razvijenosti javne uprave i lokalne samouprave.

Naposljetku se nameće pitanje je li etnička i konfesionalna struktura Vojvodine na drukčiji način oblikovala inicijalne kontekstualne uvjete za izborni uspjeh regionalističkih stranaka negoli u Istri. Promotrimo li tablicu 7, uvidjet ćemo da je etnička struktura Vojvodine puno heterogenija negoli u Istri, no da trend ide prema smanjivanju etničke raznolikosti, a ne povećavanju kao u istarskom slučaju. Također, Vojvodinu odlikuje postojanje jedne manjinske etničke skupine (Mađari) koja se brojnošću jasno odvaja od ostalih. Usto, za razliku od Istre, u Vojvodini se gotovo nitko ne izjašnjava u smislu regionalne pripadnosti. Jednako tako, vjerska struktura (tablica 8) svjedoči o znatnoj katoličkoj manjini, ali i o vrlo malom postotku neizjašnjeni, agnostika i ateista, za razliku od njihove snažne prisutnosti u slučaju Istre.

Tablica 7. Etnička struktura Autonomne Pokrajine Vojvodine

Etnička skupina	Popis 2002.	Popis 2011.
Srbi	65,05	66,76
Mađari	14,28	13,0
neizjašnjeni	2,71	4,19
Slovaci	2,79	2,6
Hrvati	2,78	2,43
Romi	1,43	2,19
Jugoslaveni	2,45	0,63

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srbije

Tablica 8. Vjerska struktura Autonomne Pokrajine Vojvodine

Vjerska zajednica	Popis 2002.	Popis 2011.
pravoslavci	68,97	70,25
katolici	19,11	17,43
protestanti	3,55	3,31
neizjašnjeni	4,98	5,53

Izvor: Republički zavod za statistiku Republike Srbije

Visok postotak i zemljopisna koncentriranost mađarskog stanovništva potpomognuli su izborni uspjeh etnoregionalističke stranke SVM-a, a odmgli mobilizaciji oko regionalističkih snaga (LSV, Reformisti Vojvodine). Za razliku od Istre gdje je IDS-u bilo potrebno u svoju regionalističku agendu uvezati samo jedan vidljivo drukčiji identitet (talijanski), vojvođanski multikulturalni regionalisti imali su pred sobom umnogome kompleksniju zadaću regionalističke mobilizacije.

6. ZAKLJUČAK

Za razliku od Dalmacije i Sandžaka, Istra i Vojvodina čine relativno uspješne primjere regionalističke mobilizacije u bivšoj Jugoslaviji (Stjepanović 2012b, 20). Međutim, nakon detaljnog pregleda hrvatskog i srbijanskog slučaja, odnosno istarskog i vojvođanskog, postaje jasno da je regionalizam u puno većoj mjeri imao izbornog uspjeha u Hrvatskoj negoli u

Srbiji te da je Istarski demokratski sabor znatno uspješnija stranka negoli Liga socijaldemokrata Vojvodine.

Ideološka orijentacija (*tablica 9*) IDS-a i LSV-a nije bila značajan faktor razlike u njihovu izbornom uspjehu budući da su obje stranke u proteklih više od dvaju desetljeća uspješno koalirale sa strankama različitih ideoloških predznaka. Veličina regije svakako je bila bitan kontekstualni čimbenik. Ne samo to što je Istra višestruko manja te čini puno manji dio Hrvatske (4,9 posto teritorija i 4,8 posto stanovništva) negoli Vojvodina Srbije (27,7 posto teritorija i 25,7 posto stanovništva),¹⁶ već su istarski regionalisti doista mogli graditi svoju agendu na geografskom i političkom perifernom statusu, dok to u Vojvodini zbog blizine Beograda nije bilo moguće. Pokazalo se da vrlo heterogena demografska struktura u Vojvodini nije stvorila inicijalne pozitivne preduvjete za izborni uspjeh regionalističkih stranaka. No, bitno je naglasiti da u Vojvodini zbog poslijeratnog priljeva srpskog stanovništva iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine etnička struktura postaje manja heterogenom, dok u Istri u posljednjih deset godina opada udio titularnog naroda u stanovništvu, čime se slabe veze s ostatkom zemlje, a hibridni regionalni identitet postaje sve privlačnijim. Nije naodmet spomenuti i činjenicu da je Vojvodina odigrala bitnu ulogu u povijesti razvoja suvremene srpske države,¹⁷ dok je Istra do Drugoga svjetskog rata uvijek bila administrativno odvojena od ostalih dijelova današnje Hrvatske. Naposljetku, u Istri je IDS uspio uza se čvrsto vezati glasove Talijana i onemogućiti stvaranje etnoregionalističke talijanske istarske stranke, dok LSV i drugi vojvođanski regionalisti nisu uspjeli uspostaviti dominaciju nad vojvođanskim Mađarima koje u značajnoj mjeri predstavlja etnoregionalistički Savez vojvođanskih Mađara.

16 Kod izračuna tih udjela u teritoriju i stanovništvu u ukupno stanovništvo i teritorij Srbije nije uračunato Kosovo.

17 Srpska Vojvodina, autonomna regija koja je unutar Habsburške Monarhije proglašena tijekom Proljeća naroda, stvorila je pretpostavke za teritorijalno širenje i institucionalnu izgradnju Srbije onkraj područja Beogradskog pašaluka u posljednjoj četvrtini 19. i prvoj četvrtini 20. stoljeća.

Tablica 9. Razlike IDS-a i LSV-a

Čimbenici	Istarski demokratski sabor	Liga socijaldemokrata Vojvodine
ideološka orijentacija	liberalna	socijaldemokratska
veličina regije	mala	velika
struktura stanovništva regije	srednje heterogena	vrlo heterogena
uspjeh u regionalizaciji	neuspjeh u decentralizaciji	ostvarena autonomija
odnos s glavnom nacionalnom manjinom u matičnoj regiji	dominacija i kooptacija	nacionalna manjina predstavljena kroz etnoregionalističku stranku

Usprkos naizgled povoljnijim uvjetima, Vojvodina nije pružila pogodno okruženje za izborni uspjeh regionalista onako kako se to dogodilo u Istri. IDS-ov postojani izborni uspjeh svjedoči da je ta stranka u nešto više od dva desetljeća uspjela u potpunosti nametnuti regionalističku agendu i zagospodariti Istarskom županijom, dok Liga socijaldemokrata Vojvodine, kao ni druge regionalističke vojvođanske stranke, izuzmemo li kritične izbore 2000., nikada nije postigla takav izborni uspjeh koji bi joj omogućio uspostavu prevlasti u političkom životu te pokrajine.

CITIRANA LITERATURA

- Ashbrook, John. 2005. „Self-perceptions, denials, and expressions: Istrianity in a nationalizing Croatia, 1990-1997.” *Nationalities Papers*. 33 (4): 459-487.
- Ashbrook, John. 2006. „Locking Horns in the Istrian Political Arena: Politicized Identity, the Istrian Democratic Assembly, and the Croatian Democratic Alliance.” *East European Politics and Societies*. 20 (4): 622-658.
- Ashbrook, John. 2008. *Buying and Selling the Istrian Goat: Istrian Regionalism, Croatian Nationalism, and EU Enlargement*. Bruxelles: Peter Lang.
- Ashbrook, John. 2011. „Politicization of identity in a European borderland: Istria, Croatia, and authenticity, 1990-2003.” *Nationalities Papers*. 39 (6): 871-897.
- Birch, Sarah. 2003. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke i New York: Palgrave Macmillan.
- Brancati, Dawn. 2007. „The Origins and Strengths of Regional Parties.” *British Journal of Political Science*. 38 (1): 135-159.
- Cabada, Ladislav, Hloušek, Vít i Petr Jurek. 2014. *Party Systems in East Central Europe*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Cocco, Emilio. 2010. *Borderland Mimicry: Imperial Legacies, National Stands and Regional Identity in Croatian Istria after the Nineties*. *Narodna umjetnost*. 47 (1): 7-28.

- Čanak, Nenad. 1993. „National identity in a Multi-Cultural Context.“ *Journal of Area Studies*. 1 (3): 137-143.
- Dević, Ana. 2002. „Prospects of multicultural regionalism as a democratic barrier against ethnonationalism: The case of Vojvodina, Serbia's 'Multiethnic Haven.'“ *Zentrum für Entwicklungsforschung Discussion Papers on Development Policy*. br. 57.
- Goati, Vladimir. 2001. *Izbori u SRJ od 1990. do 1998.: volja građana ili izborna manipulacija*. 2. dopunjeno izdanje. Beograd: CESID.
- Goati, Vladimir. 2006. *Partijske borbe u Srbiji u postoktobarskom razdoblju*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka.
- Hloušek, Vít i Lubomír Kopeček. 2010. *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties: East-Central and Western Europe Compared*. Farnham: Ashgate.
- Jović, Dejan. 1992. „Regionalne političke stranke.“ *Društvena istraživanja*. 1 (1): 173-188.
- Kasapović, Mirjana. 1995. „1995 Parliamentary Elections in Croatia.“ *Electoral Studies*. 15 (2): 269-282.
- Kitschelt, Herbert, Mansfeldová, Zdenka, Markowski, Radoslaw i Gábor Tóka. 1999. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation and Inter-Party Cooperation*. New York i Cambridge: Cambridge University Press.
- Klemenčič, Matjaž i Jernej Zupančič. 2004. „The Effects of the Dissolution of Yugoslavia on the Minority Rights of Hungarian and Italian Minorities in the post-Yugoslav States.“ *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 32 (4): 853-896.
- Knežević, Miloš. 2002. „Regionalizam i geopolitika.“ *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 112-113: 207-234.
- Komšić, Jovan. 2007. „Autonomija Vojvodine i lokalna samouprava u novom Ustavu Srbije.“ *Godišnjak*. 1 (1): 218-241.
- Konitzer, Andrew. 2009. „The Parliamentary Election in Serbia, May 2008.“ *Electoral Studies*. 28 (1): 141-145.
- Korhecz, Tamás. 1999. „Vojvodina: The Next Stage of the Dismantling Process?“ *Cambridge Review of International Affairs*. 12 (2): 153-167.
- Lewis, Paul G. 2000. *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London i New York: Routledge.
- Mair, Peter i Cas Mudde. 1998. „The Party Family and its Study.“ *Annual Review of Political Science*. 1: 211-229.
- Milardović, Anđelko ur. 1995. *Regionalizam, autonomaštvo, federalizam ili separatizam: što hoće Istarski demokratski sabor? Politološka-dokumentaristička studija slučaja*. Osijek: Pan liber.

- Millard, Frances. 2004. *Elections, Parties, and Representation in Post-Communist Europe*. Basingstoke i New York: Palgrave Macmillan.
- Müller-Rommel, Ferdinand. 1998. „Ethnoregionalist Parties in Western Europe: Theoretical Considerations and Framework of Analysis.“ In ed. Lieven De Winter and Huri Türsan. *Regionalist Parties in Western Europe*. London i New York: Routledge.
- Petsinis, Vassilis. 2011. „Regionalization amidst ‘state-shrinkage’: the case of Vojvodina.“ *The Romanian Review of European Governance Studies*. 3 (5): 5-28.
- Ramet, Sabrina P. 2011. „Croatia and Serbia since 1991: An Assessment of Their Similarities and Differences.“ *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. 27 (2): 263-290.
- Raos, Višeslav. 2011. „Regionalist Parties in the European Union: A Force to Be Reckoned With?“ *Croatian International Relations Review*. 27 (64-65): 45-55.
- Raos, Višeslav. 2013a. „Duga era jednog župana, poduzetnika i sommelliera.“ *Političke analize*. 4 (13): 31-35.
- Raos, Višeslav. 2013b. „Svibanjski lokalni izbori: mnogo staroga, malo novog.“ *Političke analize*. 4 (15): 25-32.
- Raos, Višeslav. 2014. „Stvaranje regije Istre.“ *Političke analize*. 5 (17): 35-39.
- Rokkan, Stein i Derek W. Urwin 1982. „Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe.“ In ed. Stein Rokkan Derek W. Urwin. *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*. London, Beverly Hills, CA i New Delhi: Sage.
- Stepić, Milomir P. 2002. „Političko-geografski aspekti regionalizacije Srbije.“ *Glasnik Srpskog geografskog društva*. 82 (1): 17-30.
- Stjepanović, Dejan. 2012a. „Regions and Territorial Autonomy in Southeastern Europe.“ In ed. Alain-G. Gagnon and Michael Keating. *Political Autonomy and Divided Societies: Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*. Basingstoke i New York: Palgrave Macmillan.
- Stjepanović, Dejan. 2012b. „Territoriality and Citizenship: Membership and Sub-State Politics in Post-Yugoslav Space.“ *CITSEE Working Paper Series*. br. 22.
- Subotić, Momčilo. 2009a. „Autonomija Vojvodine: istorijski i savremeni kontekst: prvi deo.“ *Politička revija*. 8 (20): 119-136.
- Subotić, Momčilo. 2009b. „Autonomija Vojvodine: istorijski i savremeni kontekst: drugi deo.“ *Politička revija*. 8 (21): 113-134.
- Šantić, Neven. 2006. *Hrvatski regionalni grč*. Zagreb: Pan liber, dostupno na: <http://www.cpi.hr/download/links/en/7958.pdf>.
- Šantić, Neven. 2013. *Ljepotica i zvijer: mali kompendij hrvatskog regionalizma*. Zagreb: Jesenski i Turk.

- Türsan, Huri 1998. „Introduction: Ethnoregionalist parties as ethnic entrepreneurs.“ In ed. Lieven De Winter and Huri Türsan. *Regionalist Parties in Western Europe*. London i New York: Routledge.
- Urwin, Derek W. 1982. „Conclusion: Perspectives on Conditions of Regional Protest and Accomodation.“ In ed. Stein Rokkan and Derek W. Urwin. *The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism*, London, Beverly Hills, CA i New Delhi: Sage.
- Vučičević, Dušan. 2012. „Izbori za poslanike skupštine APV 2012. godine.“ *Srpska politička misao*. 19 (38): 67-93.
- Vučičević, Dušan. 2014. „Parlamentarni izbori u Srbiji 2014.“ *Političke analize*. 5 (17): 46-52.
- Webb, Paul i Stephen White ur. 2007. *Party Politics in New Democracies*. Oxford i New York: Oxford University Press.
- Zakošek, Nenad. 2008. „Democratization, State-Building and War: The Cases of Serbia and Croatia.“ *Democratization*. 15 (3): 588-610.
- Zakošek, Nenad i Tomislav Maršić. 2010. „Das politische System Kroatiens.“ U ur. Wolfgang Ismayr. *Die politischen Systeme Osteuropas*. 3. izdanje. Wiesbaden: VS Verlag.
- Zuber, Christina Isabel. 2011. „Beyond outbidding? Ethnic party strategies in Serbia.“ *Party Politics*. 19 (5): 758-777.

INTERNETSKI IZVORI

- Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske. <http://www.izbori.hr/izbori/ws.nsf/site.xsp>
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. <http://www.dzs.hr/>
- Pokrajinska izborna komisija Autonomne Pokrajine Vojvodine. <http://pik.skupstinavojvodine.gov.rs/>
- Program HDSSB-a. http://www.hdssb.hr/files/Program_HDSSB-a.pdf
- Republička izborna komisija Republike Srbije. <http://www.rik.parlament.gov.rs/>
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije. <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>

SUMMARY

ELECTORAL SUCCESS OF REGIONAL PARTIES
IN CROATIA AND SERBIA

This article discusses the electoral success of regional parties in Croatia and Serbia. The article emphasizes the specificity of regional parties and the need for a separate classification in relation to ethno-regional and ethnic parties. This comparative analysis follows the emergence and electoral success of regional parties in the Croatian and Serbian party system over a quarter century. By analyzing the difference in the success of Croatian and Serbian regional parties, the emphasis is put on contextual framework (the nature of party competition, electoral model), as well as social factors (ethnic and religious composition) and historical factors (the legacy of centralization or autonomy). Article argues that the combination of contextual, social and historical factors created better conditions for the development of regionalism in the Croatian case and allowed electoral success stronger than in Serbia.

KEY WORDS: Istria, Vojvodina, regionalism, autonomy, decentralization

PRIKAZI I RECENZIJE

HRVOJE CVIJANOVIĆ

POLITIČKA VIZIJA THOMASA HOBBSA

Politička kultura, Zagreb,
2013, str. 192.

Politička vizija *Thomasa Hobbesa* naslov je knjige Hrvoja Cvijanovića, docenta na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, koja je nastala na temelju autorove doktorske disertacije. To je jedna od četiriju doktorskih disertacija koje su u posljednje tri godine obranjene na Sveučilištu u Zagrebu, a koje za temu imaju različite aspekte političke filozofije Thomasa Hobbesa.¹ Takve se godišnje produkcije doktorskih disertacije o Hobbesu ne bi postidjele ni veće sredine s brojnijom populacijom politologa i političkih filozofa no što je to Hrvatska pa se postavlja pitanje što novu generaciju autora privlači Hobbesovoj političkoj filozofiji. Otkud u Hrvatskoj na početku 21. stoljeća toliki interes za Hobbesove poglede na političku nesigurnost, moć i političke strasti? Sam Hobbes tim se temama okrenuo tražeći odgovor na političku i društvenu nestabilnost koja je vladala u Engleskoj njegova vremena rastrganoj vjerskim i građanskim ratovima. Cvijanović u predgovoru ističe da se potaknut „globalnim i lokalnim političkim kontekstom“ usmjerio na bavljenje Hobbesovom političkom teorijom: „ratovi, građanski ratovi, masovni zločini i logori, terorizam i politička i zdravstvena nesigurnost, riječju *opća erozija civiliziranosti* – nagovijestili su simptome ‘hobsovskog prirodnog stanja’, čije je ishodište sve kompleksnije i suptilnije“ (str. 8, kurziv dodan). Kao jedno od glavnih ishodišta političke nestabilnosti autor identificira „strastvena uvjerenja transcendentalno-političke naravi“ zbog kojih su ljudi spremni

1 Osim Cvijanovićeve disertacije izvorno nazvane *Konfliktne strasti: političko-transcendentni aspekti Hobsovskoga prirodnog stanja* obranjene na Fakultetu političkih znanosti 2012. godine, riječ je o disertacijama Gorana Sunajka, *Transformacija metafizičkoga shvaćanja Boga u modernoj filozofiji politike: analiza na primjeru Hobbesove, Rousseauove i Schmittove političke teorije suverenosti* (Filozofski fakultet 2013), Zdravka Perića, *Ontološko-epistemološka konstrukcija moći u djelu Thomasa Hobbesa* (Filozofski fakultet 2011) i Luke Ribarevića, *Hobbesova teorija autorizacije* (Fakultet političkih znanosti 2011). To su ujedno i jedine doktorske disertacije u Hrvatskoj posvećene Hobbesovu djelu.

žrtvovati vlastiti život. Prema Cvijanoviću, vjera u neki transcendentalni ideal ili moralnu istinu koja daje smisao ljudskom postojanju postavlja pred ljude metafizičke dužnosti koje mogu biti, i često jesu, u sukobu s političkim dužnostima kojima je svrha osigurati društveni mir i sigurnost. Polazeći od te pretpostavke, autor u Hobbesovu djelu, napose u *Levijatanu*, vidi pokušaj da se retoričkim sredstvima utječe na ljudska uvjerenja, da ih se odvrti od brige za transcendentalna dobra i usmjeri na ovozemaljske vrijednosti za čiju su uspostavu i održavanje potrebni mir i sigurnost koje može ponuditi samo život u državi.

Interpretacija Hobbesove političke vizije iznesena u ovoj knjizi ne ograničava se samo na *Levijatana* koji predstavlja njegovo najvažnije i najrazrađenije djelo. Za potkrepu svojih teza Cvijanović se služi cjelovitim korpusom Hobbesove pisane ostavštine koja uključuje djela kako filozofske tako i povijesne tematike. Autor se tu vodi hermeneutičkom pretpostavkom, koju zastupa i sam Hobbes, da se autorova intencija može razumjeti samo iz cjeline njegova djela te upućuje na tri metodološka pristupa kojima se služi Hobbes: historiografski, znanstveni i retorički. Za razliku od većeg dijela suvremenih interpretata Hobbesova djela koji naglasak stavljaju na znanstveni pristup zastupljen u *Elements of Law* i prvoj polovini *Levijatana*, Cvijanović smatra da retorička metoda dominira većim dijelom Hobbesova opusa i da predstavlja „fundamentalan pristup analizi političke nestabilnosti od sredine 1640-ih nadalje, posebice u *Levijatanu* i *Behemothu*“ (str. 46). Razlog zašto se Hobbes ne uzdaje previše u znanstvenu metodu, Cvijanović nalazi u ograničenjima ljudske racionalnosti. Kad bi uistinu bilo tako da je strah od nasilne smrti osnovni pokretač ljudskih djelovanja, u situaciji prirodnoga stanja racionalni bi pojedinci izabrali dogovor kojim bi se uspostavila država kao jamac mirna i sigurna život. Međutim, Hobbes uviđa da mnogima ovozemaljski život nije najveća vrijednost i da obećanje onozemaljskih dobara poput vječnoga života motivira ljude da zaborave na strah od smrti. Postojanje sukoba oko zahtjeva poslušnosti i prema Bogu i prema čovjeku/vladaru predstavlja „najčešći izgovor za pobunu i građanski rat u kršćanskim državama“ (*Levijatan*, pogl. 43). Stoga je zadaća vladara osigurati potporu vjernika njegovoj vladavini, a tomu pothvatu Hobbes posvećuje drugu polovinu *Levijatana*.

Ta dva pristupa problemu nestabilnosti, racionalni i retorički, tema su dvaju središnjih poglavlja knjige. Tako u trećem poglavlju naslovljenom „Hobsovsko prirodno stanje i strah od smrti“ Cvijanović iznosi oštru kritiku interpretacijskog pristupa koji Hobbesovo prirodno stanje promatra kao strateški problem kooperacije i na koji se primjenjuju analize iz teorija igara, posebice različiti modeli zatvorenikove dileme. Taj je pristup dominirao u drugoj polovini dvadesetoga stoljeća, a predstavljen je u radovima J. Hampton, G. Kavke i D. Gauthiera. Za Cvijano-

vića je slabost toga modela to što se poglavito usredotočuje na hipotetičnu situaciju u kojoj „racionalni i egoistični pojedinci vode strateške kalkulacije u svrhu postizanja optimalnog rješenja za sve“ (str. 91). No, taj pristup zanemaruje društveno-politički kontekst u kojemu se situacije prirodnog stanja mogu pojaviti. To ne čudi, jer se navedeni interpreti uglavnom ograničavaju na Hobbesove stavove iznesene u prvoj polovini *Levijatana*, zanemarujući ostatak knjige i ostala Hobbesova djela. Sam Cvijanović identificira osam različitih inačica pojma prirodnoga stanja kojima se Hobbes koristi u svojim djelima. Ti pojmovi predstavljaju oblike hipotetičnoga, empirijskog i povijesnoga preddržavnog i postdržavnog stanja, prirodno stanje na međunarodnoj razini i, što je najzanimljivije, oblik prirodnog stanja kao političkog stanja. Cvijanović namjerava pokazati da Hobbesa prije svega zanimaju ljudi čije su težnje i strasti oblikovane unutar društveno-političkoga konteksta u kojemu žive, a ne kao apstraktni racionalni pojedinci. S tog aspekta, interpretacijski pristupi koji polaze od hipotetskih i apstraktnih scenarija, a zanemaruju konkretne pojedince s njihovim strastima i iracionalnim težnjama, prema autoru su „naivni“, a primjeri na koje se oslanjaju „besmisleni“ te „pervertiraju filozofiju straha“ (str. 110-111). U Cvijanovićevoj interpretaciji političku filozofiju koja se temelji na strahu od nasilne smrti i na želji za samoodržanjem „treba shvatiti kao Hobbesov politički konstrukt, a ne [kao] puku naraciju o prirodi čovjeka“ (str. 113), i kao takva ona je samo jedan od retoričkih pokušaja da se pojedince okrene ovozemaljskim vrijednosti na kojima se temelji miran i siguran zajednički život u državi.

Peto poglavlje “Moć uvjerenja i uvjeravanja: *Cuius opinio, eius regio*” posvećeno je Hobbesovu odgovoru na ono što Cvijanović naziva „metafizičkim deficitom“ u političkom društvu, a definira ga kao stanje „u kojem je politička vlast suprotstavljena ili je sukobljena temeljnim očekivanjima građana u njihovoj potrazi za smislom“ (str. 117). To znači da vladaru koji želi osigurati stabilan politički poredak nije dovoljna samo moć kojom osigurava fizičku sigurnost svojih podanika, nego i „nadzor nad interpretacijama transcendentne domene“ (str. 116) iz koje podanici crpe smisao ljudskog života i postojanja. Nadzor je potreban kako bi se suzbile interpretacije koje dezintegrišu politički poredak, slabe lojalnost političkoj zajednici i potkopavaju moć suverena. Najopasniji izvori „strastvenih uvjerenja“ za Hobbesa su vjerske elite, no one su samo jedna od skupina koje prijete stabilnosti građanskoga društva. Osim na njih Hobbes skreće pozornost i na elite bogatih, moćnih i učenih čija taština i arogancija uvelike nadilaze iste te sklonosti prisutne kod drugih ljudi (*Levijatan*, pogl. 27). Cvijanović, kao uostalom i Hobbes, najviše pozornosti posvećuje analizi utjecaja vjerskih elita na stabilnost političkog poretka, dok je analizi ostalih

skupina čiji je utjecaj na „strasna uvjerenja“ pojedinaca u brojnim suvremenim državama znatniji no utjecaj vjerskih elita posvećeno znatno manje prostora.

Govoreći o problemu političke moći Cvijanović dobro uočava da „izazov suverenu nisu atomistički pojedinci, već organizirane društvene grupe“ (str. 127), što ga vodi zaključku da je „analiza koja Hobbesov politički projekt svodi na proceduralizam društvenog sporazuma“ i „individualističko poimanje prirodnog stanja [...] jednostrano i ne pogađa samu srž cjelovite Hobbesove rasprave...“ (str. 128). Tom bi se zaključku moglo prigovoriti da ukazivanjem na društvene elite kao izvore političke nestabilnosti Hobbes mijenja samo razinu analize, tj. s individualne razine prelazi na skupnu, zadržavajući istodobno istu metodologiju kojom se koristi u prvoj polovini *Levijatana*. No, sad više nije riječ o pojedincima motiviranim strahom od nasilne smrti i zadovoljenjem vlastitih interesa, nego o skupinama vođenim određenim idejama, političkim ili moralnim uvjerenjima koje se bore za očuvanje skupine. Vođe skupina svojom rječitošću, ugledom ili bogatstvom instrumentaliziraju pojedince zavodeći ih u strasna uvjerenja u koja sami najčešće ne vjeruju. Skupine tako pokazuju veću razinu racionalnosti, za razliku od pojedinaca za koje Cvijanović s pravom tvrdi da su često iracionalni zbog svoje spremnosti da žrtvuju život radi strasnih uvjerenja. Moglo bi se reći da je to primjer prirodnog stanja kao političkog stanja u kojemu je politička vlast nedjelotvorna, a sukobi se odvijaju u doktrinarnoj domeni. U tome smislu čini se opravdanim složiti se s Cvijanovićevom tvrdnjom da je Hobbesovo glavno oružje protiv društveno-političke nestabilnosti upravo retorika. No, kao što je slučaj i s drugim oružjem, ona je dostupna i suparničkim stranama što i ovaj tip prirodnog stanja prijeto odvesti u opći rat. Taj rat možda jest verbalan, ali dovodi u pitanje mogućnost stabilnog funkcioniranja društva. Cvijanović citira R. Dworkina koji u suvremenom američkom društvu vidi primjer doktrinarnog rata (str. 100). Postavlja se pitanje je li u toj situaciji moguć neki oblik društvenog sporazuma na skupnoj razini koji bi omogućio okončanje te vrste rata.

Završno poglavlje knjige posvećeno je trojici autora koji su uvide Hobbesove političke filozofije pokušali prilagoditi na djelovanja u kontekstu suvremene države. Riječ je o Carlu Schmittu, Giorgiu Agambenu i Johnu Grayu koji u svojim djelima prema Cvijanoviću dijele zajedničku hobsovsku političku paradigmu u kojoj se „vrijednost života javlja kao fundamentalna *politička kategorija*“ (str. 143). U poglavlju se pokazuje da, unatoč zajedničkim polazištima, ovi autori dolaze do oprečnih rezultata: dok je za Schmitta i Graya jaka država preduvjet da bi se očuvala vrijednost života, za Agambena ona je najveći izvor zala koje prijete ljudskom životu.

Interpretacija političkog projekta Thomasa Hobbesa iznesena u ovoj knjizi iznimno je vrijedan doprinos istraživanju Hobbesove političke filo-

zofije, posebice u kontekstu razumijevanja povijesnih okolnosti u kojima se ona formirala i načina na koji ju je Hobbes prezentirao čitateljstvu. Osnovna je vrlina Cvijanovićeve pristupa što uzima u obzir cjelinu Hobbesova političkoga djela, osobito one dijelove koji se u suvremenim interpretacijama često zaobilaze, objašnjavajući pritom evoluciju Hobbesovih stavova. Dakako, neće se svi složiti s time da je povijesno razumijevanje ujedno i jedini način na koji se može legitimno pristupiti interpretaciji Hobbesova djela. No, nema sumnje da čak i oni koji se ne slažu s tim interpretativnim pristupom ili zaključcima koje Cvijanović izvodi mogu puno toga naučiti iz ove knjige. Valja istaknuti i to da je knjiga napisana jasno i slikovito te da se lako čita. Cvijanovićevo retoričko umijeće na tragu je osnovne teze knjige prema kojoj je Hobbesovo djelo u jednom bitnom dijelu retorički ogled kojemu je cilj ovladati strastima građana i uvjeriti ih u potrebu mirna i stabilna života u ovozemaljskom političkom životu.

TVRTKO JOLIĆ
Institut za filozofiju
Zagreb

DANIJELA DOLENEC

DEMOCRATIC INSTITUTIONS AND AUTHORITARIAN RULE IN SOUTHEAST EUROPE

European Consortium for Political Research, Essex
2013., str. 234.

Temeljno istraživačko pitanje što ga Danijela Dolenc, docentica na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, analizira u svojoj prvoj knjizi proizišloj iz priređene doktorske disertacije jest: zašto proces demokratizacije u Jugoistočnoj Europi nakon promjena komunističkog režima 1989.-1991. nije dosegnuo onu razinu kao u državama Srednje i Istočne Europe, te ponajprije zašto zaštita građanskih sloboda ostaje najslabijom karikom demokratizacije, čak i nakon uspostave demokratskih sustava. U obrazloženju toga kompleksnog pitanja autorica propituje odnose različitih parametara: socioekonomske indikatore i nasljeđe komunizma, pitanje državnosti, dinamiku političkih stranaka i pritisak uvjetovanosti Europske unije.

Na temelju analize 14 postkomunističkih država iz Srednje, Istočne i Jugoistočne Europe (osim Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Kosova) u razdoblju od početka transformacijskih procesa do 2012., ova knjiga pruža vrlo jednostavan odgovor: devedesete još su uvijek relevantne godine za sve političke procese, aktere i demokratizaciju u Jugoistočnoj Europi. Odgovor na pitanje kako je to moguće, autorica daje kroz temeljni argument smještajući vladavinu prava u centar uspješnosti procesa demokratizacije, kao temeljni rascjep između autoritarnog i demokratskog sustava koji objašnjava dinamikom stranačkog sustava.

U Jugoistočnoj Europi autoritarne stranke, koje su predvodile procese političke transformacije ranih devedesetih godina 20. stoljeća, trasirale su modalitet upravljanja koji predstavlja trajnu prepreku u daljnjem razvoju demokratizacije. Nefunkcionalna vladavina prava kao srž neuspješne demokratizacije posljedica je autoritarne vladavine stranaka iz devedesetih proizišlih iz komunističkog nasljeđa, preduvjeta modernizacije i političkih patologija legitimiranih kroz ratne sukobe. Autoritarnost se operaciona-

lizira kroz „tri procesa mutacije moći: koncentraciju, konverziju i disperziju (...) Taj je model vladavine uzročni mehanizam koji povezuje inicijalnu dominaciju autoritarne stranke sa stalnim preprekama punoj funkcionalnosti vladavine prava, koje su se zadržale čak i nakon prekida inicijalne dominacije autoritarne stranke nad političkim sustavom“ (str. 55). Ako političke elite ne mogu prihvatiti ograničenja svoje moći, država ne može postići nužnu legitimnost svojih odluka, čime se ne može postići socijalni razvoj u borbi protiv političkih i ekonomskih nepravdi. Za demokratski napredak Jugoistočne Europe funkcionalna vladavina prava stoga je nužnost.

U eksplanatornim varijablama koje objašnjavaju kako su socioekonomski razvoj i nasljeđe komunizma ključna strukturalna ograničenja demokratizacije, autorica testira niz indikatora koristeći klasične autore teorija demokratizacije i modernizacije (Ekiert, Huntington, Inglehart, Kitschelt, Lerner, Lindblom, Linz, Lipset, Przeworski, Stepan i dr.) na fokusiranoj komparativnoj studiji s većim brojem država koje potvrđuju njezin temeljni argument.

Iako je predmet istraživanja monografije ove mlade autorice školovane na prestižnim svjetskim sveučilištima (LSE, Harvard, ETH Zürich) široko popularna tema demokratizacije u postkomunističkim državama, inovativnost te komparativne analize bogato poduprte empirijskim dokazima ističe se u području istraživanja, fokusu istraživanih parametara i složenoj metodologiji.

Za razliku od sličnih analiza postkomunističke transformacije koje se uglavnom fokusiraju na formalni institucionalni sustav u Srednjoj i Istočnoj Europi, ova znanstvena monografija ulazi u praksu i anomalije demokratskog upravljanja na području Jugoistočne Europe usmjerujući interes na dinamiku stranačkih natjecanja na koje su utjecali nasilni sukobi i proces europskih integracija. Konflikta u bivšoj Jugoslaviji dodatno su potaknuli zlouporabu moći koja je kulminirala pretvorbom društvene imovine u privatni kapital umreženih partitokratskih klanova. Praksa autokratske vladavine prilagodila se novouspostavljenim demokratskim institucijama. Utjecaj europskih integracija autorica vezuje uz prisutnost oružanog sukoba i pitanje državnosti koja umanjuje učinak toliko pozitivno prisutan u državama izvan bivše Jugoslavije (bez Slovenije, uz Albaniju).

Oslanjajući se na opsežnu literaturu o demokratizaciji i teoriji o modernizaciji, ovaj rad napravio je iskorak nadopunjujući modernizaciju analizom dinamike stranačkog sustava i iskustvom komunističkog nasljeđa. Dok tipična komparativna studija analizira najčešće faktore unutar domaće političke arene, autorica uspostavlja odnos između promocije demokracije od strane EU-a i domaćih aktera demokratizacije. Rezultat

je studija koja premošćuje disciplinarni deficit između komparativne politike, međunarodnih odnosa i regionalnih studija. U objašnjenju načina na koji nastanak novih država postaje bitnim za funkcionalnu demokratizaciju, ova knjiga potvrđuje koncept ograničene državnosti kao bitan negativan element na razvoj demokratskog sustava.

To je ujedno i bitan razlikovni element parne komparacije Hrvatske i Srbije koju autorica uzima kao studije slučajeva koji suštinski rekonstruiraju načine kako je koncentracija moći u rukama predsjednika Tuđmana i Miloševića negativno utjecala na demokratizaciju regije. Personalizacija moći kojoj je kumovao rat i nacionalistička mobilizacija, spajanje ekonomske i političke moći u svrhu privatnih bogaćenja, privatizacijski proces koji je doveo do rastakanja resursa i infrastrukture, politizacija javnog sektora, uspostava klijentelističkih odnosa i mreža partitokratske lojalnosti, slaba vladavina prava i korupcija ono je što povezuje demokratizaciju u Hrvatskoj i Srbiji, države slabe i nepouzdana birokracije čije autokratske devedesete još uvijek utječu na reforme nakon 2000.

Izgradnja državnosti koja je u Hrvatskoj okončana i koja je na tu zemlju utjecala pozitivno, a u Srbiji još traje (do konačnog rješenja – priznavanja statusa Kosova), čime na demokratizaciju utječe negativno, ono je što razlikuje dvije države, kao i sama narav Miloševićeva režima koji su obilježili jaka represija nad razjedinjenom političkom opozicijom i medijima, široko manipuliranje izborima, krivotvorenje izbornih rezultata. Takvo je nasljeđe za Srbiju politički izazov gdje autoritarna politika i nakon demokratskih izbora 2000. jača i slabi, ovisno o akterima na političkoj sceni.

Primjena parne komparacije unutar fokusirane studije relativno velikog broja slučajeva raritet je u političkoj znanosti Jugoistočne Europe. Metoda kvalitativne komparativne analize (QCA) kojom autorica dokazuje snažnu i krucijalnu povezanost između dominacije autokratskih stranaka i problema u uspostavi vladavine prava u postkomunističkom kontekstu Jugoistočne Europe nadopunjuje znatnu prazninu istraživanja o političkom, posebice stranačkom sustavu Europe. Temeljni argument rada koji povezuje ratna događanja i posljedice na uspostavu političkih institucija dosad nije bio prikazan na jezicima regije i u anglosaksonskoj akademskoj literaturi.

Jedina bi zamjerka ovom radu bila određena metodološka nepreciznost (kad autorica spominje da njezin rad daje evaluaciju uvjetovanosti Europske unije). To u jednom poglavlju rada jednostavno nije dovoljno predstavljeno, niti analizirano te utoliko nije evaluacija, nego kratak prikaz vanjske demokratizacije regije od strane EU-a. No, kako ovo nije fokus istraživanja ovog rada, zamjerka je tim blaža.

Danijela Dolenc u ovoj knjizi iznimno suvereno barata terminologijom, pojmovima, konceptima, teorijskim postavkama i poznavanjem indikatora,

kao i autora koji se njima bave, komparativnim vještinama i znanjima. Iznimno jak i uvjerljiv argument, precizan i jasan jezik rada, uz obilje grafičkih prikaza, dodatna je i dobrodošla vrijednost ove knjige. Implikacija koju ova monografija može imati dana je u upozoravajućoj opasci koju domaći i strani akteri demokratizacije u Jugoistočnoj Europi često zaboravljaju: demokracije se ne može instruirati kroz dizajn formalnih institucija, budući da njih podrivaju atavizmi autokratskih silnica iz devedesetih. Politička je promjena moguća, ali se događa postupno, kroz jačanje neovisnih socijalnih sfera, građana i udruga koji kontroliraju zlouporabu moći, tako dragu političkim elitama regije.

Svojim teorijskim pretpostavkama, izdašno dokumentiranim empirijskim testiranjima, te složenim metodološkim pristupom Dolenec ovom knjigom povezuje korisnost i inovativnost u problematici demokratizacije u postkomunističkim državama, posebice Jugoistočnoj Europi. Knjiga će naraštajima studenata, profesora, stručnjaka i praktičara koji se bave regijom biti značajan podsjetnik, priručnik i udžbenik kako pristupati demokratizaciji u svojoj njezinoj obilnosti sadržaja, kako uspoređivati postkomunističke države u njihovoj sličnosti i raznolikosti te kako provesti komparativnu analizu tako kompleksne problematike.

Ova će znanstvena monografija biti neizostavna referenca budućim istraživanjima regije, čime je postignut znatan uspjeh prve knjige ove znanstvenice koja postaje nezaobilazno ime proučavanja Jugoistočne Europe na regionalnoj, europskoj i svjetskoj sceni, što potvrđuju i sjajne recenzije uglednih europskih i svjetskih sveučilišnih profesora i znanstvenika, kao i nominacija za najbolju prvu knjigu iz područja europskih studija od strane Vijeća za europske studije.

NATAŠA BEŠIREVIĆ
Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu

TIHOMIR CIPEK (UR.)

KULTURA SJEĆANJA: 1991.

POVIJESNI LOMOVI I SVLADAVANJE PROŠLOSTI

Naklada Disput, Zagreb,
2011., str. 394.

Tihomir Cipek, urednik zbornika *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, u radu „Povijest uzvraća udarac; Nacija i demokratska legitimacija“, kulturu sjećanja shvaća kao nešto od temeljne važnosti za čovjeka i njegovu sudbinu. Zajednička pamćenja skupine ljudi sjedinjuju se u jedno kolektivno sjećanje, što je krucijalno za definiranje međusobnog osjećaja pripadnosti, a time i za formiranje nacije. Autor zbornika radova u kojem politolozi, komunikolozi, filozofi i ostali stručnjaci izlažu svoja istraživanja kulture sjećanja naglašava da nije svako sjećanje ujedno i povijesno sjećanje, tj. da određena skupina ili pojedinci posjeduju sjećanje, no ono ne mora nužno biti posve vjeran prikaz onoga što se dogodilo.

Sjećanje i povijest jesu u međusobnoj korelaciji, no nikako nisu jedan te isti pojam. Kultura sjećanja koja se nameće, ako je povijest sustavno izložena neobjektivnom i oktroiranom interpretiranju, nerijetko je vrlo pristrana. S obzirom da kultura sjećanja implicira daljnji razvitak društva, nalazimo posve opravdanim preispitivanje kako same kulture tako i tumačenja povijesnih zbivanja. Bit ideje sadržan je u sljedećem citatu: „Stoga ne treba živjeti opterećen prošlošću, nego prošlost treba kritički istražiti i prikazati, ukratko, treba ovladati prošlošću, a ne dopustiti da ona ovlada sadašnjošću“. Knjiga je podijeljena u četiri dijela: 1. Teorije sjećanja i politička legitimacija; 2. Studije slučaja (kontekst sjećanja na rat u SFRJ te međusobnih percepcija nacije); 3. Nacije i sjećanja u Bosni i Hercegovini; 4. Udžbenici povijesti historiografija.

U radu Nebojše Petrovića i Milene Dulanović; „Dometi i ograničenja ličnih sećanja u osvetljavanju traumatične prošlosti“ nalazimo konkretan slučaj preispitivanja kulture sjećanja u ratovima na području bivše SFRJ. Prisutna su tri glavna motiva odnosno ideje: 1. poslijeratno građenje mira i

prevenciju budućih konflikata; 2. ideja da istina umiruje želju za osvetom; 3. vjera u terapijski učinak koji na žrtve, ali i na počinitelje, ima iznošenje istine. No, tekst sugerira da su dometi tog sjećanja ograničeni subjektivnošću pristupa, koji može biti pojačan ovisno o proživljenom traumatičnom iskustvu osobe, ali i obrazovanju, osobnim stavovima, sredinom u kojoj živi itd. Glavna sugestija koja se provlači kroz rad jest da je za građenje budućeg mira zaborav ipak bitniji, jer oslobađa od krivnje i osvete, te svojevrsne dužnosti i obveze sjećanja i poistovjećivanja. Suočavanje s prošlošću kontekstualizira stvari i traga za istinom; zaborav ne traga za istinom, ali dopušta svemu da izbljedi i nestane.

Rad Brigitte Malenice „Iz tamnice u državotvorni raj“ bavi se mitom o partizanstvu i bratstvu i jedinstvu kao temeljnoj dogmi u kojoj „narod“ i država pronalaze svoju prošlost koja je u godinama rata poprimila negativan kontekst. Jedan od poznatijih primjera možemo naći u Memorandumu srpske akademije nauka i umjetnosti, obrađenog u radu Nebojše Blanušića „Sablast Jugoslavije: delegitimiranje političke zajednice putem teorija zavjera“. U radu se spominje iskonstruirana zavjera Hrvata i Komunističke partije Jugoslavije protiv Srba. Narativ žrtve postaje središnjim dijelom velikosrpske propagandne djelatnosti. Propagandna mašinerija s obiju sukobljenih strana nameće određenu viziju trenutačnih zbivanja. U Hrvatskoj često nalazimo fraze tipa „Uskrs Hrvatske“, „Uskrs slobode“ te izlazak iz mučeništva i tamnice bivšeg sistema zajedno s HDZ-om, ne kao strankom, nego nacionalnim pokretom. Također se događa prozivanje, napadanje i optuživanje neistomišljenika za izdaju te se u takvim okolnostima politički uspjeh čini jednostavnijim.

Božo Skoko studijom „Moć stereotipa: Srbi o Hrvatima – prije, za vrijeme i nakon sukoba“ navodi podatke istraživanja o predrasudama prije i poslije rata o međusobno zaraćenim stranama. S obzirom na uvjete, karakteristike dolaze do izražaja odnosno postaju naglašenije s obzirom na kontekst vremena. Primjerice, Srbi o Hrvatima misle da su čišći, inteligentniji, kulturniji i vredniji, ali i sebičniji, podmukliji, neiskreniji te da ne vole druge narode znatno više nego što su to mislili prije rata. Također je bilo i stavova koji su išli u suprotnom smjeru od strane hrvatskih i bosanskih ispitanika. Vremenom su se stavovi jednih o drugima međusobno promijenili, iako se još uvijek osjeća nepovjerenje i u posljednjoj studiji objavljenoj 2010. godine.

U radu Stjepana Matkovića „Povijesne teme u programima hrvatskih političkih stranaka: 1989.-1990.“ navodi se odmicanje od jedinstvenoga povijesnog narativa gdje NOB prestaje biti ishodištem historijskoga referentnog događaja, a javni prostor postaje otvoreniji za iznošenje programa stranaka i njihovih povijesnih interpretacija. Svaka nova stranka donosi svoju priču o nastajanju pozivajući se na određene događaje u povijesti

kao što se npr. Hrvatska seljačka stranka povezuje s politikom Stjepana Radića, Hrvatska stranka prava s Antom Starčevićem, Hrvatska narodna stranka s idejama i političarima Hrvatskog proljeća itd.. Rad pokazuje kako je pokret – stranka HDZ svojom politikom općeg pomirenja te okupljanja svih Hrvata u samostalnu državu dobio najviše potpore. U radu Snježane Koren „Korisna prošlost“ prikazuje se koji je povijesni narativ uzet kao novi službeni, za što autorica navodi primjer deklaracija Hrvatskog sabora (o Domovinskom ratu, o Oluji) koje imaju funkciju stvaranja utemeljiteljskog mita hrvatske države, a time prisilno i svih njezinih stanovnika.

U posljednja dva rada ovog dijela knjige, „Drugi-strani-neprijatelj“ Gorana Gretića i „Identitet i drugi“ Maje Jelić, vraćamo se na pitanje o našoj percepciji drugih, jer druge stavlja izvan „našeg“ konteksta pa to generira podjelu, što u određenim situacijama može dovesti do sukoba.

U drugome su dijelu knjige četiri studije slučaja. U studiji „Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine“ argumentira se da je rat na teritoriju bivše Jugoslavije bio pomno isplaniran, a započet je medijskim ratom i propagandom koji su stvorili osjećaj neizbježnosti oružanog sukoba. Autor Igor Kanižaj citira jednoga totalitarnog političara „mogu psihološki uništiti neprijatelja prije nego što se vojska uopće pokrene; mjesto artiljerije zauzet će propaganda, kada neprijatelj bude u potpunosti demoraliziran iznutra, bit će dovoljan jedan udarac“. Nekoliko događaja popraćenih u medijima kao što su pad Vukovara 1991., bombardiranje sarajevske tržnice 1995. te pokolj u albanskom selu Račku 1999., izazvali su u međunarodnoj zajednici interes za rat u bivšoj Jugoslaviji te potaknuli njezinu intervenciju. Rad Gordane Đerić „Velike priče“ i mit o postkomunizmu – sećanje na Zorana Đinđića“ tematizira kulturu sjećanja u Srbiji prije i poslije Zorana Đinđića kao predsjednika koji je mit o srpskoj žrtvi sveo u realne okvire te primirio srpsku agresivnu politiku. Sljedeće dvije studije slučaja prikazuju promjenu imena trgova gradova i ulica ovisno o vremenu i vlasti u svrhu promjene službene povijesti i sjećanja građana. To se dogodilo i s Meštrovićevim paviljonom, čime se bavi rad Vjerana Pavlakovića „Sukob, komemoracije i promjene značenja: Meštrovićev paviljon kao prijeporno mjesto sjećanja“. Kasnije preimenovana zgrada, originalno sagrađena u čast Petra I. Karađorđevića, služila je jedno vrijeme čak i kao vjerski objekt, džamija, dok danas ima galerijsku namjenu. Sam je trg nekoliko puta mijenjao ime, a posljednja promjena mu je iz Trga hrvatskih velikana u novo-staro ime Trg žrtava fašizma. Slično, iako ne isto, dogodilo se i s banjalučkim ulicama koje su, između ostalog, nisu prošle samo preimenovanje nego i rušenje nekih objekata koji nisu odgovarali novijoj slici povijesti, što je opisano u radu Armine Galijaš „Sjećanje ili zaborav kroz preimenovanja, rušenja i gradnju“. Poznata džamija Ferhadija minirana je i srušena sa zemljom, kao i ostali spomenici „tuđe“, nesrpske

kulture, čime se ne dovodi u pitanje samo povijesno sjećanje nego i civilizacijski dosezi uopće.

Poseban dio knjige zauzimaju radovi o kulturi sjećanja u Bosni i Hercegovini te povezivanje nacionalnog i vjerskog identiteta, čime se bavi rad Denite Sarač Rujanac naslova „Položaj vjerskih zajednica i njihova djelatnost tokom 1980-ih godina u Bosni i Hrcegovini“. Polazi se od teza da su Bošnjaci primjenjivali miroljubiviju i antišovinističku politiku. Diskurs koji je primjenjivan u bosansko-muslimanskim zajednicama tek je krajem osamdesetih godina 20. stoljeća počeo pokazivati znakove nacionalističkog karaktera i želje za ujedinjenjem, a projekcija Bosanaca kao muslimana postaje njihov vezivni element te se počinje pozivati na tu prošlost kao specifikum koji ih razlikuje od ostalih naroda u BiH. U radu Šaćira Filandre „Politika imena: od Muslimana do Bošnjaka“, prikazan je proces oblikovanja bošnjačkog identiteta. Iako su po teritorijalnoj kategoriji svi stanovnici Bosne zapravo Bosanci, terminom Bošnjak izražava se specifično bosanski muslimanski identitet nužan u međunarodnoj obrani vlastitog suvereniteta. Povijesno sjećanje bošnjačke naracije koje se provlači kroz radove Sabine Veladžić „Kretanje ka nultoj točki – politički narativ SDA 1990.-1992. kao temelj kulture sjećanja Bošnjaka“ i Amre Čusto „Bliska prošlost i nova sjećanja“ ocrtavaju temelj na kojem se gradi narodni mit Bošnjaka od srednjovjekovne tradicije slobodne banovine i kraljevstva Kotromanovića, bogumila i Crkve bosanske, otomanskog razdoblja, pa sve do oslobodilačkog rata protiv agresora devedesetih godina 20. stoljeća. Radom Envera Kazaza „Poetika svjedočenja i otpora“ u kome se obrađuje književnost i društveno pamćenje u BiH, završava pretposljednji dio zbornika.

Znanstvena reakcija na pogrešne navode ne samo da je moguća nego i nužna u cilju obrane budućih generacija. Naslov rada Dubravke Stojanović „Eksplozivna naprava s odložnim dejstvom; Slika ratova 90-ih u srpskim udžbenicima povijesti“ upućuje na agresivnu perspektivu tumačenja povijesti u školskim knjigama. Udžbenici su proučavani tijekom duljega razdoblja, u konkretno srpskom slučaju od 1993. do 2005. Kroz nejasno prikazivanje granice Srbije, preuveličanim žrtvama Srba u NDH te iskonstruiranim pričama o urotama protiv Srba, učenici nisu mogli dobiti adekvatnu sliku o svojoj državi kroz povijest te im je, nažalost, usađena paradigma žrtve i stalne opasnosti za koju postoji određena šansa da je, barem djelomično, prenesu na buduće naraštaje. Hrvatski udžbenici pate od sličnog kompleksa prikazanog u radu Damira Agičića „Prikaz postanaka suvremene Republike Hrvatske u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu“. Prikazano je kako se planski stvara narativ da su Hrvati sve od unije s Ugarskom, preko Habsburške Monarhije do Jugoslavije isključivo žrtve, dok se stradanja drugih naroda opisuju u par rečenica i navode kao opravdana reakcija hrvatske strane ili oslobađanje okupiranog prostora.

Upletanje vlasti u školski povijesni program smanjuje se nakon 2000-ih u objema zemljama pa je tumačenje povijesti u udžbenicima prepušteno objektivnosti stručnjaka.

Knjiga našoj javnosti predstavlja novo polje analize sjećanja. Pokazuje kako taj fenomen ima funkciju u legitimiranju ili delegitimiranju određenoga političkog poretka. Riječ je o knjizi koja za ove prostore predstavlja velik doprinos kulturi sjećanja te postavlja standarde razvoja društveno-humanističkih znanosti. S obzirom na to da kultura sjećanja ima važno mjesto u konstrukciji nacionalnog identiteta, smatram da je bavljenje tim fenomenom zalog za tolerantniju budućnost.

VLADIMIR HUNJAK ŠTULA

UPUTE SURADNICIMA

(HRVATSKA REDAKCIJA)

Rukopisi se šalju redakciji časopisa elektroničkom poštom kao Word dokument na adresu perspektive@fpn.bg.ac.rs ili perspektive@fpzg.hr. Poželjno je priložiti anoniman rukopis (bez informacija o pošiljatelju), a u zasebnom elektroničkom dokumentu naslov teksta, ime i prezime (svih) autora i naziv ustanove u kojoj je autor zaposlen, ključne riječi i kontakt (adresa, elektronička pošta, telefon i faks). Sažetak (do 120 riječi) mora jasno naznačiti narav razmatranog intelektualnog problema, korišteni postupak ili argument i zaključke autora. Poželjna je dužina izvornog znanstvenog članka 6000 ili 8000 riječi (42 000 – 56 000 slovnih znakova s razmacima), uključujući bibliografiju i napomene. Prije slanja osvrta i recenzija neophodno se konzultirati s redakcijom.

STIL PISANJA REFERENCI I NAVOĐENJA IZVORA:

Reference se pišu u tekstu na sljedeći način: (Dahl 1989, 45); (Geddes 1999, 134-43); (Linz 1975)

BIBLIOGRAFIJA NA KRAJU TEKSTA SE NAVODI NA SLJEDEĆI NAČIN:

KNJIGE: Dahl, Robert. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.

TEKSTOVI U ČASOPISU: Geddes, Barbara. 1999. „What Do We Know About Democratization After Twenty Years?” *Annual Review of Political Science* 27 (March): 115-44.

TEKSTOVI U ZBORNICIMA: Linz, Juan J. 1975. „Totalitarian and Authoritarian Regimes.” In ed. Nelson Polsby and Fred Greenstein. *Handbook of Political Science*. Reading, MA: Addison-Wesley.

UPUTSTVO SARADNICIMA

(SRPSKA REDAKCIJA)

Rukopise slati redakciji časopisa elektronskom poštom kao Word fajl na adresu perspektive@fpn.bg.ac.rs ili perspektive@fpzg.hr. Poželjno je priložiti anoniman rukopis (bez informacija koje mogu identifikovati pošiljaoca), a u odvojenom fajlu posebnu stranu s naslovom teksta, imenom i prezimenom (svih) autora i nazivom ustanove u kojoj je autor zaposlen, ključnim rečima i kontakt informacijama (adresa, elektronska pošta, telefon i faks). Abstrakt (do 120 reči) mora jasno naznačiti prirodu intelektualnog problema koji se razmatra, upotrebljeni metod ili argument i zaključke autora. Poželjna dužina za izvorni naučni članak jeste od 6000 do 8000 reči (app. 42000-56000 slovnih znakova s razmacima), uključujući bibliografiju i napomene. Redakcija zadržava pravo da tekstove koji ne zadovoljavaju standarde ne uzme u razmatranje. Prikaze knjiga treba pripremiti na isti način, dužine do 700 reči (app. 5000 slovnih znakova s razmacima). Pre slanja osvrta i drugih vrsta tekstova konsultuj se s redakcijom.

STIL PISANJA REFERENCI I NAVOĐENJA IZVORA:

Reference se pišu u tekstu na sledeći način: (Dahl 1989, 45); (Geddes 1999, 134-43); (Linz 1975)

BIBLIOGRAFIJA NA KRAJU TEKSTA SE NAVODI NA SLEDEĆI NAČIN:

KNJIGE: Dahl, Robert. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven: Yale University Press.

TEKSTOVI U ČASOPISU: Geddes, Barbara. 1999. „What Do We Know About Democratization After Twenty Years?” *Annual Review of Political Science* 27 (March):115-44.

TEKSTOVI U ZBORNICIMA: Linz, Juan J. 1975. „Totalitarian and Authoritarian Regimes.” In ed. Nelson Polsby and Fred Greenstein. *Handbook of Political Science*. Reading, MA: Addison-Wesley.

